

63.3(SASX)

A17

199

АБХАЗИЯ И АБХАЗЫ
СРЕДНЕВЕКОВЫХ ГРУЗИНСКИХ
ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНЫХ
ИСТОЧНИКОВ

«МЕЦНИЕРЕБА»

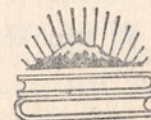

63.3(548)
A17

9
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР
АБХАЗСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКА, ЛИТЕРАТУРЫ И ИСТОРИИ
им. Д. И. ГУЛИЯ

**АБХАЗИЯ И АБХАЗЫ СРЕДНЕВЕКОВЫХ
ГРУЗИНСКИХ ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНЫХ
ИСТОЧНИКОВ**

ГРУЗИНСКИЕ ТЕКСТЫ НА РУССКИЙ ЯЗЫК ПЕРЕВЕЛ,
ПРЕДИСЛОВИЕМ И ПРИМЕЧАНИЯМИ СНАБДИЛ
Г. А. АМИЧБА

БИБЛИОТЕКА
АБХАЗСКОГО ИНСТИТУТА
ГУМАНИТАРНЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»
ТБИЛИСИ
1988

Книга представляет собой сборник основных сообщений грузинских средневековых письменных повествовательных источников, в которых фигурируют «Абхазия» и «абхазы», в узком смысле этих слов, когда имеются в виду собственно Абхазия и абхазы, и в их широком понимании — вся Западная Грузия и ее население вместе с Абхазией и абхазами.

Публикация такого рода сообщений, помимо задач упорочения источниковой базы исторических исследований, обусловлена целесообразностью, в частности, проследить расширение и сужение значения этих этно-географических названий в зависимости от изменения политических условий в стране, показать общность исторических судеб ее населения, включая период феодальной раздробленности.

Редактор доктор ист. наук Э. В. Хоштария-Броссе

Рецензенты: доктора ист. наук Р. К. Кикнадзе, А. Куправа,
К. А. Чхатарашвили
кандидат ист. наук М. М. Гунба,

А 0503020906
М 607(06)—88 173—88
ISBN 5—520—000173—1

© Издательство «Мецниереба», 1988

ПРЕДИСЛОВИЕ

Древнегрузинские оригинальные исторические сочинения, литературно-художественные произведения, эпиграфические памятники, документы различного содержания в качестве источников представляют большую ценность не только для истории самой Грузии, но и всего Кавказа, а также и смежных с ним стран и народов.

Общепризнано, что памятники древнегрузинской письменности являются основными источниками, в частности, и по истории средневековой Абхазии. Это обусловлено, в первую очередь, тесной и непрерывной исторической связью между грузинами и абхазами, их общими политическими судьбами и издавна сложившейся традиционной дружбой этих народов в условиях активного участия абхазов как в становлении феодального Грузинского государства, так и в культурной жизни страны.

Известно, что в названных источниках названия «Апхазети» («Абхазия») и «апхазы» («абхазы») употребляются в узком и широком смысле. Так, например, когда в этих источниках речь идет о периоде существования раннесредневекового Абхазского княжества, приведенные названия обозначают собственно Абхазию и абхазов; после же объединения Абхазии и Эгриси (VIII в.). «Апхазети» и «апхазы» используются историками, как правило, в качестве названий всей Западной Грузии и ее жителей, подразумевая при этом и собственно Абхазию и ее население.

В эпоху существования единого Грузинского феодального государства, рассматриваемые названия нередко в источниках являются синонимами и всей Грузии — «Сакартвело» и грузин — «картвелли». После распада Грузинского государства и образования позднесредневекового Абхазского княжества названия «Апхазети» и «апхазы» вновь употребляются в значении собственно Абхазии и абхазов.

Относительно содержания предлагаемого вниманию читателя сборника следует заметить: так как названия «Абхазия» и «абхазы» понимаются как в узком, так и в широком значении, в публикации приводятся сведения как о собственно Абхазии и абхазах, так и те материалы источников, в которых

названия «Апхазети» и «апхазии» обретают более широкий смысл, т. е. обозначают всю Западную Грузию и ее население. Включение в сборник такого рода сообщений обусловлено тем, что источники и в подобных случаях не исключают, а подразумевают также собственно Абхазию и абхазов.

Письменные памятники средневековой Грузии содержат сообщения, различные как по объему, так и по содержанию; в них преимущественно и подробно описываются политические события. В этом отношении не составляют исключения их сведения об Абхазии. Вместе с тем, следует заметить, что многие летописцы при изложении политической истории Грузии сообщают также об исторической географии, этнографии, топонимике и антропонимике собственно Абхазии; подобные сообщения не содержатся ни в одном другом источнике.

В названных памятниках мало материала по социально-экономическим отношениям и культурному развитию средневековой Абхазии; несмотря на известную скудность источников такого рода, тщательное изучение имеющихся там косвенных указаний, сопоставление их с сообщениями об Абхазии, содержащимися в исторической литературе других народов, материалами археологии, этнографии, языка и фольклора, позволяет создать определенное представление о феодальных отношениях в крае, судить о характерных чертах развития культуры, особо выделив в ней судьбы христианства и грузино-абхазские культурные взаимоотношения.

Многие сообщения письменных памятников средневековой Грузии, касающиеся непосредственно Абхазии, использованы в качестве первоисточников рядом досоветских и советских историков, значительная часть этих сведений, наряду с другими материалами, переводилась на русский язык М. Сабининым, Н. Марром, М. Джанашвили, К. Кекелидзе, С. Джанашиа, В. Дондуа, М. Лордкипанидзе, З. Анчабадзе, Н. Накашидзе, Г. Цулая и др. Эти переводы в известной степени использованы и учтены нами. Вместе с тем, следует отметить, что основные сведения грузинских письменных источников об Абхазии в виде отдельного сборника, параллельно с русским переводом до сих пор не издавались.

Хронологические рамки собранных, переведенных и прокомментированных нами материалов охватывают почти все средневековье.

В работе, опираясь в основном на соответствующую научную литературу, соображения видных специалистов, сначала даются краткие сведения о том или ином сочинении: об авторе, времени его деятельности, использованных им источниках, степени достоверности сообщаемых фактов, общем характере сведений об Абхазии; далее приводятся извлеченные из дан-

ного сочинения отдельные грузинские тексты об Абхазии, там же параллельно дается их перевод на русский язык. Исходя из общего содержания приводимого сообщения, дано его оглавление*, а в сносках в сжатом виде комментируются события, описанные в нем, разъяснены также некоторые термины, этнонимы, топонимы, хронология — все то, что недоступно неспециалисту.

В заключение хотим поблагодарить редактора работы, рецензентов и всех тех, кто оказал нам помощь в составлении и издании данного сборника.

---

* Ссылка на источник имеется под заглавием каждого сведения, расшифровка которой дана в прилагаемом в конце книги указателе использованных памятников.

МУЧЕНИЧЕСТВО АБО ТБИЛЕЛИ

Писатель VIII в. Иоане Сабанисдзе в своем литературно-историческом сочинении «Мученичество Або Тбилели», описывая тяжелое политическое положение Восточной Грузии в период господства арабов¹, дает также некоторые сведения о социально-политическом и культурно-религиозном положении Абхазского княжества, а также Хазарии и Осетии².

Ко времени написания рассматриваемого сочинения (786—790 гг.) уже собственно Абхазия и Эгриси составляли единое государственно-политическое образование, известное как Абхазское княжество; поэтому в сообщениях Иоане Сабанисдзе, где упоминаются названия «Апхазети» (Абхазия) и «апхазни» («абхазы»), речь идет об Абхазском княжестве.

Согласно сюжету сочинения И. Сабанисдзе, правитель (эрисмтавари) Картли—Нерсе, из-за жестокости арабских завоевателей, покинул временно свою страну. Он, в сопровождении юноши-араба Або и большой свиты, перешел в Хазарию, заблаговременно отправив членов своей семьи в Абхазское княжество. В Хазарии же юноша Або отрекся от мусульманства и принял христианство.

Через некоторое время Нерсе и Або через Абхазию возвращаются в Восточную Грузию; арабы казнили юношу Або в 786 году.

Писатель И. Сабанисдзе является современником сообщаемых им событий; он лично знал самого Або и был очевидцем его казни³. Кроме того, он в качестве источников использовал как иностранные, так и оригинальные грузинские сочинения. Поэтому «Мученичество Або Тбилели» является ценным и достоверным памятником того времени.

Вместе с тем, нам не известно, на что опираются те достаточно подробные сведения И. Сабанисдзе, которые касаются политического и культурно-религиозного состояния Абхазского княжества в последней четверти VIII века. Однако можно предположить, что Иоане Сабанисдзе, передовой и образованный представитель своего общества, прежде бывал в Абхазии и Эгриси; думается также, что он черпал сведения и у тех, которые сопровождали картлийского правителя Нерсе в путешествии по Хазарии и Абхазскому княжеству.

¹ Джавахишвили И. А. Древнегрузинская историческая литература. Тбилиси, 1945 г., с. 70—71 (на груз. яз.).

² Хрестоматия по древне-грузинской литературе, т. I, составил Кубанейшвили С. И. Тбилиси, 1946, с. 54 (на груз. яз.).

³ Кекелидзе К. С. История древнегрузинской литературы, т. I, Тбилиси, 1935, с. 129 (на груз. яз.).

მაშინ, შემდგომად რავდენისა-
მე ჟამისა, ევედრა ნერსე მეფესა
მას ჩრდილოსისა, რაათა განუ-
ტეოს იგი მიერ ქუეყანად აფხა-
ზეთისა, რამეთუ პირველადვე წა-
რეგზავნენ მას დედა და ცოლი
და შვილი და მონაგები და ყო-
ველნი სახლისა მისისანი, რამე-
თუ კრძალულ იყო ქუეყანად იგი
შემოსიდან სარკინოზთადასა.

ხოლო ღმერთმან მოამშუდა
პირი მეფისა მის ჩრდილოსადა
და განუტევა ნერსე მრავლითა
ნიჭითა. და წარემართნეს იგი სი-
ხარულითა და მადლობითა
ღმრთისადა და განვლეს ქუე-
ყანად იგი წარმართთადა, რომელ-
თა ყოვლადვე არა იციან ღმერ-
თი, და უშიშად ვიდოდეს დღმ
და ღამმ სამისა თთჳსა გზასა.

ხოლო ნეტარი ჰაბო ევოდენ-
თა ამათ დღეთა მგზავრ ილოც-
ვიდა და იმარხვიდა და არა და-
სცხრებოდა იგი ფსალმუნებითა.
და ვითარცა მიიწინეს იგინი ქუ-
ეყანად აფხაზეთისა, მთავარმან
მის ქუეყანისამან შეიწყნარა
ნერსე ყოვლით ერით მისითურთ.
ვითარცა იხილა ნერსე დედოფა-
ლი, დედა თჳსი, და ცოლი და
ძენი თჳსნი, სიხარულითა ყო-

По прошествии некоторого
времени Нерсе попросил ца-
ря Севера⁴, чтобы отпустил
его оттуда в страну Абха-
зию, так как прежде туда
отправил он мать, жену, де-
тей, благоприобретенное свое
и всех домохозяев своих, ибо
та страна⁵ защищена была
от опасности со стороны са-
рацин⁶.

Господь же умиротворил
царя Севера и отпустил он
Нерсе с многими дарами. И
отправились они с радостью
и божьей милостью и про-
шли через страну язычников,
которые совершенно не зна-
ют бога⁷. И безо всякого
страха были они днем и но-
чью в пути три месяца.

А блаженный Або в тече-
ние стольких дней пребыва-
ния в пути все молился, по-
стился и не переставал петь
псалмы. И когда прибыли
они в страну Абхазию, владе-
тель той страны благосклон-
но принял Нерсе со всем его
воинством. Когда Нерсе уви-
дел царицу, мать свою, жену
и детей своих, с радостью

⁴ Т. е. хакана Хазарии.

⁵ Абхазское княжество.

⁶ Арабы.

⁷ Речь идет о хазарах, которые исповедовали иудаизм.

ველნივე აკურთხევდეს ღმერთსა ცოცხლებით და მშვედობით შეკრებისა მათისათჳს.

все величали бога за то, что живыми благополучно собрались вместе.

ПРИЕМ НЕРСЕ И АБО В АБХАЗСКОМ КНЯЖЕСТВЕ (IX.59; XIII.62)

მაშინ, ვითარცა ეუწყა მთავარსა მას აფხაზეთისასა ნეტარისა ჰაბოსთჳს, რამეთუ ახალ ნათელ-ღებულ არს, განიხარა ფრიად ყოვლით ერით მისითურთ; და მოუწოდეს მას მთავარმან მან და ეპისკოპოსმან და მღვდელთა და აკურთხევდეს და ნუგეშინის სცემდეს და უთხოვდეს მას სიტყუათა ცხოვრებისათა და ახარებდეს ქრისტესთჳს; და საუკუნო-ესა მის ცხოვრებისათჳს. ზოლო იგი თავით თჳსით მიუგებდა მათ მადლობით სიტყუათა მათ ქეშმარიტისა სარწმუნოებისათა, ვიდრემდის უკვრდაცა მათ და აღიღებდეს ღმერთსა.

ГРАНИЦЫ АБХАЗСКОГО КНЯЖЕСТВА, РАСПРОСТРАНЕНИЕ ХРИСТИАНСТВА В ЕГО ПРЕДЕЛАХ (IX.59-60; XIII.62)

და ნეტარი ჰაბო უფროესლა ჰმადლობდა ღმერთსა, რამეთუ იხილა მან ქუეყანაჲ იგი სავსე ქრისტეს სარწმუნოებითა და არავინ ურწმუნოთაგანი მკვდრად იპოვების საზღვართა მათთა. რამეთუ საზღვარ მათდა არს ზღუაჲ იგი პონტოესაჲ, სამკვდრებელი ყოვლადვე ქრისტიანთაჲ, მისა-

Когда же известили владельца Абхазии о блаженном Або, что тот является ново-крещенным, он весьма обрадовался со всем своим народом; сам владетель, епископ и священники призвали его и благославляли, утешали и говорили слова житий и благовествовали о Христе и вечной жизни. А сам он от себя воздавал им с благодарностью слова истинной веры, удивляя их и прославляя бога.

И блаженный Або еще पु-ще благодарствовал богу, т.к. он узрел страну ту⁸ исполненной христовой веры, и ни одного неверующего не сыскать было в их пределах. А сопредельным с ними является Понтийское море⁹, где повсеместно обитают христи-

ზღვრადმდე ქალდიასა, ტრაპე-ზუნტიად მუნ არს, საყოველი იგი აფსარეასაჲ და ნაფსაჲს ნავთ-სადგური. და არს ქალაქები იგი და ადგილები საბრძანებლად ქრისტეს — მსახურისა იონთა მეფისა, რომელი მოსაყდრე არს დიდსა მას ქალაქსა კონსტანტინე-პოვლისასა.

ზოლო წმიდამან და ნეტარმან ჰაბო, ვითარცა იხილა კაცთა მის ადგილისათა გარდამეტებული ღმრთის-მოყუარებაჲ და ლოცვაჲ ყოვლისა მის ერისაჲ დაუცადე-ბელი, შური საღმრთოჲ აღიღო.

ане вплоть до пределов Хал-дии; там находится Трапе-зунт, место пребывания Ап-сарей¹⁰ и Напсайская га-вань¹¹. И являются те горо-да и земли подвластными слуге Христа, царю ионий-цев¹², который восседает на престоле в великом граде Константинополе.

Когда же праведный и бла-женный Або увидел чрезмер-ное боголюбие людей тех мест и непрерывное моление всего народа¹³, им овладело священное рвение.

ДИАЛОГ ВЛАДЕТЕЛЯ АБХАЗИИ С АБО (IX-61; XIII.62)

და ვითარცა წარმოემართნეს იგინი ქუეყანით აფხაზეთით, მა-შინ ნეტარსა ჰაბოს მიუწოდა მთავარმან მან აფხაზეთისამან და ჰრქუა: „ნუ განსულა შენ ამიერ ქუეყანით, რამეთუ ქუეყანაჲ იგი ქართლისაჲ სარკინოზთა უპყრი-ეს და შენ ხარ ბუნებით სარკი-ნოზ, და არა გიტეონ შენ ქრის-ტიანობით მათ შორის; და მეში-ნის მე შენთჳს, ნუუკუე კუალად

И когда они¹⁴ отправля-лись из страны Абхазии¹⁵, тогда владетель¹⁶ Абхазии призвал блаженного Або и сказал: «Не уходи ты из этой страны, ибо страной Картли владеют сарацины, а ты ро-дом из сарацин, и не оставят они тебя в своей среде хри-стианином; боюсь я за тебя, ибо добровольно, или же на-

¹⁰ Крепость Гония (?)

¹¹ Никопсия (?)

¹² Греки, византийцы.

¹³ Население Абхазского княжества.

¹⁴ Нерсе, Або и сопровождавшие их лица.

¹⁵ По словам И. Сабанидзе, Нерсе и его свита в Абхазском княже-стве находились в течение трех месяцев.

¹⁶ В сочинении И. Сабанидзе нигде не упоминается имя того вла-дителя.

⁸ Т. е. «Абхазия».

⁹ Черное море.

განგდრიკონ ზენ სარწმუნოები-
საგან ქრისტესისასა ნეფსით, გინა
უნებლებით, და ესოდენი შრო-
მა შენი წარსწყმიდო“.

17 Далее И. Сабанидзе сообщает, что несмотря на просьбу владе-
теля Абхазии, Або вместе с Нерсе отправился в Картли, где после неко-
торого времени был подвергнут мученической смерти.

МУЧЕНИЧЕСТВО ДАВИДА И КОНСТАНТИНА

Анонимное мартирологическое сочинение «Мученичество и
деяния святых и славных Давида и Константина» повествует
о борьбе населения восточной части Западной Грузии — Ар-
гветской области с арабами в середине 30-х годов VIII века.

Установлено, что события, связанные с разорительным на-
шествием Мурвана Кру¹ и мученичеством аргветских эриста-
вов были описаны в VIII же веке; этот первоначальный ва-
риант не сохранился, но он был использован при составлении
последующих редакций сочинения².

В этом сочинении содержатся некоторые сведения о втор-
жении арабов в Мегрелию и Абхазию.

РАЗОРЕНИЕ МЕГРЕЛИИ И АБХАЗИИ АРАБАМИ³ (XI-258. XIII-238)

ესე განაჩინა მძლავრმან წმი-
დათა მათეს და თვთ აღიძრა და
დაიბანაკა ქალაქსა ჯიხან-ქუჯი-
სასა, ქუეყანასა მეგრელთასა, სა-
ნახებსა ჰყონდიდისასა, რომელ
არს მეგრულითა ენითა „მუხა
დიდი“, და რამეთუ იყო ბანაკი

Такой приговор вынес ти-
ран святым⁴, а сам двинулся
и расположился лагерем в
городе Джихан-Куджи, на
земле мегрелов, в окрестно-
стях Чкондиди, что есть на
мегрельском языке «Большой

¹ Мурван Кру (в переводе с грузинского — Мурван Глухой) — Мур-
ван ибн-Мухаммед.

² Неизвестный автор XII в. «Мученичества Давида и Константина»
использовал, наряду с другими сочинениями, и аналогичное произведение
VIII века. Названный же вариант сочинения, относящийся к XII веку, из-
вестен по рукописям XIII—XIV веков, а также по спискам последующих
времен (См. Хрестоматия по древнегрузинской литературе, с. 233; Ке-
келидзе К. Указ. соч., с. 538—539).

³ Согласно сообщениям «Мученичества Давида и Константина», после
казни аргветских князей отряды арабского полководца Мурвана ибн-Му-
хамеда заняли остальную часть Западной Грузии, разорили Мегрелию и
Абхазию.

⁴ Речь идет о жестокой казни аргветских эриставов Мурваном Кру.

მათი ცხენისწყლითგან ვიდრე აფხაზეთამდე, და გამოიხუნა ციხენი და ქალაქნი და ალაოხრნა და უვალ და უკაცურ ყო ქუეყანაჲ მეგრელთა და აფხაზეთაჲ.

МУРВАН КРУ В АБХАЗИИ⁵
(XI-258-259, XIII-238)

და ვითარცა იხილა ესე ყოველი მურვან ყრუმან მოწვეწული მის ზედა, ფრიად აბრაღათესა თვსსა და განმზრახთა მისთა, იწროსა და მალნარსა ამას ქუეყანასა მოსლვისათჳს, და აღიძრა და დაიბანაკა პიტიოტას, ზღვს პირსა ქალაქსა, რომელსა ჰრქჳნ ცხუმი.

ხოლო იყვნეს მაშინ შვილნი დიდის მეფისა ვახტანგ გორგასალისანი არჩილ (და) დარჩილ ციხესა მას, რომელსა ჰრქჳნ ანაკოფიაჲ, რამეთუ შე(ვ)ლტოლვოლ იყვნეს იგინი შიშისა მისთვისპარსთაჲსა. ხოლო გამოვიდეს

დუბ»; лагерь же их был (расположен) от Цхенис-цкали до Абхазии. И покорил (он) крепости и города, опустошил их, сделал непроходимыми и безлюдными земли мегрелов и абхазов.

И когда увидел Мурван Кру все, что постигло его⁶, сильно винил себя и своих советников из-за вступления в эту изобилующую теснинами и покрытую лесами страну⁷; и снялся (с этого места) и расположился лагерем у Питиоты⁸, в городе на морском побережье, именуемом Цхуми⁹. А сыновья великого царя Вахтанга Горгасала — Арчил и Дарчил¹⁰ тогда пребывали в крепости, именуемой Анакопией, ибо скрывались они там, страшась пер-

ერთა მცირითა ბრძოლად წარმართთა და იძლინეს მათგან, რამეთუ მოკლეს ძმაჲ უხუცესი არჩილ, ხოლო დარჩილ შევიდა ციხესავე ანაკოფიას.

ხოლო აღიძრა მიერცა უღმრთოჲ მურვან ყრუჲ და ჩაიარა ზღვს პირი და გამოიხუნა ციხენი და ქალაქნი ზღვს პირისანი. და ოხერ და უვალ ყო ყოველი ქუეყანაჲ ზღვის პირისაჲ.

сов¹¹. И выступили они с малочисленным воинством, чтобы сразиться с язычниками, но потерпели от них поражение, т. к. был убит старший брат Арчил, а Дарчил вошел в Анакопийскую же крепость¹².

Двинулся и оттуда безбожный Мурван Кру, прошел по берегу моря и покорил прибрежные крепости и города, опустошил и сделал непроходимыми все земли морского побережья.

⁵ Сообщая о том, что в Западной Грузии ливневые дожди и наводнение причинили арабам огромный ущерб, анонимный автор пишет об их перемещении на побережье Абхазии, о сражении при Анакопийской крепости и отступлении врага. Однако при описании этих событий (приведенный текст) он допускает некоторые неточности: отождествление Пицунды с Сухуми и т. д.

⁶ Имеется в виду вышеназванное стихийное бедствие.

⁷ Речь идет о Мегрелии.

⁸ Т. е. Пицунда.

⁹ Этот текст до слова «Цхуми» в виде поздней вставки имеется и в сочинении Джуаншера «Житие и деяния Вахтанга Горгасала» (III.238).

¹⁰ По другим же источникам, брата Арчила звали Мир, а не Дарчил; кроме того, они не были сыновьями Вахтанга Горгасала. Не исключено, что летописец их считает потомками царя Вахтанга.

¹¹ Речь идет об арабах; в грузинских источниках часто персами именуются вообще мусульманские народы.

¹² В сочинении Джуаншера «Жизнь и деяния Вахтанга Горгасала» все эти события изложены по-другому (см. ниже).

СТЕПАНЕ МТБЕВАРИ

МУЧЕНИЧЕСТВО ГОБРОНА

Епископ Степане Мтбевари жил в конце IX—первой половине X века. В своем маленьком сочинении «Мученичество Гоброна», составленном в 914—918 годах, он описал события, связанные с вторжением в Закавказье арабского эмира Абул-Касима в 914 году¹.

Этот памятник содержит упоминание о том, что в то время армянский царь скрывался от арабов в горах Абхазии².

БЕГСТВО АРМЯНСКОГО ЦАРЯ В АБХАЗИЮ (IX, 176, XIII, 81)

და ვითარ მოსძლედა სარკინოზი იგი და არა იბოვა ღონე წინააღმდეგობისა სომეხთა მეფისა, არცა განრინებისა, რამეთუ ღმერთსა განეხეთქა მეფობა იგი მისი. მაშინ მიივლტოდა იგი მთათა ზედა აფხაზეთისათა, რომელი [იგი] უკუანაჲსკნელ სიკუდილსა ვერ განერა, ხოლო კელმწიფც იგი შეუდგა მას ძიებად სასჯელსა სიკუდილისასა მრისხანებითა დიდითა.

И так как побеждал тот сарацин³, у армянского царя⁴ не нашлось силы для сопротивления ему, ни (способности) уклониться, ибо царствие его было повергнуто богом; тогда бежал он в горы Абхазии, что не спасло его от смерти впоследствии. И властитель тот с большим гневом преследовал его, чтобы разыскать и предать смертной казни.

¹ Более подробно об этом авторе и его сочинении: Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 108—111, Кекелидзе К. С., Указ. соч., с. 145—146.

² Сведения о бегстве в Абхазию армянского царя Сумбата и его казни содержатся также в анонимном сочинении XI в. «Летопись Грузии» (см. ниже).

³ Т. е. Абул-Касим.

⁴ Речь идет о Сумбате.

ГЕОРГИЙ МЕРЧУЛЕ

ЖИТИЕ ГРИГОЛА ХАНДЗТЕЛИ

Сочинение писателя X века Георгия Мерчуле «Житие Григола Хандзтели» является одним из высокохудожественных произведений раннефеодальной грузинской литературы; оно содержит также значительный исторический материал, описание различных уголков Грузии того времени¹; все это Г. Мерчуле излагает на фоне культурно-религиозной и просветительской деятельности хандзтийского архимандрита Григола².

Основные сообщения писателя считаются достоверными, т. к. они опираются на различные источники. Установлено, что хронологические данные, имена политических и иных деятелей, приводимые в этом сочинении, с большой точностью совпадают с подобными же сведениями Иоанна Сабанисдзе, анонимного произведения «Летопись Картли», сочинения Сумбата Давитисдзе и др.³

Вероятно, основными источниками сведений писателя, касающихся деятельности Григола Хандзтели в Абхазском царстве, послужили записи учеников просветителя, сделанные во время его пребывания в этой стране.

Из общего содержания «Жития Григола Хандзтели» видно, что часто упоминаемая в нем «Апхазети» («Абхазия») обозначает, как правило, Западную Грузию вместе с собственно Абхазией; а этноним «апхазы» («абхазы») писатель употребляет как общее название всего картвельского и абхазского населения Абхазского царства.

¹ Георгий Мерчуле пишет, что Григол Хандзтели скончался в 861 году, а сочинение о нем написал спустя 90 лет после этого, т. е. в 951 году. Первоначальный вариант не сохранился; в 958—966 гг. составили обновленный вариант памятника. Впервые это сочинение нашел Н. Чубинашвили в 1845 году. В 1902 г. акад. Н. Я. Марр в Иерусалиме обнаружил рукопись XII века; он же восстановил поврежденные места памятника и издал в 1911 году под названием: «Георгий Мерчул, Житие Григория Хандзтийского. Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии».

В изучении и публикации памятника значительную работу проделали: И. Джавахишвили, К. Кекелидзе, С. Кубанейшвили, П. Ингорква и др.

² К. С. Кекелидзе. Указ. соч., с. 152.

³ Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 120—121.

ПОЕЗДКА В АБХАЗСКОЕ ЦАРСТВО СПОДВИЖНИКОВ
ГРИГОЛА ХАНДЗТЕЛИ⁴
(IX-267, XIII-113-114)

ხოლო პირველითგან მოყუას-
თა მათ კეთილთა ნეტარისა გრი-
გოლისათა, თევდორეს და ქრის-
ტეფორეს, აქუნდა გულსა მათ-
სა საღმრთოდ შური მონასტრი-
სა შენებისა და არა გამოუცხა-
დეს მამასა გრიგოლს განზრახვა
მათი, არამედ ფარულად წარვი-
დეს აფხაზეთს და თანა ძმანიცა
ვინმე წარჰყვეს.

ხოლო მეფემან აფხაზეთამან
დეშეტრე, დიდითა პატივითა პა-
ტივ სცა და აღგილსა კეთილსა
დაამკვდრნა.

ПРЕБЫВАНИЕ ГРИГОЛА ХАНДЗТЕЛИ
В АБХАЗСКОМ ЦАРСТВЕ
(IX-267-270, XIII-114-116)

და რაჟამს ცნა ნეტარმან გრი-
გოლ წარსლვად თევდორესი და
ქრისტეფორესი, შეწუნა ფრიად
და თანა წარიყვანა ოთხნი ძმა-
ნი და წარვიდა ძიებად კრავთა
მათ რჩეულთა მწყემსი იგი კე-
თილი. და ვითარ მოიწია ქართ-
ლისა სანახებსა, ნებითა ღმრთი-
სადათა ძიებასა მას ძმათასა პოვა
ეფრემ ყრმად, ჭაბუკი ღირსი... ესე

Одни из первых и доб-
рых сподвижников блаженно-
го Григола, Феодор и Хри-
стофор, хранили в сердцах
священное рвение построить
монастырь и, не известив о
своем намерении отца Григо-
ла, тайно отправились в Аб-
хазию. За ними последовали
и некоторые из братьев⁵.

Царь же абхазов Дмитрий⁶
принял (их) с преболями
почестями и поселил в удоб-
ном месте⁷.

И когда узнал блаженный
Григол об уходе Феодора и
Христофора, весьма опеча-
лился, и взял с собой четы-
рех братьев (монахов) и от-
правился сей добрый па-
стырь в поиски тех избран-
ных агнцев. Как только до-
стиг он пределов Картли, по
божьей воле, при поисках

⁴ В нижеприведенных извлечениях речь идет, в основном, о событиях, имевших место в конце VIII — первой половине IX в.

⁵ Далее говорится о том, что по пути в «Абхазию» Феодор и Христофор на некоторое время задержались в Самикхе, где приобрели учеником отрока Арсена, сына одного крупного дворянина (азнаури) Мириана.

⁶ Царь Дмитрий — около 825—861 гг.

⁷ Русский перевод данного же текста см.: Марр Н. Я. Указ соч., с. 100.

ეფრემ ღირსი ღმრთისად დაი-
მოწაფა ნეტარმან გრიგოლ და
უბრძანა ესრეთ: „რაჟამს მოვიქ-
ცე აფხაზეთით, თანა წარგიყვანო
შენ ხანძთად“, და თვთ წარემარ-
თა აფხაზეთს. და მი-რამ-იწია
წინაშე კელმწიფისა მის, ზე აღ-
დგა, და წინა მოეგება და სიმდაბ-
ლით მოიკითხა, რამეთუ ზარი
აჰკდა მადლთაგან სიწმიდეთა
მისთაჲსა და დიდებულებისაგან
პირისა მისისა.

...და შემდგომად მოკითხვისა,
დასხდეს მეფეს და ნეტარი გრი-
გოლ. ხოლო წმიდამან განგრძო-
ბილად ულოცა და მრავლითა
კურთხევითა შეამკო. და მეფემან
მან თქუა: „კურთხეულ არს
ღმერთი, რომელი მოგიძლუა აქა,
წმიდაო მამო, არამედ ვინაჲ არს
მიზეზი მოწრომისა შენისაჲ, მა-
ჟწყე მე“.

და ნეტარმან გრიგოლ ჰრქუა:
„მეფეო, ღმრთის-მსახურო დი-
დებულო, მოწვეწულ არიან წმი-
დანი მამანი, ძმანი ჩემნი, წინა-
შე შენსა და აწ არიან სამეფო-
სა ამას, და მათთვის არს მოსლვაჲ
ჩემი აქა, არამედ ბრძანენ ხელმ-
წიფობამან შენმან და მოვიდენ
იგინი ჩუენდა“.

ხოლო მეფესა დაუძმოდა ძიე-
ბაჲ მათი და ჰრქუა: „არა მოს-
რულ არიან აქა ეგევითარნი მო-
ნაზონნი, რომელთასაცა ბრძანებს
სიწმიდე შენი“. მაშინ ნეტარი

братьев, нашел юношу Ефре-
ма, достойного отрока...⁸ Это-
го Ефрема, достойного (пе-
ред) богом, сделал учеником
своим блаженный Григол и
сказал ему так: «По возвра-
щении из Абхазии возьму те-
бя в Хандзта», и сам отпра-
вился в Абхазию. И когда
предстал он перед тем вла-
стелином⁹, последний встал и
пошел навстречу, смиренно
приветствуя, ибо его объяло
смятение от благодати свя-
тости и величия лика его¹⁰...

...Обменявшись приветствия-
ми, сели царь и блаженный
Григол. Святой долго молил-
ся за него и славил множест-
вом благословений. Затем
царь сказал: «Святой отец,
благословен господь, который
привел тебя сюда, однако по-
ведай мне о причине, утру-
дившей тебя».

И блаженный Григол от-
ветствовал: «Богочестивый и
величественный царь, прибы-
ли к тебе святые отцы, бра-
тья мои, и ныне пребывают
они в этом царстве; за ними
и пришел я сюда. И пусть по-
 tvoemu царскому велению они
придут к нам».

А царя отяготил их поиски и
(он) сказал: «Не приходили
сюда такие монахи, о кото-
рых изволил говорить твоя
святость». Тогда блаженный

⁸ Далее опускаем текст, где речь идет о личности Ефрема.

⁹ Подразумевается царь Дмитрий.

¹⁰ Т. е. Григола Хандзтели.

მამა გრიგოლ სიტყუას ზედა მეფისასა განრისხნა და ჰრქუა: „მეფეო, ნუ შრომასა შემამთხუევ, მომცენ ძმანი ჩემნი, რომელნიცა მოიწინეს შენდა“. და ვითარ ღონჭ სიტყვასა არღარა აქუნდა მეფესა მართლმხილვებისაგან მის წმიდისა, უბრძანა მოყვანებაჲ ძმათაჲ მათ. და ვითარ იხილეს მამა გრიგოლ, შეუვრდეს ცრემლით. ხოლო წმიდამან მან აღადგინნა და შეიტკბნა სიყუარულით და ჰმადლობდა ქრისტესა პოვნისა მათისათჳს. და რამეთუ იყვნეს ბუნებით მომლოდებელ წმიდისა მის ძმანი იგი, მათცა უხაროდა ურთიერთასი იგი შეკრებაჲ თჳსი.

და მეფემან მან ჰრქუა ნეტარსა გრიგოლს: „წმიდაო მამაო, აჰა იქმნა წადიერებაჲ ნებისა შენისაჲ, არამედ უფალმან ყავნ ნებაჲცა გულისა ჩემისაჲ, რამეთუ მაქუს სულსა ჩემსა მონასტრისა ახლად შენებაჲ. აწ ბრძანე და მოვიხილეთ მრავალნი ადგილნი აფხაზეთისანი და სადაცა სიწმიდემან შენმან ინებოს, მონასტრად აღვაშენოთ ადგილი იგი“.

და მოვლნეს ქუეყანანი საგონებელნი სამონასტრედ, და არა სთნდეს წმიდასა მას. და ჰრქუა მეფესა მას: „არა არს მიწაჲ, არცა წყალი ქუეყანასა ამას, სადამცა მონასტერი აღეშენა, რამეთუ ტალანტი მონაზონისაჲ მარხვაჲ არს. და ამას მიწასა ზედა ვერ ეგებოს მარხვაჲ სულისაგან ხორშაჲისა მაკუდინებელისა“. და შეწუხნა ფრიად მეფე იგი ამის

отец Григол, рассердившись на слова царя, сказал: «Царь, не утруждай меня, выдай мне братьев моих, которые прибыли к тебе». Так как царю нечего было сказать из-за обличительной правды святого (Григола), велел он привести тех братьев. И как только увидели (они) отца Григола, припали к его ногам со слезами. А святой поднял их, обласкал с любовью и благодарил Христа за то, что нашел их. Так как братья невольно пребывали в ожидании его святости, они тоже радовались встрече с ним.

И царь тот сказал блаженному Григолу: «Святой отец, вот и исполнилось твое желание, да исполнит господь и волю моего сердца; ибо имею в душе (намерение) построить новый монастырь. Соизволь теперь и осмотрим многие места Абхазии, на том месте, где пожелает твоя святость, построим монастырь».

И обошли земли, предполагаемые для (строительства) монастыря, но не понравились они святому. Сказал (он) царю так: «Нет ни земли, ни воды в этой стране, где можно было построить обитель, ибо талант монаха — это пост. А на этой же земле нельзя поститься из-за убийственного знойного воздуха». Царь весьма огорчил-

მიზეზისათჳს და ჰრქუა მათ: „არა სამართალ არს კეთილთა თქუენთაგან უნაწილობაჲ ამის ქუეყანისაჲ“.

მაშინ მამამან გრიგოლ, სარწმუნოებისაებრ მეფისა, აღაშენა მონასტერი და უწოდა სახელი მისი უბე, და ილარიონ ვინმე, იერუსალჳმით მოსრული, სარწმუნოა მოხუცებული, დაადგინა მამასახლისად, რამეთუ ხანძით წარყოლილ იყო იგი თევდორეს და ქრისტეფორეს თანა და აქუნდეს მას კეთილნი წიგნნი. და მამამანცა გრიგოლ თჳსნი წიგნნი, რომელ აქუნდეს, და-ვე-უტევნა მონასტრისა მას. ხოლო კელმწიფე იგი სიხარულითა აღივსო მონასტრისა მის შენებისათჳს და შეწირა საშენებელად მისსა ფრიად შესაწირავი, და მიანიჭა მამასა გრიგოლს და მოყუასთა მისთა დრამაჲ ათი ათასი და ყოვლითა კეთილთა აღაცნა.

ხოლო ჟამსა წარმოსლვისა მათისასა გამოჰკითხა მეფემან დიმიტრი მამასა გრიგოლს გულსმოდგინედ სახჭ კლარჯეთისა უღაბნოთაჲ, რამთა აუწყოს მას ადგილთა მათ წმიდათა ნიშანი ყოველი. და მამამან გრიგოლ ჰრქუა მას: „ღმრთის-მსახურო მეფეო, დაღაცათუ ფრიად განვაპრავლო სიტყუაჲ, ვერცე მის-

ся по этому поводу и сказал ему: «Не справедливо оставлять эту страну не причастной к вашим благам».

И тогда отец Григол, по уверению царя, построил монастырь и дал ему название Убе¹¹, и поставил его настоятелем некоего Иллариона, пришедшего из Иерусалима, надежного старца, ибо сопровождал он из Хандзты Феодора и Христофора и имел хорошие книги. И отец Григол свои книги, которые имел при себе, оставил тому монастырю. А государь преисполнился радости из-за возведения монастыря, и на его строительство сделал много пожертвований, отцу Григолу и его сподвижникам подарил десять тысяч драхм и осыпал их всеми благами...

Перед их отправлением (из Абхазии) царь Дмитрий ревностно расспросил отца Григола о состоянии кларджетских¹² пустынь, чтобы (тот) поведал ему обо всех чертах тех святых мест. И отец Григол сказал ему: «Богочестивый царь, как бы я не был красноречив, моему разуму непостижимо осведомить тебя

¹¹ Подразумевается древнее село Убе в Западной Грузии, ныне село и монастырь Убиса.

¹² Тао-Кларджети — одна из передовых областей средневековой Грузии (Южная Грузия).

წუთების გონებად ჩემი ყოველსა მას უღაბნოთა მათ სიკეთესა უწყებად შენდა, ვინაჲთგან წესი მონაზონებისაჲ მათ შორის აღორძინებულ არს... ხოლო მეფე განმხიარულდა სიტყუათაგან ნეტარისა გრიგოლისთა და ფრიადი სარწმუნოებაჲ და სიყუარული დაამტკიცნა გულსა მისსა უღაბნოთა მიმართ კლარჯეთისა და ჰმადლობდა ქრისტესა, კეთილისყოფელსა, ნებისყოფელთა მისთასა. და ესრეთ მშვიდობაჲ და უტევეს კელმწიფებასა მას და წარმოვიდეს აფხაზეთით.

ДОЧЬ БАГРАТА ШАРОЕЛИ (IX-298, XIII-139)

არამედ ადარნერსე კელმწიფეთა უფროისი ვნებაჲ შეამთხვა მტერმან, რომელიცა იყო ძე აშოტ კურაპალატისაჲ, რამეთუ შესმენითა მეძვისა ქალისაჲთა, რომლისა თანა იმრუშებდა იგი, უსამართლოდ განიშორა სიტყუითა სიძვისაჲთა სარწმუნოად ცოლი თვისი და წარგზავნა ქუეყანად თვსად აფხაზეთად, ვინაჲცა მოეყვანა იგი. ხოლო ქრისტემან მონასა თვსსა გრიგოლს გამოუცხადა ყოველი იგი უსამართლოებაჲ, რომელიცა შეამთხვეს უბრალოსა მას დედუფალსა. ამისთვისა მრავალგზის მხილებად მიაწა

о всех благах тех пустынь, ибо монашеские обычаи в них процветают...¹³

Царя обрадовали слова блаженного Григола и вселили в его сердце твердую веру и любовь к кларджетским пустыням, и благодарил Христа, воздающего добром исполнителям его воли... Так с миром оставили они государя того и отправились из Абхазии¹⁴.

Властителю Адарнерсе¹⁵, сыну Ашота Куропалата, враг (человеческого рода)¹⁶ причинил большой вред: по наущению блудницы, с которой (он) сожительствовал, несправедливо бросил благоверную жену¹⁷, обвинив ее в измене, и отправил в Абхазию — на ее родину, откуда и привел ее¹⁸.

Христос открыл рабу своему Григолу всю несправедливость, которую навлекли на ту невинную государыню. Из-за этого блаженный Григол

ნეტარმან გრიგოლ ადარნერსეს многократно обличал Адарнерсе...¹⁹

АБХАЗСКИЙ ЦАРЬ ГЕОРГИИ (IX-316, XIII-154)

ხოლო იყო გარდაცვალება ნეტარისა მამისა ჩუენისა გრიგოლისი რიცხუსა წელიწადთა მისთასა ას და მეორესა წელსა, ქრონიკონსა ოთხმეოც და ერთსა, არამედ გარდაცვალებითგან მისით დაიწერა ცხობეჲჲ ესე მისი შემდგომად ოთხმეოც და ათისა წლისა, დასაბამითგან გარდასრულთა წელთა ექუს ათას ხუთას ორმეოც და მეათოთხმეტესა წელსა, იერუსალმს პატრიარქობასა აგათონისსა, მცხეთას კათალიკოზობასა მიქელისსა, ქართველთა ზედა მთავრობასა აშოტ კურაპალატისასა, ძისა ადარნერსე ქართველთა მეფისასა, აფხაზეთა ზედა მეფობასა გიორგისსა, ძისა კოსტანტი მეფისასა, ერისთავთა ერისთავობასა სუმბატისასა, ძისა ადარნერსე მეფისასა, მაგისტროსობასა ადარნერსესსა, ძისა ბაგრატ მაგისტროსისასა, ერისთავობასა სუმბატისსა, ძისა დავით მამფლისასა...

Преставление блаженного отца нашего Григола наступило на сто втором году его жизни, в хроникон восемьдесят первый²⁰. А сие его житие было написано по прошествии девяноста лет после его преставления, в шесть тысяч пятьсот пятьдесят четвертом году от сотворения мира, во время патриаршества в Иерусалиме Агафона²¹, когда католикосом во Мцхета был Микаель, владельцем надгрузинами — Ашот Куропалат, сын грузинского царя Адарнерсе, в царствование над абхазами²² царя Георгия²³, сына царя Константи, когда эристав-эриставом был Сумбат, сын царя Адарнерсе, в магистерство Адарнерсе, сына магистроса Баграта, в эриставствование Сумбата, сына Давида Мампали...

¹⁹ Георгий Мерчуле далее уверяет, что согласно предупреждению Григола, Адарнерсе заболел, после чего был вынужден послать человека к бывшей супруге в Персати и просить у нее прощения и благословения. Исходя из местоположения Персати в южной части Западной Грузии, следует полагать, что жена Адарнерсе, дочь Баграта Шароели, была родом из этих мест (ред.).

²⁰ Т. е. в 861 году (780+81=861).

²¹ 951 год (861=90+951).

²² Население Абхазий и Эгриси.

²³ Георгий II (929—957).

¹³ Подразумеваются монастырские центры Тао-Кларджети.

¹⁴ Западная Грузия и собственно Абхазия вместе.

¹⁵ Владелец Тао-Кларджети.

¹⁶ Подразумевается дьявол.

¹⁷ Она была дочь Баграта Шароели, владельца Западной Грузии.

¹⁸ Этот случай имел место, вероятно, в конце 50-х годов IX в.

ДИВАН АБХАЗСКИХ ЦАРЕЙ

Этот памятник был составлен на рубеже X—XI веков¹, по инициативе первого царя объединенной Грузии Баграта III (975—1014). Он представляет собой список владельцев Абхазского княжества (VII—VIII вв.) и властителей Абхазского царства (VIII—X вв.), предшествовавших Баграту III.

«Диван абхазских царей» содержит всего 21 имя политических деятелей и краткие справки о них, в том числе годы правления многих из них. В редакциях более позднего времени присутствует памятная запись переписчика — краткая справка относительно времени царствования Баграта III и его сына Георгия I (1014—1027).

Материалы этого памятника первым использовал иерусалимский патриарх XVII в. Досифей в своей «Истории иерусалимских патриархов». Грузинский оригинал документа, считавшийся утерянным, был найден Е. Такайшвили в начале XX столетия. Он же изучил и издал текст памятника².

Как установлено, в «Диване абхазских царей» имеются некоторые неточности, пропущены имена отдельных царей и т. д.³ Вместе с тем, рассматриваемый памятник ценен в том отношении, что при сопоставительном изучении его материалов с другими синхронными источниками, можно установить последовательный список лиц, правивших в VII—X веках сначала в Абхазском княжестве, а затем в Абхазском царстве⁴, а также проследить некоторые важные политические моменты по истории раннесредневековой Грузии.

პირველი მეფე აფხაზეთისა
იყო ანოს, მეორე — შვილი მისი
ლობარ, მესამე — შვილი მისი
ისტვინე, მეოთხე შვილი მისი
ფინიქტიოს, მეხუთე შვილი მისი
ბარნუკ; მეექვსე შვილი მისი დი-
მიტრი; მეშვიდე შვილი მისი თე-
ოდოსი, მერვე შვილი მისი კოს-
ტანტი; მეცხრე შვილი მისი
თეოდორე, მეათე შვილი მისი
კოსტანტინე; მეათერთმეტე ძმა
მისი ლეონ, რ(ომელმან) და-
ყო მეფობასა შინა თჳსსა წელი-
წადი ორმოცდახუთი; მეათორმე-
ტე (შვილი მისი) თეოდოსი, რო-
მელმან დაყო მეფობასა შინა
თჳსსა წელიწადი ოცდაშვიდი;
მ(ე)ათსამეტე ძმა მისი დემეტრე,
მეფობდა ოცდა თექვსმეტ წელს;
მეათოთხმეტე ძმა მათი გიორგი
მეფობდა, რომელს საუფლისწუ-
ლოდ აღწეფი ჰქონდა და ამისთვის
ეწოდა მას გიორგი აღწეფელი,
ამან იმეფა შვიდ წელს; მეათხუთ-
მეტე შვილი დემეტრესი ბაგრატ,
მეფობდა თორმეტ წელს; მეა-
თექვსმეტე შვილი (მისი) კოს-
ტანტი, მეფობდა ოცდაცხრამეტ
წელს; მეათშვიდმეტე შვილი მისი
გიორგი, მეფობდა ორმოცდახუთ
წელს; მეათრვაშვიდმეტე შვილი მისი
ლეონ, მეფობდა ათ წელს; მეათ-
ცხრამეტე — ძმა მისი დიმიტრი,
მეფობდა რვა წელს, მეოცე — ძმა
მისი თეოდოსი თვალდამწვარი,

Первым царем Абхазии
был Анос; вторым — сын его
Гозар; третьим — сын его
Иствине; четвертым — сын
его Финиктиос; пятым —
сын его Барнук⁵; шестым —
сын его Дмитрий; седь-
мым — сын его Феодосий;
восьмым — сын его Констан-
ти, девятым — сын его Фео-
дор; десятым — сын его
Констанине; одиннадцатым
— брат его Леон, который
царствовал сорок пять лет;
двенадцатым — (сын его)
Феодосий, который царство-
вал двадцать семь лет; три-
надцатым — брат его Дмит-
рий, царствовал тридцать
шесть лет; четырнадцатым
царил брат их Георгий, ко-
торому в удельное имение
было дано Агцепи, почему и
был назван Георгием Агцеп-
ским; он царствовал семь
лет; пятнадцатым сын Дмит-
рия — Баграт, царствовал
двенадцать лет; шестнадца-
тым — сын (его) Костанти,
царствовал тридцать девять
лет; семнадцатым — сын его
Георгий царствовал сорок
пять лет; восемнадцатым —
сын его Леон, царствовал де-
сять лет; девятнадцатым —
брат его Дмитрий, царство-
вал восемь лет; двадцатым —
брат его Феодосий Слепой,

¹ По мнению С. Н. Джанашия, «Диван царей» составили между 1008—1014 годами; однако не исключено, что его написали в конце 70-х годов X века — в первые годы царствования Баграта III.

² Такайшвили Е. Что содержала т. н. История Абхазии царя Баграта, которой пользовался иерусалимский патриарх Досифей в своей Истории иерусалимских патриархов (II, 28—54).

³ По указанию царя Константина II «Диван абхазских царей» был переписан в начале XV века, затем его обновили во II половине XVIII века.

⁴ Объединенное царство собственно Абхазии и Эгриси (VIII—X вв.).

⁵ В сочинении Досифея Иствине, Финиктиос и Барнук названы как Юстиниан, Филиктос и Копоруки.

მეფობდა სამ წელ. და ამასა
შ(ემდგომა)დ ინება ღ(მერთ)მან
და დავიპყარ მე ქ(უე)ყანა აფხა-
ზეთისა, დედული ჩემი, ბაგრატ
ბაგრატონმან, ქემან სულქურ-
თხეულისა გურგენისამან, და
ასულის წულმან გიორგი აფხაზ-
თა მეფისამან; და თუ მე რაო-
დენთა წელთა დავყოფ მეფობასა
ჩემსა, ეს (ღმერთმან) უწყის!

царствовал три года. И пос-
ле их, соизволил бог и я,
Баграт Багратиони, сын бла-
женного Гургена, сын доче-
ри царя абхазов Георгия⁶,
овладел страной Абхазией,
моим материнским наследст-
вом, и сколько времени буду
я царствовать, это ведает
бог!⁷

ПОМИНОВАНИЕ О СТРАНСТВИИ И ПРОПОВЕДОВАНИИ АНДРЕЯ

Известный грузинский писатель и переводчик Еквтиме Атонели жил на рубеже X—XI, веков (прибл. 955—1028); он работал в Византии, на Афонской горе¹.

Еквтиме Атонели перевел, в частности, сведения о странствии апостолов, которые содержатся в византийской церковной литературе, и изложил их в работе: «Поминовение о странствии и проповедовании апостола Андрея». Извлеченные из этой работы сообщения об апостолах затем включались в различные произведения.

СТРАНСТВОВАНИЕ АПОСТОЛОВ ПО СЕВЕРО-ЗАПАДНОМУ КАВКАЗУ И ИХ ПРЕБЫВАНИЕ В АБХАЗИИ² (XIII-28)

...მერე შთავიდეს სოსანიგელ-
თა სოფელსა, ხოლო მას ქუეყა-
ნასა მთავრობდა დღეთა მათ ღე-
დაკაცი ვინმე მთავარი, რომელ-
საცა ჰრწმენა ქადაგებდა იგი მო-
ციქულთაჲ. ხოლო მატათია, სხუ-
თა მათ თანა მოწაფეთა, დაშთა
მათ კერძოთა, ხოლო დიდი ანდ-
რეა სიმონითურთ შევიდეს ქუე-

Затем³ вступили (они) в
землю сосанигов, а в стране
той владычествовала, тогда
некая женщина, которая уве-
ровала в проповедь апосто-
лов.

Матафий остался в их стра-
не вместе с другими сподвиж-
никами, а великий Андрей
вместе с Симоном вступил в

¹ О нем см.: Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 142—143; Кекелидзе К. С., Указ. соч., с. 184—213; Хрестоматия по древнегрузинской литературе, I, с. 27.

² Согласно одному из вариантов легенды об апостолах, Андрей Первозванный, Симон Кананит, Фаддей (Тадеев) и Матафий из Иерусалима прибыли в Трапезунт; распространяя христианство, они достигли Картли и Южной Грузии. Оттуда вошли в Санигию и через Осетию дошли до Абхазии, побывав в городе Севаста (Сухуми).

³ Т. е. после просвещения Картли и Кларджети вплоть до р. Чорохи.

⁶ Мать Баграта Гурандухт была дочерью Георгия II (929—957), сестрой Леона, Дмитрия и Феодосия Слепого.

⁷ В поздних вариантах памятника далее прибавлено: «И царствовал этот Баграт тридцать шесть лет, а после него царствовал Георгий тринадцать лет и пять месяцев» (II. 47).

ყანასა ოსეთისასა და მიიწინეს ქალაქად, რომელსა ფოსტაფორი ეწოდებოდა, სადა-იგი დიდნი სასწაულნი აღასრულნეს და ერნი ურიცხვნი მოაქცინეს და განათლნეს. მიერ წარვიდეს და შევიდეს ქუეყანასა აფხაზეთისასა, და სევასტე ქალაქად მიიწინეს, და უქადაგეს სიტყუა იგი ღმრთის-მეცნიერებისა და მრავალთა სიხარულით შეიწყნარეს ქადაგებად იგი. და მუნ დაუტევა ნეტარმან ანდრეასიმონ კანანელი სხუთა თანა მოწაფეთა, და თავადი ჯიქეთისა ქუეყანად აღვიდა... ხოლო სიმონ კანანელისა საფლავი არს ნიკიფოსე ქალაქსა, შორის აფხაზეთისა და ჯიქეთისა.

страну Осетию, и прибыли в город, который зовется Постапори, где сотворили великие чудеса и множество народу обратили (в христианство) и просветили. Отправились оттуда и вступили в страну Абхазию и прибыли в город Севаста⁴, и проповедовали богословие и многие с радостью восприняли ту проповедь. Там оставил блаженный Андрей Симона Канани-та вместе с другими сподвижниками и сам достиг страны Джикети...

А могила Симона Канонита находится в городе Никопсе, между Абхазией и Джикети.

ГЕОРГИЙ АТОНЕЛИ

ЖИТИЕ ИОАННА И ЕКВТИМЕ

Георгий Атонели является деятелем первой половины XI века, который в числе некоторых других грузинских просветителей того времени работал за границей, на Афонской горе; поэтому и называли его Атонели, т. е. Афонский¹.

В сороковых годах XI в. он на основе литературных источников и устных преданий описал деятельность своего учителя Еквтиме² и его отца Иоанна. «Житие отца нашего Иоанна и Ефимия и повествование об их достойном деянии, описанное убогим Георгием Иеромонахом», правдиво излагает жизнь и деятельность грузинских просветителей в Византии, некоторые вопросы политических и культурно-религиозных взаимоотношений между Византией и Грузией и т. д.³

ПУТЕШЕСТВИЕ ПО АБХАЗИИ И КАРТЛИ⁴ (X-96, XIII-188)

ამას ყოველსა რაჲ ხედვიდა ნეტარი მამა გრიგოლი, ელმოდა გული მისი და შეიწუებოდა წყალობითა ჩუენითა და მარადის ცრემლით ევედრებოდა ღმერთსა,

Все то, что видел блаженный отец Григорий⁵, причиняло боль его сердцу и скорбил он, жалея нас⁶, и постоянно со слезами умолял бо-

¹ Георгий Атонели (Афонский) или Мтацминдели (Святогорец).

² Еквтиме или Ефимий.

³ См.: Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 135—144; Кекелидзе К. С. Указ. соч., с. 213—233; Кубанейшвили С. И., XIII-177.

⁴ Описывая жестокое притеснение, которому подвергались грузинские церковные деятели за рубежом, Георгий Атонели говорит, что они, в поисках ходатайств перед византийским императором, иногда с Афонской горы приезжали в Абхазию (т. е. Зап. Грузия, включая Абхазию) и Картли (Вост. Грузия).

⁵ Т. е. притеснения грузинских деятелей со стороны высшего греческого духовенства.

⁶ Т. е. грузин.

⁴ Некоторые рукописи сочинения здесь добавляют: «Который нынче именуется Цхуми».

რამათა უმჯობესი ჩუენი განიგუ-
ლოს. და ესრეთ რაჲ ეურვოდა,
მისცა ღმერთმან კაცი ორითავე
მარჯუშ და სავსე გონიერებითა,
—ნეტარი არსენი, რომელმან-იგი
არა შეიწყალა თავი თვისი, არა-
მედ ყოველივე მოსწრაფებად
აჩუენა დამტკიცებისა ჩუენი-
სათვის, სხუათა რავდენთამე ქრის-
ტეს მოყუარეთა ძმათა თანა, რო-
მელთა-იგი საუკუნომცა არს სავ-
სენებელი და კურთხევად მათი!
რამეთუ არცა თუ ეგების, რავ-
დენნი ღუაწლნი მოითმინეს
ყოველთავე თითოეულად აღ-
რიცხვად: მიმოსლვად ჩუენი ზღვთ
და კმელით, და აფხაზეთს და
ქართლს სავედრებელთა წიგნ-
თათვის ბერძენთა მეფეთა წინა-
შე.

та, чтобы соблаговолил для
нас лучшее. И заботившему-
ся об этом, бог послал ему
человека, умелого и преис-
полненного разума, блажен-
ного Арсена, который не
жалея самого себя, проявил
рвение для утверждения на-
шего, вместе с некоторы-
ми другими христоролюбивы-
ми братьями, память о кото-
рых будет во веки веков
их. Невозможно даже под-
робно перечислить сколько
трудностей перенесли все
они: (т. е.) хождения наши
по морю и суше, в Абхазии
и Картли за просительными
письмами перед греческими
царями.

ГЕОРГИЙ ХУЦЕСМОНАЗОНИ

ЖИТИЕ ГЕОРГИЯ АТОНЕЛИ

Георгий Хуцесмоназони (Иеромонах) — писатель, второй половины XI века; он в 1066—1068 годах написал сочинение «Житие и деяния праведного и блаженного отца нашего Георгия Мтацминдели»¹. В нем автор изложил жизненный путь своего учителя, одного из известных представителей церковно-просветительского движения в Иверской церкви на Афоне, Георгия Атонели², продолжателя дела Еквтиме Атонели. Сочинение Георгия Хуцесмоназони — ценный и содержательный, вместе с тем вполне достоверный исторический источник³.

Нас особенно интересует вторая часть сочинения, где сообщается о путешествии Георгия Атонели из-за границы в Грузию в сопровождении самого автора произведения⁴. Здесь Георгий Хуцесмоназони дает важные сведения о Западной Грузии вообще, называя ее «Апхазети» («Абхазия»); вместе с тем он знает и собственно Абхазию.

НИКОПСИЯ НАХОДИТСЯ В АБХАЗИИ

(X. 153-154, XIII. 202-203)

ხოლო პატრიარქმან უბრძანა А патриарх⁵ повелел Фео-
тофилეს, ნათესავით ქარ- ფილუ, родом грузину, став-
თველსა, რომელი-იგი უკუანა- шему впоследствии митропо-
სკნელ ტარსუს მიტროპოლიტ литом Тарсу, принести ту

¹ Кекелидзе К. Отрывок из истории грузинской агиографии. Известия Тбилисского государственного университета, т. I, 1935, с. 55 (на груз. яз.). Он же. История древнегрузинской литературы. Т. I, Тбилиси, 1980, с. 247—248 (на груз. яз.).

² Георгий Атонели (Афонский) он же Мтацминдели — Святогорец.

³ Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 151.

⁴ Древнейшая рукопись сочинения Георгия Хуцесмоназони относится к XI веку; сохранились и варианты последующих времен.

⁵ Греческий (византийский) патриарх.

იქმნა, მოღება წიგნისა მის. და ვითარ მოიღეს, პირველ წარკითხვისა პრქუა ბერძან პატრეაქსა „წმიდაო მეუფეო, შენ იტყვ, ვითარმედ თავისა მის მოციქულთაჲსა პეტრეს საყდარსა ვზიო, ხოლო ჩუენ პირველწოდებულისა და ძმისა თვისისა მწოდებელისა ნაწილი ვართ და სამწყსონი, და მის მიერ მოქცეულნი და განათლებულნი. და ერთი წმიდათა ათორმეტთა მოციქულთაგანი, — სიმონს ვიტყვ კანანელსა, — ქუეყანასა ჩუენსა დამარხულ არს აფხაზეთს. რომელსა ნიკოფსი ეწოდების. ამათ წმიდათა მოციქულთა განათლებულნი ვართ...“

ПРИБЫТИЕ ГЕОРГИЯ АТОНЕЛИ В «АБХАЗИЮ»¹⁰.
(X. 159, XIII. 205)

და ესრეთ გამოვედით მიერ და მოვიწიენით სამისონს, ქალაქსა ზღეს-კიდისასა, და მუნ განვიცედენით საკედარნი ჩუენნი, და

книгу⁶; и как только принесли, — прежде чем прочитать, монах сказывал патриарху: «Святой владыка, ты говоришь, что восседаешь на престоле главы апостолов — Петра; а мы достались на долю и в качестве паствы Первозванному⁷ и братом его называвшемуся, и им-же обращены (в христианство) и просвещены; один же из двенадцати святых апостолов, — говорю о Симоне Кананите, — погребен в нашей стране, в Абхазии, (в местности), называемой Никопсией. Просвещены же мы этими⁸ святыми апостолами»⁹.

...Итак, отправились мы от туда¹¹ и прибыли в Самсун¹², город(расположенный) на берегу моря, и там продали

⁶ Имеется в виду книга странствий апостола Андрея.

⁷ Подразумевается апостол Андрей Первозванный.

⁸ Т. е. Андреем Первозванным и Симоном Кананитом.

⁹ Георгий Хуцесмоназони в своем сочинении подробно описывает то, как Георгий Атонели защитил грузинскую церковь от нападков греческого высшего духовенства, противопоставляя им в качестве веского аргумента факт о распространении христианства в Грузии, как и в частности в Абхазии, апостолами Христа.

¹⁰ Описывая прибытие Георгия Атонели из Антиохии в Грузию, Г. Хуцесмоназони, сопровождавший его, всю Западную Грузию именует «Абхазией». В приведенном извлечении описана лишь часть их пути — от Самсуна до Кутаиси.

¹¹ Т. е. из Евханта, где, по словам писателя, погребен святой Феодосий.

¹² Г. Хуцесмоназони называет его «Самисони».

ესრეთ ნავითა წარვემართენით კერძოთა აფხაზეთისათა, და კეთილითა და ჰამოფთა ნიავითა მივიწიენით ფოთს და მიერ სახედრიოთა ქუთათისს ჟამსა სთულისასა.

своих мулов, затем на судне направились в пределы Абхазии, и попутным, благоприятным ветром прибыли в Поти; оттуда же на мулах — до Кутаиси¹³ в осеннюю пору.

ПОЕЗДКА БАГРАТА IV В АБХАЗИЮ
(X. 160-161, XIII. 205-206)

ამისა შემდგომად, განაგნა რაჲ საქმენი მის ჟამისანი ღმრთისმსახურმან მეფემან და რამეთუ მოწვეწულცა იყო ჟამი ზამთრისაჲ, და ჩუეულებსიებრ თვისისა წარვიდა აფხაზეთად, და აწვა ბერსაცა წარსლვად, რათა მუნ დაიზამთროს და განისუენოს, და ვითარმედ არს ქუეყანაჲ იგი ბარი და ტფილი. და ვითარცა წარმოვემართენით და მივიწიენით ჭყონდიდს, მეფე სრულიად აფხაზეთს შთასლვად წარემართა, ხოლო ჩუენ ეპისკოპოსმან ჭყონდიდელმან არა განგვტევნა, რამეთუ მოწაფე იყო ბერისაჲ.

После того¹⁴ слуга господня — царь¹⁵, управившись с делами тех времен, по обыкновению своему, отправился в Абхазию¹⁶, так как уже наступила зима и предложил поехать монаху¹⁷ тоже, чтобы перезимовать и отдохнуть там, ибо та страна равнинная и теплая. И отправились в путь, и когда прибыли в Чкондиди, царь отправился для вступления в пределы Абхазии¹⁸. А нас не отпустил чкондидский епископ, ибо являлся (он) учеником монаха¹⁹.

¹³ В оригинале — «Кутатиси».

¹⁴ После подчинения крупных феодалов из рода Абазас-дзе.

¹⁵ Грузинский царь Баграт IV (1027—1072).

¹⁶ Здесь «Абхазия» обозначает, вероятно, Западную Грузию вместе с собственно Абхазией. В одной из более поздних синаксарных редакций «Жития Георгия Атонели» говорится, что они прибыли в Одиши и Абхазии; (см.: Памятники древнегрузинской агиографической литературы, кн. IV, с. 423, на груз. яз.).

¹⁷ Подразумевается Георгий Атонели.

¹⁸ По-видимому, речь идет о собственно Абхазии.

¹⁹ Т. е. Георгия Атонели.

КОНЧИНА СИМОНА КАНАНИТА В НИКОПСИИ²⁰
(X. 174-174, XIII. 208)

ხოლო საცნაურ არს ესე, ვითარმედ ამათ ობოლთათვეს წარუძღუა ღმერთი აღმოსავლეთს, და ესრეთ ყოველი აღმოსავლეთი განანათლა, და ნაწილი იგი ანდრეა მოციქულისა და სიმონ კანანელისა კუალად განამტკიცა. რამეთუ ანდრეა მოციქულმან მოვლო ქუეყანა ჩუენი, ხოლო სიმონ კანანელმან სრულიად დაიმკდრა, რამეთუ ნიკოფსს არიან ნაწილნი მისნი წმიდანი.

Следует знать о том, что ради этих сирот напутствовал бог (Георгия Атонели) на Восток и просветил весь Восток; и доставшихся на долю апостолу Андрею и Симону Кананиту вновь (в христианстве) укрепил. Как известно, Апостол Андрей обошел страну нашу, а Симон Кананит навсегда нашел пристанище (здесь), ибо в Никопсии находятся святые мощи его.

БЕДИЙСКИЙ АРХИЕПИСКОП ИОВАНЕ²¹
(X. 177, XIII. 208)

ხოლო მეფისა მიერ წარმოვლინებული იყო არონი, ხოლო თვისისა მამისა მიერ ჰყვეს ნეტარი ბერი პეტრე პატრიკყოფილი და იოვანე, ბედიელი მთამთავარ-ეპისკოპოსი და სცნველო-

От царя²² прислан был Арон, самим же отцом²³ назначался блаженный монах Петре, бывший Патрикием; а также Иоване Архиепископ Бедий-

²⁰ По сообщению Г. Хуцесмоназони, Георгий Атонели, приехав из Византии на родину, здесь (на «Востоке») находился пять лет; в течение этого времени он вел напряженную работу по переводу книг, восстановлению и укреплению христианских обрядов. Вслед за первыми апостолами, распространившими христианство здесь, писатель считает Георгия Атонели новым просветителем Грузии и Западного Кавказа.

²¹ Георгий Хуцесмоназони сообщает, что дочь грузинского царя Баграта IV — Марту выдали замуж за византийского императора Константина Дукку. В приведенном тексте перечисляются сопровождающие ее духовные лица, в том числе Иоване Бедийский. Территория современной Абхазии входила в состав единого Грузинского царства в виде трех отдельных административных единиц-эриставств; одной из таких единиц было Бедийское эриставство (Анчабадзе З. В. Указ соч., с. 177).

²² Т. е. от Баграта IV.

²³ Георгием Атонели.

ზი და სხუად ერი ფრიადი, რომელნი-იგი პირველ ჩუენსა მისრულ იყვნეს

ский, свингилос и еще много людей, которые прибыли раньше нас²⁴.

²⁴ Автор сочинения — Георгий Хуцесмоназони был участником этой поездки, поэтому и повествует он от первого лица.

ЕФРЕМ МЦИРЕ

ПОВЕСТЬ ОБ ОБРАЩЕНИИ ГРУЗИН В ХРИСТИАНСТВО

Ефрем Мцире — известный грузинский ученый, историк, филолог и переводчик второй половины XI века. Он в основном занимался переводами греко-византийской церковно-христианской литературы на грузинский язык.

Одним из основных его сочинений является «Повествование об обращении грузин — о том, в каких книгах об этом упоминается». Оно опирается на памятники византийской церковной литературы: «Странствия апостолов», «Церковная история Феодорита Квирского», «Хронография», описанная в Антиохии, «Церковная история» Евагра¹ и другие².

Ефрем Мцире в вышеназванное сочинение включил некоторые сведения о христианстве в Абхазии, которые он извлек в основном из памятников византийской исторической литературы и прокомментировал их.

ПРОПОВЕДЬ АПОСТОЛА АНДРЕЯ В АБХАЗИИ (1.214, VII-4)

საცნაურ იყავნ, ვითარმედ მი-
ერვე ქადაგებოიან წმიდათა
მოციქულთათ, რაჟამს, წინასწარ-
მეტყუელეებისაებრ დავითისსა,
„ყოველსა ქუეყანასა განხდა ჳმა

Да будет известно, что тот-
час же после проповеди свя-
тых апостолов, когда подобно
пророчеству Давида, «По все-
му свету разнесся их голос и

¹ Джавахишвили И. А. Древнегрузинская историческая литература, 1945, с. 152—170 (на груз. яз.).

² См.: Такайшвили Е. Новый вариант «Жития св. Нино». Тбилиси, 1891; Жордания Т. Хроники, I, 1892 (на груз. яз.); Кекелидзе К. С. История древнегрузинской литературы, т. I, 1980, с. 250—269; Георгиаки, I, 1961, с. 214—221 (на груз. яз.); Ефрем Мцире. Повествование об обращении грузин — и о том, в каких книгах об этом упоминается. Текст издала, указаниями и словарем снабдила Брегвадзе Т. М. Изд-во АН ГССР, 1959 (на груз. яз.).

მათი და კიდეთა სოფლისათა
სიტყუანი მათნი“, ერთად კიდე-
თა ამთავანად ითქუმის ჩუენთვისცა
მიმოსლვასა შინა წმიდათა მოცი-
ქულთასა ანდრია პირველწოდე-
ბულისა მიერ ქადაგებაჲ შორის
ავაზგიასა, რომელ არს ავხაზე-
თი, და მიერ წარვლაჲ ოსეთად,
და კულად ბართლომეს მიერ მი-
მოვლაჲ ჩრდილოეთისაჲ, რო-
მელ არს ქართლი.

слова их достигли пределов
вселенной», в этих же преде-
лах говорится и о нас (опи-
сании) странствий святых
апостолов, о проповеди Ан-
дрея Первозванного в Аваз-
гии, что есть Абхазия³, его
отправлении оттуда в Осетию,
а также странствие Варфоло-
мея на Севере, что есть Кар-
тли⁴.

ОБРАЩЕНИЕ АБХАЗОВ В ХРИСТИАНСТВО⁵ (I. 219, VII. 11)

ხოლო ავხაზთათჳს ევაგრე
ეპიფანესი „საეკლესიოსა მო-
ხრობასა“ შინა თჳსსა აღწერს
ოცდამეორესა თავსა შინა და იტ-
ყვს ესრეთ: „მათვე ჟამთა შინა
ისტვნიანეს მეფობისათა ავხაზ-
ნიცა შეიცივალნეს უმჯობესად და
ქრისტიანობისაჲ შეიწყნარეს ქა-
დაგებაჲ. რამეთუ პალატსა შინა
იუსტინიანე მეფისასა იყო ვინმე
საჳტურისი, ავხაზი ნათესავით და

А про абхазов Евагр Епи-
фан пишет в двадцать второй
главе своей «Церковной исто-
рии» и говорит так⁶: «В те
же времена царствования
Юстиниана и абхазы преоб-
разились к лучшему и вняли
христианской проповеди. Ибо
при дворе Юстиниана был
один евнух, родом абхаз, на-
реченный Евфратом, которо-

³ Ефрем Мцире хорошо знает и своим читателям разъясняет, что известное в греческой литературе название «Абазгия» («Авазгия») является названием собственно Абхазии.

⁴ Приведенный текст представляет собой часть введения в сочинение Ефрема Мцире, где он доказывает, что в греческих письменных памятниках сообщается о странствовании и проповеди первых апостолов в наших краях.

⁵ Как известно, сообщение об обращении абхазов в христианство содержится в сочинениях византийских писателей: Прокопия Кесарийского, Евагра, Феодорита Квирского. А Ефрем Мцире извлек из их работ это сведение, перевел его, прокомментировал и включил в свой труд.

⁶ Первое предложение целиком принадлежит самому Ефрему Мцире; далее он цитирует Евагра.

ევფრატა სახელისდებით, რომელი წარივლინა მეფისა მიერ ქადაგებად მათდა და აღთქმად, ვითარმედ ამიერიტგან არცა ერთი-ლა ვინ ნათესავისა მათისაგანი განჯუებულ იქმნეს მამაკაცობისაგან რკინისა მიერ იძულებითა ბუნებისაჲთა, რამეთუ მრავალნი იყვნეს მათგანნი მსახურ სამეფოისა საწოლისა, რომელთაჲ საჭურის იცის წოდებაჲ ჩუეულებამან. ვინაიცა იუსტინიანე ტაძარი წმიდისა ღმრთისმშობლისაჲ აღაშენა აფხაზეთსა შინა და მღდელნი დაადგინნა მას შინა, რათა ჴგანცხადებულესად ასწავებდენ სჯულსა ქრისტიანობისასა“.

го царь послал к ним⁷ для проповедования и обещания, что отныне ни один из их соплеменников не будет лишен железом мужской способности, путем насилия над природой⁸, ибо многие из них были слугами в царских покоех, которых обычно называют евнухами. Тот же Юстиниан в Абхазии⁹ построил храм святой Богородицы и определил там священников, чтобы публично наставлять их в вере христовой».

ЛЕОНТИЙ МРОВЕЛИ

ПОВЕСТЬ О ЦАРЯХ

Свод средневековых грузинских летописей «Картлис цховреба» («Житие Грузии») начинается сочинениями Леонтия Мровели, жившего во второй половине XI века¹. В частности, он считается автором сочинений: «Повесть о царях грузинских и первых отцах и народах» и «Мученичество святого и великомученика Арчила». Им же переделано и дополнено «Житие святой Нино», которое в XII веке было включено в его первое сочинение².

Историческое сочинение Леонтия Мровели «Повесть о царях грузинских и первых отцах и народах», вместе с «Обращением Грузии (в христианство)», повествует о периоде язычества, описывает также эпоху христианства до царствования Вахтанга Горгасала³, опираясь на грузинские, армянские и персидские письменные источники⁴.

ГРАНИЦЫ ЭГРИСИ⁵

(Ш. 5)

ხოლო ეგროსს მისცა ქუეყანა   А Эгросу отдал (Таргамос)
ზღვს ყურისა, და უჩინა საზღვა-   земли у морского залива и
რი: აღმოსავლით მთა მცირე,   определил границы: с восто-

¹ Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 171—172; Кекелидзе К. С. Указ. соч., с. 237—239.

² Каухчишвили С. Г. Объем и структура «Картлис цховреба» (Ш. 09).

³ Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 172.

⁴ Следует отметить, что рассматриваемое сочинение содержит также некоторые маловероятные легендарные сообщения.

⁵ Согласно генеалогическому списку этнархов большинства народов Кавказа, составленному Л. Мровели, армяне, грузины, раны, моваканы, эры, леки (лезгины), мегрелы и кавкасиане произошли от одного отца — Таргамоса, который являлся сыном Тариша — внука Яфета, Ноева сына. Л. Мровели далее сообщает, что Таргамос свои земли, расположенные

⁷ Т. е. к абхазам; однако это сообщение касается, видимо, части абхазов, т. е. абазгов, т. к. апсилы христианство приняли, вероятно, чуть раньше, вместе с эгрисцами.

⁸ Этих последних слов нет в аналогичном тексте, вставленном в сочинение Джуаншера «Житие и деяния Вахтанга Горгасала» (III. 215).

⁹ В аналогичном тексте, включенном в сочинение Джуаншера «Житие и деяния Вахтанга Горгасала», здесь добавлено: «В Бичвинта», т. е. «В Пицунде». (III. 215).

რომელსა აწ ჰქვან ლიხი; დასავ-
ლით ზღუა; (ჩრდილოთ) მდინა-
რე მცირისა ხაზარეთისა, სადა
წარსწუთების წუერი კავკასისა.
ხოლო ამან ეგრის აღაშენა ქა-
ლაქი და უწოდა სახელი თვისი
ეგრისი. აწ მას აღგილსა ჰქვან
ბედია.

ПРИБЫТИЕ АПОСТОЛОВ В АБХАЗИЮ И ЭГРИСИ⁹

(III. 38)

და ამისვე აღერკის მეფობასა
შინა მოვიდეს ათორმეტთა წმი-
დათა მოციქულთაგანნი ანდრია
და სკმონ კანანელი აფხაზეთს და
ეგრისს. და მუნ აღესრულა წმი-
და სკმონ კანანელი ქალაქსა ნი-
კოფისისასა, საზღვარსა ბერძენ-
თასა, ხოლო ანდრია მოაქცივნა
მეგრელნი და წარვიდა გზასა
კლარჯეთისასა.

ка — малую гору, которая
ныне именуется Лихи⁶; с за-
пада — море⁷; (с севера) —
реку Малой Хазарии⁸, куда
достигает хребет Кавказа.
Этот же Эгрос построил го-
род и назвал (его) своим
именем — Эгриси. Теперь то
место называется Бедия.

В царствование этого Адери-
ки¹⁰ прибыли в Абхазию и
Эгриси (одни) из двенадца-
ти апостолов — Андрей и
Симон Кананит. Там, в городе
Никопсии, в пределах (вла-
дений) греков, скончался пра-
ведный Симон Кананит. А Ан-
дрей обратил мегрелов (в
христианство) и отправился
в Кларджети¹¹.

между Каспийским и Черным морями, роздал восьми сыновьям, среди ко-
торых был и Эгрос. Ему были даны, якобы, Западная Грузия вместе с Аб-
хазией и основная часть северо-западного Кавказа и, будто, от него про-
изошли мегрелы. Описывая границы владения Эгрота, Л. Мровели в каче-
стве синонима г. Эгриси, или более позднего его названия, употребляет
топоним «Бедия».

⁶ Лихи — Сурамский хребет.

⁷ Черное море.

⁸ Река Кубань.

⁹ Как видно, Леонтий Мровели при описании странствования апосто-
лов в наших краях использовал в качестве источников сочинения христи-
анской литературы, в частности, и перевод Еквтиме Атонели.

¹⁰ Выше этого Л. Мровели повествует о деятельности Адерики в Карт-
ли, который, по словам писателя, стал царем в год, когда «родился гос-
подь наш Иисус Христос», и царствовал 57 лет (III. 35).

¹¹ См.: Каухчишвили С. Г. Грузинские источники по истории
Византии, I, Изд-во «Мецниереба», Тбилиси, 1974, с. 40—41.

СТРАНСТВИЕ АПОСТОЛОВ ПО АБХАЗИИ И ЗАПАДНОМУ КАВКАЗУ¹² (III. 42-43)

ხოლო დიდი ანდრია სიმონი-
თრთ შევიდა ქუეყანასა ოსე-
თისასა, და მიიწია ქალაქად, რო-
მელსა ეწოდებოდა ფოსტაფორი,
სადა იგი დიდი სასწაული ქმნეს
და მრავალნი ერნი მოაქცივნეს
და განათლნეს, მიერ წარვიდეს
და შევიდეს ქუეყანასა აფხაზე-
თისასა და სევასტე ქალაქად მი-
ვიდეს, რომელსა აწ ეწოდება
ცხუმი. და უქადაგეს სიტყუა
ღვთისა და მრავალთა შეიწყნა-
რეს. და მუნ დაუტევა ნეტარმან
ანდრია სიმონ კანანელი სხუთა
თანა მოწაფეთა და თავადი ჯიქე-
თისა ქუეყანად აღვიდა. ხოლო
კაცი მის ქუეყანისანი ჯიქნი
იყვნეს კაცი ფიცხელნი გულითა
და საკმეთა შინა ბოროტთა
განდრდილნი, ურწმუნონი და
უძღებნი, რომელთა არა შეიწყნა-
რეს ქადაგება მოციქულისა, არა-
მედ ენება მოკლვა მისი. ხოლო
მადლმან ღვთისამან დაიცვა და
იხილა რა მიუდრეკელობა მათი
და პირუტყუებრივი გონება, და-
უტევა და წარვიდა. ამისთვისა
ვიდრე აქამომდე ურწმუნობისა
შინა არიან. ხოლო სიმონ კანა-
ნელისა საფლავი არს ნიკოპს ქა-
ლაქსა, შორის აფხაზეთისა და
ჯიქეთისა, რამეთუ მუნ აღესრუ-

Великий Андрей вместе с
Симоном вступил в страну
Осетию и дошел до города,
который называется Поста-
пори, где и совершили вели-
кое чудо и много народу об-
ратили (в христианство) и
просветили; отправившись от-
туда, они вступили в Абхаз-
скую страну и прибыли в
город Севаста, который те-
перь называется Цхуми. И
проповедовали слово божье и
многие уверовали. Там бла-
женный Андрей оставил Си-
мона Кананита вместе с дру-
гими учениками, а сам до-
стиг страны Джикети. Народ
же страны той — джики яв-
лялись пылкими и злыми в
своих умыслах и делах, без-
верными и ненасытными, ко-
торые не приняли проповедь
апостола и хотели убить его.
Божья же благодать защити-
ла его; а увидев их непре-
клонность и дикость ума, по-
кинул их и ушел. Поэтому и
поныне пребывают они в без-
верье. А могила Симона Ка-
нанита находится в городе
Никопсе, между Абхазией и
Джикети, ибо там скончался
святой Симон Кананит. А

¹² Развернутый вариант сообщения о проповеди апостолов содержит-
ся в сочинении Л. Мровели, основная часть которого является вставкой
более позднего времени. Приведенный здесь отрывок есть последняя часть
вставленного текста.

ლა წმიდა სკმონ კანანელი. ხოლო праведный Андрей вновь ук-
კუღად განამტკიცნა წმიდამან репил (в христианстве) мег-
ანდრია მეგრელნი და აფხაზნი და релов и абхазов и отправил-
წარვიდა სკვთედ. ся в Скифию.

МУЧЕНИЧЕСТВО АРЧИЛА

Маленькое по объему сочинение, приписываемое Леонтию Мровели «Мученичество святого и великомученика Арчила» описывает события, связанные с одним из нашествий арабов в VIII веке во главе с Чичум-Асимом, который казнил картлийского царя Арчила II¹³.

Предполагают, что летописец в нем использовал устные предания о казни Арчила, а также сведения историка Джуаншера¹⁴.

АНАКОПСИ — ПРЕДЕЛ ВЛАДЕНИЙ АРЧИЛА (XIII. 238)

ესე სამგზის სანატრელი არჩილ იყო, ვითარცა უწყით ყოველთა, Арчил был, как известно
მეფე ქარველთა, რომელსა სრუ- всем вам, царем грузин, ко-
ლიად ეპყრა საზღაურნი ყოვლი- торый целиком владел пре-
სა საქართველომასანი ანაკოფ- делами всей Грузии от Ана-
სით ვიდრე დარუბანდამდე. იყო копси до Дарубанда¹⁵. Про-
ნათესავი დიდთა მეფეთა ხუას- исходил (он) из рода вели-
როვანთა, დიდისა მეფისა ვახ- ких царей Хосровидов, был
ტანგის ძეთა ძე, მეხუთე შვი- сыном сыновей великого ца-
ლისშვილი, ძე სტეფანოზ მეფისა. ря Вахтанга, пятым (коле-
ном) его потомства, сыном
царя Степаноза.

¹³ Мы пользуемся метафрасным текстом мученичества (XIII в.) как и текстом «Картлис цховреба». Арчил казнен в конце VIII века (XIII. 246).

¹⁴ Кекелидзе К. С. Указ. соч., с. 242.

¹⁵ Дарубанди — грузинская форма названия Дербента. Приведенный топоним «Анакопси» является, вероятно, видоизмененная «Никопсия» (если не «Анакопия?»). Названные пределы Грузии относятся скорее ко времени Леонтия Мровели (XI в.), а не царя Арчила (VIII в.).

КАРТЛИЙСКИЕ ЦАРИ МИР И АРЧИЛ В АБХАЗИИ¹⁶ (XIII. 249)

ხოლო მოწევნასა მას მურვან ყრუსასა ივლტოდეს აფხაზე- თად, რამეთუ ვერვინ შემძლე- ზელ იყო წინა დადგრომად სიმ- რავლისთვს ლაშქართასა, ამისთვს შიში დიდი მოიწია ყოველთა ქრისტიანეთა ზედა... ხოლო ესე ორნი ძმანი მიივლტოდეს აფხა- ზეთად და მუნ შეწყუდელნი იმალვოდეს.

და უსჯულო იგი დაბანაკე- ბულ იყო ეგრის-წყლით ვიდრე ცხენისწყლამდე.

При приближении Мурва- на Глухого бежали в Абха- зию (Мир и Арчил), ибо ни- кому не под силу было про- тивостоять ему из-за множе- ства (его) войск¹⁷, поэтому и овладел страх всеми христи- анами¹⁸... те же оба брата бежали в Абхазию и, зато- чившись, там скрывались¹⁹. А неверный тот располагался лагерем от Эгрис-цкали до Цхенис-цкали.

ВОЗВРАЩЕНИЕ МИРА И АРЧИЛА ИЗ АБХАЗИИ В КАРТЛИ²⁰ (XIII. 249-250)

ხოლო ესე ორნივე ძმანი, მე- ფენი ქართლისანი, მოიქცეს მშვიდობით და იწყეს შენაბად სა- ქართველოსა თემთა, რამეთუ ძლიერად განურყუნა უსჯულოსა მას... რამეთუ მოსლვასა მას ჭი-

Оба брата, цари Грузии²¹, возвратились (из Абхазии) благополучно и приступили к возрождению областей Гру- зии, так как сильно разру- шил (их) тот неверный²²...

А во время нашествия Чи-

¹⁶ Приведенное сообщение, имеющееся в сочинении Л. Мровели и ка- савшееся нашествия Мурвана Кру (Глухого), извлечено, как видно, из хро- ники историка Джуаншера «Житие и деяния Вахтанга Горгасала» (см. ниже).

¹⁷ Речь идет об арабском воинстве Мурвана ибн-Мухамеда.

¹⁸ Далее опускаем описание разорения арабами Картли и переход их в Имерети.

¹⁹ У Мровели не сказано то, что Мир и Арчил скрывались именно в Анакопийской крепости.

²⁰ В приведенном тексте речь идет о событиях, имевших место после Анакопийского сражения, когда на Грузию напал другой арабский полко- водец Чичнаум (Чичум-Асим).

²¹ Мир и Арчил.

²² Далее опускаем отрывок, где речь идет о нашествии арабов под предводительством Асима и разорении Грузии.

ქუმისსა, უხუცესი ძმა ამის ნეტარისაჲ, რომელსა ეწოდა მირ, აგრეთვე გარდაცვალებულ იყო და არა დაეტევა ძე წული, და ესე იყო მონაცვალე მეფობისა მისისა, მას ჟამსა იქცეოდა აფხაზეთად ესე ნეტარი.

чума старший брат того блаженного (Арчила), которого звали Мир, уже был преставившимся; не оставил он сына, (потому) этот блаженный (Арчил), будучи царем вместо него, в то время²³ находился в Абхазии.

ДИАЛОГ МЕЖДУ АРЧИЛОМ И ЧИЧУМ-АСИМОМ
ОТНОСИТЕЛЬНО АНАКОПИЙСКОГО СРАЖЕНИЯ²⁴

(III. 247)

„...ხოლო მე არა დაუტევო უფალი ღმერთი ჩემი, არცა განეციდო წარუვალი იგი დიდება მსწრაფლ წარმავლისა ამისთვის“.

მიუგო და რქუა ასიმ: „შენ უკუე იყავ დაცემასა მას სარკინოზთასა აფხაზეთს შინა?“.

რქუა წმიდამან არჩილ: „მე ვიყავ მაშინ, რაჟამს დასცნა იგინი ღმერთმან“.

რქუა ასიმ: „რომელმან ღმერთმან დასცნა სარკინოზნი?“ მიუგო წმიდამან არჩილ და რქუა:

«...А я не отложись от моего господа бога и не променяю вечное блаженство на это, поспешно проходящее»²⁵. В ответ (на это) Асим спросил: «Ты был тогда там при поражении сарацин в Абхазии?»²⁶. Святой Арчил сказывал: «Я был тогда (в Абхазии), когда бог поразил их»²⁷. Вопросал Асим: «Какой же бог поразил сарацин?». На это святой Арчил сказал: «Бог животворящий, который

ღმერთმან ცხოველმან, რომელ არს შემოქმედი ცისა და ქუეყანისა და რომელი — იგი მოვიდა ზეცით ქუეყანად ცნისათვის ნათესავისა კაცთასა და სიკუდილთათვისთა აღგუადგინა და უკუე დავებო მოგუანიჭა, მან უკუე დასცნა და დაამდაბლნა იგინი“.

является творцом неба и земли, тот, который с неба спустился на землю для спасения рода человеческого и своей смертью спас нас и даровал нам бессмертие; он же поразил и унизил их».

²³ Т. е. во время нашествия Чичума, имевшего место «спустя пятьдесят лет после походов Мурвана Кру» — т. е. в 80-х годах VIII в.

²⁴ Это извлечение представляет собой часть диалога, возникшего между грузинским царем Арчилом и Чичум-Асимом на религиозной почве. Как видно, Арчил считал, что благодаря господу богу, арабы потерпели поражение при Анакопии во время нашествия Мурвана.

²⁵ Первое предложение принадлежит царю Арчилу, который имеет в виду христианство и мусульманство.

²⁶ Арабский полководец речь ведет об Анакопийском сражении.

²⁷ Т. е. арабов, (сарацин).

ДЖУАНШЕР ДЖУАНШЕРИАНИ

ЖИТИЕ И ДЕЯНИЯ ВАХТАНГА ГОРГАСАЛА

Писателю XI века Джуаншеру приписывается историческое сочинение «Житие и деяния Вахтанга Горгасала», повествующее о политических событиях в Грузии V—VIII веков¹.

Установлено, что летописец в качестве источников использовал местные хроники и некоторые персидские предания².

В первой части своего сочинения Джуаншер, описывая деятельность грузинского царя V в. Вахтанга Горгасала, наряду с некоторыми преувеличениями и фантастическими сообщениями, приводит ценные сведения для истории всей Грузии начала средневековья.

Более подробные и достоверные сообщения содержит вторая часть сочинения Джуаншера, где он повествует, помимо всего, о вторжениях арабов в Абхазию, о совместной борьбе грузин и абхазов против полчищ Мурвана, о византийско-грузино-абхазских отношениях в VIII в. и т. д. Правда, конкретно не известны источники автора по интересующим нас сведениям, однако несомненно, что Джуаншер и здесь использовал более ранние летописи.

ВИЗАНТИЙЦЫ В АБХАЗИИ И ЭГРИСИ (III. 146)

მასვე უამსა გამოვიდეს ბერ- В то же время³ греки вышли из Абхазии, ибо
ძენი აფხაზეთით, რამეთუ ბერ- ступили из Абхазии, ибо
ძენთა ჰქონდა ეგრის-წყალს ქუე- грекам принадлежала вся

¹ Каухчишвили С. Г. Объем и структура «Картлис цховреба» (III. 8-9). По мнению ряда исследователей Джуаншер — автор VIII в.

² Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 186—188. Подробно смотри: Джуаншер Джуаншерияни, Жизнь Вахтанга Горгасала. Перевод, введение и примечания Г. В. Цулая, Тбилиси, 1986.

³ Приблизительно в 60-х годах V века; в списках Бараташвили и Палавандишвили «Картлис цховреба», относящихся к XVIII веку перед этими словами имеется приписка: «В 467 г. после рождения Христова» (III. 146).

მთი კერძი უოველი, და დაიბ-
ყრეს ეგრის-წყლითა ვიდრე
ციხე-გოჯადმდე.

сторона ниже (к западу) Эгрис-цкали, и заняли от Эгрис-цкали до Цихе-Годжи⁴.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ МИРА МЕЖДУ ВИЗАНТИЙЦАМИ И ЦАРЕМ ВАХТАНГОМ И РАЗДЕЛ АБХАЗИИ⁵ (III. 177)

და გამოიკითხა კეისარმა საზღვარი საბერძნეთისა, ქუეყანა ზღვს პირისა, რომელ არს აფხაზეთი, და რქუა ესრეთ: „ეგრის წყლითა ვიდრე მდინარედმდე მცირისა ხაზარეთისა — ესე საზღვარი არს საბერძნეთისა ალექსანდრობითა, რომელი აწ შენ მიგიღია მკლავითა ჩუენგან. აწ იგი უკუმოგვეც, და ოდეს წარიყვანებდე ცოლსა შენსა, ასულსა ჩემსა, მაშინ მოგცე მისგან ქუეყანა“. და დაუწერა ეგრის წყალსა და კლისურასა შუა ქუეყანა ზითვად, და სხუა აფხაზეთი უკუსთა ვახტანგ ბერძენთა.

И выведal Кесарь⁶ пределы владения Греции, страну на побережье моря, что есть Абхазия, и сказал (Вахтангу) следующее: «От Эгрис-цкали до реки Малой Хазарии — это владения Греции со времен Александра⁷, которые нынче ты захватил силою у нас. Теперь же верни их нам обратно, и когда возмешь жену свою, мою дочь, тогда дам через нее эту страну». И отдал (кесарь) в приданое землю между Эгрис-цкали и Клисурой; а остальную Абхазию⁸ обратно отдал Вахтанг грекам.

ПОСЕЛЕНИЕ ДЖИКОВ В АБХАЗИИ⁹ (III. 156-157)

შემდგომად უამთა მრავალთა იოტნეს პაჭანიკნი და ჯიქნი თურქთაგან; და წარვიდეს პაჭანიკნი

По прошествии долгого времени печенеги и джики были обращены в бегство турка-

⁴ Столица Эгриси (Лазики).

⁵ Джуаншер сначала описывает одно сражение между византийцами и грузинами в V веке, затем — заключение мира и раздел Абхазии.

⁶ Византийский император; согласно одной приписке «Картлис цховреба» это был тесть Вахтанга Горгасала Леон Макели (III. 177, сноска).

⁷ Речь идет, как видно, об Александре Македонском (IV в. до н. э.).

⁸ Т. е. от Келасури до Кубани.

⁹ По мнению Джуаншера, печенеги и джики раньше (до V века) жили на Северном Кавказе, по соседству с осетинами, а расселение их произошло позже.

დასავლით-კერძო, 'ხოლო ჯიქნი დამკვდრნეს ბოლოსა აფხაზეთი-სასა. და მოტყუენა ვახტანგ პა-ჭანიკეთი და ჯიქეთი, და შეიქცა და მოადგა ოვსეთსავე.

მი¹⁰; печенеги ушли в запад-ном направлении, а джикхи осели на окраине Абхазии¹¹. Вахтанг же покорил страну печенегов и Джикети и, возвратившись, подступил к Осетии¹².

СРАЖЕНИЕ ВАХТАНГА ГОРГАСАЛА ПРОТИВ ВИЗАНТИЙЦЕВ ЗА КРЕПОСТИ АБХАЗИИ¹³ (III. 157)

მაშინ მეფემან განუტევნა ნი-ჯადნი იგი სპარსთანი და მეფე-ნი კავკასიანთანი ნიჭითა დიდი-თა, წარმოგზავნა დაჲ მისი მი-რანდუხტ და ტყუე იგი ყოველი გზასა დარიალისასა, და თვთ სპი-თა დიდითა ქართლისათა წარმო-ვიდა გზასა აფხაზეთისასა. სულგ-რძელად და უშიშად იწყო ბრძო-ლად ციხეთა აფხაზეთისათა, რა-მეთუ მეფე ბერძენთა ლეონ დი-დი უცალო იყო ბრძოლისაგან სპარსთასა, და ვერშემძლებელ იყო სპათა გამოგზავნად აფხა-ზეთს; და სამ წელ წარტყუენა ყოველნი ციხენი აფხაზეთისანი ვიდრე ციხე-გოჯამდე.

Тогда царь (Вахтанг) от-пустил наемное персидское войско и царей кавказцев с большим вознаграждением; сестру свою Мирандухт¹⁴ и всех пленников отправил по Дарьяльскому пути, а сам в сопровождении большого картлийского воинства, перешел по Абхазскому пути, терпеливо и бесстрашно начал сражаться за крепости Абхазии. Ибо царь греков Леон Великий был занят вой-ной с персами и поэтому не мог прислать войска в Абха-зию; за три года завладел (Вахтанг) всеми крепостями Абхазии вплоть до Цихе-Го-джи.

¹⁰ Как видно, историк имеет в виду какое-то тюркское племя (кипча-гов или хазар?), обитавшее на Северном Кавказе.

¹¹ Вероятно, речь идет о северо-западной части Абхазии.

¹² Джуаншер вообще подробно говорит о походах Вахтанга Горгасала против северо-кавказских горцев и его отношениях с правителями Осетии, однако об их достоверности трудно судить.

¹³ При описании походов царя Вахтанга по Северному Кавказу, лето-писец говорит и о вступлении Горгасала в Абхазию (приблизительно в 70-х годах V века).

¹⁴ Выше говорится, что сестра грузинского царя Мирандухт находи-лась в плену у осетин, которую вернули ему за 30.000 осетинских плен-ников.

ЗЕМЛИ МЕЖДУ КЕЛАСУРИ И ЭГРИС-ЦКАЛИ (III. 203-205)

და რქუა ძესა თვსსა დაჩის: „შენ ხარ პირმშო შვილი ჩემი, შენდა მიმიცემია გვრგვნი მე-ფობისა ჩემისა, და ნაწილად ძმა-თა შენთა მიმიცემია ტასისკა-რითგან და წუნდითგან ვიდრე სომხითამდე და საბერძნეთამდე, საზღვარი აფხაზეთისა, რომელი მოცემულ არს ეგრისწყალსა და კლისურასა შუა, იგი თვთ ძმათა შენთა დედისა არს, იგი აქუნდეს მათ, და იყვენ შენდა ერისთავად მორჩილებასა ქუეშე ნათესავისა შენისასა“...

ხოლო ორთავე მათგან ძეთა ვახტანგისთა, ნაშობთა ბერძნისა ცოლისათა, მოკუდა რომელსა ერქუა ლეონ, და დარჩა მირდატ ოდენ. ამას მირდატს დაევეჭრა ძმა მისი დაჩი: მეფემან გაუცვა-ლა ქუეყანა, და აღიღო მირდატი-სგან ეგრისწყალსა და კლისუ-რასა შუა, მირდატის დედული საზღვარი საბერძნეთისა, და მის-ცა ნაცვლად ჯავახეთი ფარავნი-გან მტკვრამდე.

И сказал (Вахтанг) сыну своему Дачи: «Ты старший сын мой, тебе я передаю цар-скую корону свою, братьям твоим в удел даю от Таси-скари и Цунды до Армении и Греции; пределы же Абхазии, простирающиеся между Эг-рис-цкали и Клисурой, при-надлежат матери твоих бра-тьев¹⁵, пусть они владеют ими, и будут твоими эриста-вами, в подчинении твоего потомства»...

Из двух же сыновей Вах-танга, рожденных от его же-ны-гречаки, умер тот, кото-рого звали Леон, и остался один Мирдат. С Мирда-том приторговался брат его Дачи: царь поменял с ним владение свое и получил от Мирдата (земли) между Эг-рис-Цкали и Клисурой, пре-делы Греции, доставшиеся Мирдату от матери; и отдал взамен (Мирдату) Джавахе-ти от Паравани до Мтквари.

У ПРЕДЕЛОВ АВАЗГИИ ЕСТЬ ОСЕТИЯ¹⁶ (III. 214)

ქამსა მას ოდეს თვთმპყრობე-ლი იუსტინიანოს, მეფე ბერძენ-თა, ბრძოლა კერძოთა ოვსეთისა-

В то время (когда) само-держец Юстиниан, царь гре-ков, воевал в Осетии, у пре-

¹⁵ Речь идет о второй жене Вахтанга Горгасала, гречанке Елене и ее сыновьях — Леоне и Мирдате, которые владели якобы юго-восточной Абха-зией.

¹⁶ Эпизод об отложении хаскунов извлечен из «Жития Шно Мгвиме-ла» и вставлен в сочинение Джуаншера (III. 214).

სა, საზღვარსა ავაზგიასსა, ნათესავსა ხასკუნთასა, რამეთუ ექმნა მათ განდგომილება, მაშინ მოძღუანა ნიჭი დიდი იუსტიანიანოს ფარსმანს, ქართველთა მეფესა, და ევედრა, რათა შეეწიოს მხედრობასა მისსა, ყოვლითა ძალითა თვსითა, და ბრძოლა უყოს ხასკუნთა. ისმინა უკუე ფარსმან ვედრება ბერძენთა მეფისა, და დაუტევა ევაგრე, მცველ სამეუფოსა თვსსა, ხოლო თვთ უკუე წარვიდა და შეწევნითა ღვთისათა დაიმორჩილა ნათესავი იგი ხასკუნთა. და მთავარნი მათნი ყოველნი შეპყრობილნი წარავლინნა წინაშე იუსტიანიანესსა. მერე მოიქცა თვსადვე სამეფოდ.

ПОХОДЫ АРАБОВ В ЭГРИСИ И АБХАЗИЮ

(736—738 ГОДЫ)

(III. 234-236)

და ვითარ ცნა, რამეთუ მეფენი ქართლისანი და ყოველნი ნათესავნი მათნი წარვიდეს ეგრისად და მუნით კუალად მიიცივალნეს აფხაზეთად, შეუდგა კუალსა მათსა და შემუსრა ყოველნი ქალაქნი და სიმაგრენი ეგრისის ქუეყანისანი. და ციხე იგი სამზღუდე, რომელ არს ციხეგოჯი,

делов Авазгии¹⁷, с племенем хаскунов, ибо отложились они, тогда Юстиниан¹⁸ прислал большие дары Фарсману, царю грузин, и попросил помочь его войскам всеми силами своими, и сразиться с хаскунами. Вняв просьбе греческого царя, Фарсман оставил (вместо себя) Эвагре стражем своего царства, и сам отправился; с божьей помощью покорил (он) племя хаскунов¹⁹. А плененных всех владетелей их отправил к Юстиниану. Затем вернулся (он) в свое царство²⁰.

Узнав о том, что картлийские цари (Мир и Арчил) и все их родичи отправились в Эгриси, и оттуда же переместились в Абхазию, пошел (Мурван Кру) следом за ними, и разорил все города и крепости страны Эгриси. Разрушил и ту трехградную крепость, что есть Цихе-Годжи,

შემუსრა, და შევლო ზღუდე იგი საზღვარი კლისურისა. და მოსდგესა მისსა კათალიკოსი იყო თამარი.

და ვითარ შევლო ყრუმან კლისურა, რომელი მას ჟამსა იყო საზღვარი საბერძნეთისა და საქართველოსა, და შემუსრა ქალაქი ანაპოლითისა ცხუმში. და მოადგა ციხესა ანაპოლისასა, რომელსა შინა არს ხატი ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისა, არა კაცობრივთა კელითა დაწერილი, არამედ ზეგარდამო, რომლისათვის არავინ უწყის — ვინა იგი მოსრული ჰყოფა თავსა ზედა მის გორისასა, რომელსა მოსდგამს სამხრით ზღუდა ჩრდილოთ ქალაქი მწყურნები. მუნ შინა იყვნეს მაშინ მეფენი ქართლისანი მირ და არჩილ; ხოლო მამა მათი გარდაცვალებულ იყო და დამარხულ ეგრისა შინა. და ერისთავი კეისრისა ლეონ შესრულ იყო ციხესა შინა სობლისასა, რომელ არს გარდასავალსა ოსეთისასა. და ვერცხენ შემძლებელ იყო წყობად ყრუსა, რამეთუ იყვნეს სპანი მისნი უფროს და უმრავლეს ქალაქთა ეგრისათა.

მაშინ ვითარ იყვნეს ციხესა მას შინა ანაპოლისასა, მუნ მივიდა მურვან ყრუ და უწყო ბრძოლა მეფეთა მათ.

преодолел пограничную Клисурскую твердыню. А во время его нашествия католиком был Табор.

И когда Глухой (Мурван) вступил в Клисру, которая в то время являлась границей между Грецией и Грузией, разорил город Абшилии Цхум. Затем подступил к Анакопийской крепости, в которой находится икона всесвядой богородицы, не рукотворное писание, а ниспосланное свыше, о которой никому не известно, кто нашел ее на вершине той горы, омываемой с юга морем, а с севера окруженной болотистыми лесами. Там находились в то время картлийские цари Мир и Арчил; отец же их (к тому времени) уже был преставившимся и похоронен в Эгриси. А эристав кесаря Леон²¹ вошел в крепость Собги, которая находится на перевальном пути в Осетию. И никто не мог сражаться с Глухим²², ибо число его войск было больше, чем деревьев в эгрисских лесах.

Во время пребывания их в Анакопийской крепости, туда пришел Мурван Глухой и начал воевать с онными царями²³. Тогда Арчил сказывал

¹⁷ Термин «Авазгия» использован вместо «Апхазети» («Абхазия»).

¹⁸ Византийский император Юстиниан I (527—565).

¹⁹ Возможно, под хаскунами подразумевается черкесское (адыгское) племя шапсугов (?).

²⁰ В этой вставке, озаглавленной «Отложение хаскунов», речь идет о событиях первой половины VI века.

²¹ Воевода (эристав) византийского императора Леон I.

²² Мурван ибн-Мухамед.

²³ Это предположение является поздней вставкой в сочинение Джуаншера (III. 236).

მაშინ რქუა არჩილ ძმასა თჳსსა მირს: „მიწყუდეულ არს ციხე-ქალაქი ესე შემესრვად“.

АНАКОПИЙСКОЕ СРАЖЕНИЕ (III. 237-238)

და მივიდეს წინაშე წმიდისა მის ზატისა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისასა, თაყუანისცეს შევრდომით და იტყოდეს: „განვალთ სასოებითა ძისა შენისა და ღმრთისა ჩუენისათა, რომელი იშვა შენგან, მისა შეწირეობა ჩუენთჳს; და თანამავალ მეყავ ჩუენ წყალობა შენი“.

და იყო მათ თანა სიმრავლე მცირედ ტაძრეულისა მათისა და ნათესავი ერისთავთა და პიტიახშთა, ათასი ოდენ, ხოლო სპათაგან აფხაზთა მბრძოლი ორი ათასი. და ვიდრე განთენებამდე მოავლინა უფალმან სარკინოზთა ზედა ხორშაკი ბღუარისა, და გუემნა იგინი სატლითა სისხლისათა. და ეჩუენა მას ღამესა არჩილს ანგელოზი უფლისა, რომელმან რქუა მას: „წარვედით

своему брату: «Этот город-крепость обречен на разрушение»²⁴.

И предстали (Мир и Арчил) перед той святой иконой пречистой богородицы²⁵, молились ей преклонившись, и сказали: «Выступим с надеждой на сына твоего, господа бога нашего, который рожден тобою, помолись ему за нас и пусть сопутствует нам милость твоя».

И было вместе с ними небольшое число их царской дружины, и людей из родов эриставов и питиахшей, всего около тысячи (человек), а из абхазских войск две тысячи воинов.

И перед рассветом господь бог послал на сарацин²⁶ зной южный, и заболели они кровавой холерой²⁷. В ту ночь явился Арчилу ангел божий, который сказал ему: «Идите и сразитесь с агарянами»²⁸,

²⁴ Далее в сочинении Джуаншера следует продолжение речи Арчила, где он перечисляет брату все те клады и богатства, которые были запрятаны ими в Картли.

²⁵ Перед этим в осажденной Анакопийской крепости Мир и Арчил долго вели разговор о судьбе Картли и запрятанных ими драгоценностях.

²⁶ В некоторых списках «Картлис цховреба» после этого слова имеется вставка, где говорится о лагере арабов на берегу реки Абаша, о громе, грозе и наводнении.

²⁷ В варианте Теймураза «Житие Грузин» здесь добавлено из «Жития Давида и Константина»: «Раскрыла пасть вселенная и полилось множество воды, суша превратилась в море».

²⁸ Т. е. с арабами.

და ეწყუენით აგარიანთა, რამეთუ მამიკლესია მათ ზედა გუემა სასატაკად მომსრველი, კაცთაგან მიპარტყუთამდე. და გან-რახდეთ, გესმეს ბანაკით მათით კმა ვაიბისა და ტირილისა. ხოლო თქვენ მკნე იყვენით და განმლოგრდით სასოებითა ღმრთისათა, და ვითარცა განთენდებოდა, ისმა ბანაკით მათით კმა ტირილისა და გოდებისა.

მაშინ უკუე განვიდეს სასოებითა ღმრთისათა წყობად მათდა: და ეწყუნეს და მოსცა უფალმან ძლევა მცირედთა ერთა, ქრისტიანეთა და მოსწყდა სატლითა სარკინოზთაგან ოცდათხუთმეტი ათასი, ხოლო მახვლითა — სამი ათასი, და იწყლა მირ მზრაკითა ფერდსა, ხოლო ქრისტიანეთგან მას ღღესა შინა მოკლეს კაცი სამოცი, და სარკინოზთა ცხენი დაეცა ვითარცა ქალაქი და ჩაჰყრიდეს ყოველსა მას ზღუად...

მსწრაფლ აღიყარნეს და უკუნ იქცეს კუალსავე თჳსსა. და ვითარცა აღიარეს ციხე გოჯი, და დაიბანაკეს წყალთა მათ ზედა ორთა...

ибо я на них послал жестокую и истребляющую людей и животных болезнь. Когда выступите, тогда из их лагеря услышите стоны и рыдания. Вы же будьте храбрыми и обретите силу, уповая на бога».

Когда же рассветало, из их лагеря раздался плач и рыдания. И тогда выступили²⁹, уповая на бога, для сражения с ними; сразились, и господь бог дал победу малочисленному христианскому войску; от холеры погибло тридцать пять тысяч сарацин, а от меча — три тысячи³⁰. Мир был ранен копьем в бок; из христиан в этот день пало шестьдесят человек³¹. Лошади сарацин пали подобно (срубленному) лесу и всех их бросали в море...

Поспешно снялись³² они с лагеря и отступили по следам же своим³³. И когда миновали Цихе-Годжи, расположились лагерем между теми двумя реками³⁴...

²⁹ Объединенные силы абхазов и грузин.

³⁰ Эти цифры явно преувеличены.

³¹ Трудно судить и о достоверности этого числа жертв грузин и абхазов.

³² Речь идет о времени после поражения арабов у Анакопии.

³³ Согласно вставке более позднего времени, извлеченной из «Мученичества Давида и Константина», Мурван, отступая, остановился в окрестностях Цхума.

³⁴ Т. е. Абаша и Цхенис-цкали. Далее в сочинении сказано, что остатки арабских войск через Гурнию перешли в Спери; оттуда они двинулись в направлении Константинополя и расположились в Халкедоне...

და წარავლინეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფისა მიერ და არჩილ და ლეონ, ერისთავმან აფხაზეთისამან, და აუწყეს ესე ყოველი, რაცა იქმნა ღმრთისა მიერ კელითა მათითა. ხოლო მან წარმოსცა ორი გვრგვნი და გუჯარი მირსა და არჩილს და მოსწერა მათ თანა, ვითარმედ...

და მოსწერა ლეონს ესრე სახედ: „ყოვლადვე საზღვართა ქართლისათა ჩუენგან ქმნილ არს ვნება და მეფეთა მათთაგან ჩუენდა მომართ თანადადგომა და რგება. აწ ესე მესამე მსახურება და რგება დადევს ჩუენ თანა საყდარსა ამას სამეფოსა...

ხოლო შენდა მიბრძანებიეს ერისთობა აფხაზეთისა შენ და შეილთა შენთა და მომავალთა შენთა მიუკუჟნისამდე. არამედ კეთილად პატივსცემდი მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა და ამიერიტგან ნულარამცა კელგეწიფების ვნებად მათდა და საზღვართა მათთა ეგრისათა, ვიდრემდის იყვნენ მანდა ანუ ვანვიდენ მანდით“.

35 Речь идет о поражении и изгнании арабов.

36 Нами опущено содержание письма императора Миру и Арчилу.

37 Византийский император.

38 Опускаем перечень заслуг грузинских царей перед Византийским государством.

39 Т. е. абхазскому эриставу Леону I.

И отправили посланника Мир, Арчил и Леон эристав Абхазии, к царю греков и сообщили ему все, что свершил бог их руками³⁵. А он прислал две короны (жалованную) грамоту Миру и Арчилу и написал им так³⁶... И написал³⁷ Леону следующее: «Все время пределам Картли мы причиняли вред; их же цари по отношению к нам оказали дружелюбие и помощь. Это уже в третий раз проявляют они служение и помощь престолу нашему³⁸.

Тебе³⁹ же я повелеваю быть эриставом Абхазии — тебе, сыновьям твоим и потомству твоему на вечные времена — чтобы ты по добру почитал царей Картли и их людей. Отныне не вправе ты причинять вреда им и пределам эгрисской земли как во время их пребывания там, так и после ухода оттуда».

ხოლო არჩილ მოუწოდა ლეონს და რქუა: „კუთხეულ იყავ შენ უფლისა მიერ, რამეთუ კეთილად ილუაწე სტუმრობა ჩუენი, და დამიცვენ ჩუენ ადგილთა შენთა მშვიდობით; გარნა აწ უწყიეს შენება ადგილთა ჩუენთა კლისურიტგან აღმართ. წარვალ და დავუშენებო ციხე-გოჯს და ქუთათისს. აწ ითხოვე თავისა შენსათვს რა ვნებავს ჩემგან, ნაცვლად კეთილისა მსახურებისა შენისა“.

ხოლო ლეონ რქუა: „მომცა მე კისარმან ქუეყანა ესე მკვდრობით კეთილად სიმკნითა თქუენითა ხოლო ამიერიტგან არს ესე მამულობით სამკვდრებელ ჩემდა კლისურიტგან ვიდრე მდინარედამდე დიდად ხაზარეთად, სადა დასწყულებიეს წუერი კავკასიისა ამის. შემრთე მეცა მონათა შენთა თანა, რომელნი — ესე დღეს

Призвал Арчил Леона и сказал ему: «Да благославит господь тебя за то, что оказал нам отличное гостеприимство и защитил нас в местах твоих надежно⁴¹; известно, что теперь уже начались заселяться земли наши, (расположенные) выше Клисury⁴². Поеду и обоснуюсь в Цихе-Годжи и Кутаиси. Теперь назови для себя то, что хочешь от меня в вознаграждение за благослужение твое». А Леон отвечивал: «Дал же мне кесарь сию страну⁴³ наследственно благодаря вашим усилиям. Отныне она является моим наследственным владением от Клисury до реки Большой Хазарии⁴⁴, куда достигаает хребет Кавказа. Причисли и меня к своим слугам, которые сегодня удо-

40 Джунаншер сообщает, что картлийский царь Арчил своих племянниц — дочерей его старшего брата Мира — выдал замуж за эриставов различных областей Грузии; одна из них — Гурандухт — стала супругой правителя Леона, что скрепляло отношения между Картли и Абхазией.

41 Картлийский царь имеет в виду то, что во время нашествия Мувана Мир и Арчил скрывались в Анакопийской крепости.

42 В различных рукописях «Картлис цховреба» гидроним Келасури встречается в разных формах: «Клисura» (вариант списков Мариам и Мачабели), «Эклисори» (вариант списков «Картлис цховреба» Броссе, церковного музея, Дадияни, Палавандишвили), «Клисори» (вариант списка Чалашвили) и др.

43 Леон подразумевает Абхазию.

44 Рекой Большой Хазарии называли, как правило, Волгу; вероятно здесь должно было быть — до реки Малой Хазарии, т. е. Кубань.

ღირს ყვენ ჴვილად და ძმად ჴენ-
და. არა მინდა ნაწილი ჴენგან,
არამედ ჩემიცა ესე ჴენდავე
იყოს“.

მაშინ მისცა ლეონს ცოლად
ძმისწული მისი გურანდუხტ და
გვრგვნი იგი, რომელი ბერძენთა
მეფესა წარმოეცა მირისტუს. და
ყვეს აღოქმა და ფიცი საშინე-
ლი, ვითარმედ არა იყოს მტერო-
ბა შორის მათსა, არამედ ერჩდეს
ლეონ არჩილს ყოველთა დღეთა
მისთა.

წარმოვიდა არჩილ და დაემ-
კვდრა ეგრისს ვიდრე შორაპნამ-
დე.

стоены быть твоими сыновья-
ми и братьями⁴⁵. Не нужно
мне доли от тебя, и то, что
есть у меня, пусть будет тво-
им».

Тогда отдал (Арчил) Лео-
ну⁴⁶ в жены племянницу свою
Гурандухт и ту корону, ко-
торую прислал царь греков
для Мира. И дали (друг дру-
гу) обещание и страшную
клятву, что не будет между
ними вражды, чтобы Леон
всю свою жизнь повиновался
Арчилу. Отправился Арчил
(из Абхазии) и обосновался
в Эгриси вплоть до Шорапа-
ни.

ЛЕТОПИСЬ КАРТЛИ

В своде древнегрузинских летописей «Житие Грузии» («Картлис цховреба») одним из значительных сочинений является «Летопись Картли» («Матиане Картлиса»), составленная во II половине XI века. Автор сочинения не известен, однако очевидно, что он родом был из Восточной Грузии и является современником описанных в конце летописи событий¹.

Летописец использовал ряд источников, среди которых видное место занимают отдельные летописи Тао-Кларджети, Кахети, Тбилисского Эмирата, «Житие абхазов» и др.²

Сочинение повествует об истории Грузии VIII—XI столетий, излагая политические события, связанные с возникновением отдельных феодальных княжеств и их взаимоотношений в период борьбы за объединение страны. Памятник содержит также подробные сведения об участии Абхазского царства в этих событиях.

Определенное значение имеют и те сообщения памятника, из которых можно черпать некоторые материалы относительно социально-экономического положения Абхазии и Эгриси в конце раннего средневековья.

По справедливому замечанию акад. И. А. Джавахишвили, автор летописи лучше знает Восточную Грузию, чем Западную ее часть³; но тем не менее, очень ценными, и, в основном, достоверными представляются нам и те сведения летописи, которые касаются истории объединенной Эгриси и Абхазии VIII—X веков.

Составление такой единой истории Восточной Грузии и Абхазского царства VIII—X веков, каковой является «Летопись Картли», было обусловлено, по всей вероятности, завершившимся уже во II половине XI в. процессом политического объединения раннефеодальной Грузии. В рассматриваемом памятнике действительно «основным объектом повествования является история единого Грузинского царства. Историю же предшествующего периода, т. е. периода борьбы за объединение Грузии и создание Грузинской феодальной монархии, ав-

⁴⁵ Речь идет о тех эриставах Грузии, за которых были выданы дочери Мира.

⁴⁶ Вариант Бараташвили «Жития Грузии» здесь имеет приписку: «Брат этого Леопа — Теодорос Константинос».

¹ Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 199—201.

² Там же, с. 202—204.

³ Там же.

УЧРЕЖДЕНИЕ ДОЛЖНОСТИ КАТОЛИКОСА
В АБХАЗСКОМ ЦАРСТВЕ
(III. 255)

ხოლო ამან ბაგრატ გააჩინა და
განაწესა კათალიკოსი აფხაზეთს
ქრისტეს აქეთ ყ-ლ.

Этот Баграт¹⁶ назначил и
узаконил католикоса в Абха-
зии¹⁷ в 830 году после (рож-
дства) Христова¹⁸.

СРАЖЕНИЕ АБХАЗОВ И ЭГРИСЦЕВ С АРАБАМИ
ЗА КАРТЛИ¹⁹
(III. 256)

თა თევდოსი, მეფე აფხაზთა,
გამოვიდა წინააღმდეგმად მისა,
და დადგა კუერცხობს. ხოლო
ბუღა, ვითარცა ცნა, წარავლინა
ზირაქ, სპასალარი თჳსი, და ბაგ-
რატ, ძე აშოტ კურაპალატისა:
შეიბნეს და გააქცივნეს აფხაზნი,
და მოსწყდა სიმრავლე ურიცხვ.
და თევდოსი მეფე წარვიდა მე-
ოტი გზასა დვალეთისასა.

А Феодосий²⁰, царь абхазов,
выступил против него²¹, и
расположился в Куерцхоби.
Когда узнал Буга (об этом),
послал (против него) своего
спасалара Зирака и Баграта,
сына Ашота Куропалата; сра-
зились (они) и обратили в
бегство абхазов²², и погибло
бесчисленное множество. И
царь Феодосий, бежавший,
отправился по Двалетской
дороге.

16 Правитель Тао-Кларджети, сын Ашота Куропалата.

17 Западная Грузия вместе с Абхазией.

18 Сообщение об учреждении должности патриарха или католикоса со-
держат только некоторые списки «Жития Грузии», и то в виде поздней
вставки в текст «Летописи Картли».

19 В 852—854 годах Восточное Закавказье разорил арабский полко-
водец Буга Турк, который вторгся в Грузию в 853 году. Его поддержи-
вали таокларджетские правители. Против них выступили абхазы и эгрис-
цы и тбилисский эмир Саак; однако последние потерпели поражение.

20 В действительности же в 853 году против арабов воевал не Тео-
досий II (798—825), а Дмитрий II (825—861). См.: Анчабадзе З. В.
Указ. соч., с. 141—142.

21 Т. е. против Буги Турка.

22 Подразумеваются собственно абхазы и эгрисцы.

АБХАЗСКОЕ ЦАРСТВО В БОРЬБЕ ЗА КАРТЛИ
В 60—70-х ГОДАХ IX в.²³
(III, 258)

მას ჟამსა გამოვიდა გიორგი,
აფხაზთა მეფე, ძმა თეოდოსესი
და დემეტრესი, ძე ლეონისი;
დაიპყრა ქართლი და დაუტევა
ერისთვად ჩიხას ძე დემეტრესი,
და ვითარ გარდაიცვალა გიორგი
აფხაზთა მეფე, დარჩა ძე დემეტ-
რესი მცირე, რომელსა ერქუა
ბაგრატ, რომელი იცნობების
ექსორია-ქმნილობით. და ცოლმან
გიორგი მეფისამან მოკლჳ ძე დე-
მეტრესი, ერისთავი ჩიხისა. და
ეცრუა იგი ივანე მთავარსა შავ-
ლიანსა, და შთაადგეს ბაგრატ
ზღუსა. ხოლო ღმერთმან განარი-
ნა იგი და მიიწია ქალაქად კოს-
ტანტინეპოლედ. და მოპგუარა
მეფემან იოვანე ძესა თჳსსა
ადარნასეს ცოლი, ასული გუარამ
აშოტის ძისა. და მოკუდა იოვანე,
მეფე აფხაზთა, და მეფობდა მის
წილ ძე მისი ადარნასე. და შეიპ-
ყრნა ლიპარიტ ქუეყანანი თრია-
ლეთისანი, ადგო ციხე კლდეკა-
რთა და იპატრონა დავით ბაგრა-
ტის ძე.

თეოდოსი მეორე გარდაი-
ცალა ცოლ-შვილიანად, და და-

В то время²⁴ выступил (в
поход) Георгий, царь абха-
зов, брат Феодосия и Дми-
трия, сын Лесна, овладел Кар-
тли и оставил сына Дмитрия
эриставом в Чиха, и после
смерти Георгия — царя абха-
зов, остался малолетний сын
Дмитрия, которого звали Баг-
рат, который известен как
изгнанник. Супруга царя Ге-
оргия умертвила сына Дми-
трия, чихского эристава. И
солгала она Иване владетелю
Шавлиани, и бросили (они)
Баграта в море. Бог же убе-
рег его и достиг он горо-
да Константинополя. Привел
царь Иване сыну своему
Адарнасе жену, дочь Гуара-
ма, сына Ашота.

И скончался Иване, царь
абхазов, а царствовал вместо
него сын его Адарнасе. И за-
нял Липарит земли Триа-
ли, воздвиг (там) крепость
Клде-Кари и признал над со-
бой патроном Давида, сына
Баграта.

Феодосий²⁵ второй скончал-
ся, не оставив потомства, и

23 Абхазский царь Георгий (861—868), воцарившийся после смерти
Дмитрия, некоторое время владел Картлийской областью; однако после
его смерти в Абхазском царстве началась борьба за престол.

24 Т. е. в начале 60-х годов IX в.; далее этот источник сообщает о
междоусобицах в Тао-Кларджети с участием Ашота, Гуарама и его бра-
тьев.

25 Начиная отсюда текст представляет собой позднюю вставку, кото-
рая встречается лишь в некоторых списках «Картлис цховреба» (см.:
III. 258).

ჰდა მეფედ გიორგი, რომელსა საუფლისწულოდ ჰქონდა აღწეფი. ამისთვის ეწოდა მას გიორგი აღწეფელი. თეოდოსიმ იბატონა ოცდაშვიდი წელი.

воцарился Георгий, который в качестве удельного владения имел Агцепи. Поэтому, и был назван он Георгием Агцепским. Феодосий процарствовал двадцать семь лет.

БОРЬБА ЗА КАРТЛИ В 70-х ГОДАХ IX ВЕКА²⁶ (III. 259-260)

ხოლო ნასრა, ძე გუარამისი, და გურგენ იყვნეს აფხაზთა კერძო, ხოლო დავით და ლიპარიტ უშუელდეს სომეხთა, და იბრძოდეს სომეხნი და აფხაზნი ქართლსა ზედა.

...ხოლო ნასრას შეუკრბეს მტერად სომეხნი, ლიპარიტ და ქართველნი, და აშოტ ძმა დავითისი, და მათ თანა სარკინოზნი. და შეებნეს ნასრას და გააქციეს, და მიუხუნეს ციხენი.

Насра, сын Гуарама, и Гурген были на стороне абхазов, а Давид и Липарит помогали армянам, и сражались (между собой) армяне и абхазы за Картли.

...Враждуя с Насрой, объединились армяне, Липарит и картлийцы и Ашот, брат Давида, вместе с ними и сарацины. И сразились (они) с Насрой, обратили его в бегство, и отобрали крепости.

ВОЦАРЕНИЕ БАГРАТА ДМИТРИЕВИЧА И ЕГО БОРЬБА ЗА КАРТЛИ²⁷ (III. 261)

ხოლო ბაგრატ, ძე აფხაზთა მეფისა დემეტრისი, შესრულ იყო Багра²⁸, сын абхазского царя Дмитрия, пребывав в

²⁶ В 70-х годах IX в., во время правления в Абхазском царстве Иване и Адарнасе Шавлиани, за господство в Картли соперничали, в основном, Армянское царство Багратидов и Абхазское царство. Правители Тао-Кларджети Насра и Гурген выступали в союзе с эгрисцами и абхазами; а картлийский эристав Давид и клдекарский феодал Липарит помогали армянскому царю.

²⁷ В конце 80-х годов IX в. в Абхазском царстве с помощью византийцев воцарился Баграт, сын Дмитрия, находившийся в эмиграции в Константинополе; Царь Баграт вызвал из Константинополя Насру, шурина своего; дал ему свое войско и помог занять некоторые крепости южной Грузии. Абхазские войска во главе с одним абхазским эриставом, в союзе с византийцами и осетинами предприняли поход на Картли; однако союзники были вытеснены объединенными силами картлийцев, таойцев и армян (Подробно об этом см.: Анчабадзе З. В. Указ. соч., с. 145—146).

²⁸ Приблизительно годы царствования Баграта — 882—893.

საბერძნეთად, კოსტანტინეპოლედ, და მოსცა ბერძენთა მეფე-მან ლაშქარი, და მოგზავნა ზღვთ და ნავითა შემოვიდა აფხაზეთად, და მოკლა ადარნასე, ძე იოვანესი, და დაიპყრა აფხაზეთი. და შეირთო ცოლი მისი ცოლად, ასული გუარამისი; და გამოიყვანა ბაგრატ აფხაზთა მეფემან ნასრა, ცოლის ძმა მისი, საბერძნეთით და მისცა ლაშქარი მისი. ხოლო ნასრა შეიპყრნა სამნი ციხენი სამცხეს: ოძრხე, ჭუარისციხე და ლომსიანთა, გუარამისივე აღშენებულნი.

მოვიდეს გურგენ და ადარნასე ძე დავითისი, უშუელდეს სომეხთა, შეიბნეს მტეუარსა ზედა; იძლივნეს აფხაზნი, მოკლეს ნასრა და ბაყათარ, მთავარი ოვსი, და ერისთავი აფხაზთა.

Греции, в Константинополе; и дал (ему) царь греков войско, и отправил морем и на кораблях прибыл в Абхазию; и убил (он) Адарнасе²⁹, сына Иоване, и овладел Абхазией. И женился на его³⁰ супруге, дочери Гуарама; и вывел Баграт, царь абхазов, Насру, брата своей жены, из Греции³¹ и дал ему свое войско. Насра же захватил в Самцхе три крепости: Одзрхе, Джварис-цихе и Ломсианта, построенные Гуарамом же.

Прибыли³² Гурген и Адарнасе, сын Давида; помогали (им) армяне, сразились (они с абхазами) на Куре и абхазы были побеждены, убили Насру и Бакатара, владельца осетин, а также эристава абхазов³³.

АБХАЗСКОЕ ЦАРСТВО В БОРЬБЕ ЗА КАРТЛИ ПРИ ЦАРЕ КОНСТАНТИНЕ БАГРАТОВИЧЕ, ВТОРЖЕНИЕ АРАБОВ³⁴ (III. 262-266)

მას ჟამსა გამოვიდა კოსტანტინი, აფხაზთა მეფე, დაიპყრა В то время выступил Константин³⁵, царь абхазов, ов-

²⁹ Адарнасе Шавлиани.

³⁰ Т. е. Адарнасе.

³¹ Подразумевается Византия.

³² Т. е. выступили в поход.

³³ Принято считать, что эти события произошли в 888 году (см.: Анчабадзе З. В. Указ. соч., с. 146).

³⁴ В последней четверти IX и начале X в. за Картли боролись Армянское и Абхазское царства. Соперничеству между ними был положен конец нашествием арабов в 914 году. После этого царство Армянских Багратидов было ослаблено. Абхазское же царство продвинулось дальше в Восточную Грузию, овладев основной частью Кахети и Эрети. После же смерти царя Константина началась борьба за власть между его сыновьями.

³⁵ Константин Багратович царствовал в 893—929 годах (З. В. Анча-

ქართლი, და ემტერა სომეხთა მეფე სუმბატ ტიფლურაჲს; გამოილაშქრა სპითა დიდითა, და მოადგა უფლისციხესა, და მოიღეს პალან-კურდანი, აღმოაგეს ზემო-კერძო და წარიღეს ციხე გერხითა. ხოლო კეთილად იმზახნეს სუმბატ და კოსტანტი, და უკუმოსცა უფლისციხე და ყოველი ქართლი.

ხოლო ამისა შემდგომად მოვიდა ამირა აგარიანი, სახელით აბულ-კასიმ, ძე აბუ-საჯისი, რომელი გამოეგზავნა ამირ-მუმნსა სპითა დიდითა და ურიცხვთა, რომელთა არა იტევდა ქუეყანა. რამეთუ მოვიდა პირველად სომხითს, და მოსრა ყოველი სომხითი, სივნითი, ვაეძორი და ასუფრაგანი. და სუმბატ სომეხთა მეფემან ვერ დაიდგნა ზარისა მისისაგან და წარმოვიდა მუნით მეორეობით და მიმართა მათა აფხაზეთისათა, და მუნ იყოფოდა.

... აღიყარა მუნით და წარვიდა დვინად ქალაქად. მოვიდეს და უთხრეს, ვითარმედ სუმბატ მეფე შევიდა ციხესა კაპოეტისას; მსწრაფლ აღიყარა და მიუმცნო ლაშქარსა თჳსსა; რათა ყოველი კაცი, რომელი პოვონ ცოცხალი,

ლაღელ კართლი, და начал враждовать с ним царь армян Сумбат Исповедник (Тиезеракал); выступил (он) с большим войском и осадил Уплисцихе; сняли выючные седла (с верблюдов), сложили их доверху и взяли крепость хитростью. Однако мирно договорились Сумбат и Константин, и вернул обратно (Константину) Уплисцихе и всю Картли.

После этого пришел эмир агарян по имени Абул-Касим, сын Абу-Саджа, которого прислал Амир-Мумн с большим, бесчисленным войском, которое не вмещала страна. А прибыл он сперва в Армению, и разорил всю Армению, Сюник, Вайоц-Дзор и Васпуракан. И Сумбат, царь армян, не устоял от страха перед ним, бежал оттуда, устремился в горы Абхазии, и находился там³⁶.

...Снялся оттуда³⁷ (Абул-Касим) и пошел на горед Двин³⁸. Явились (к нему люди) и сказали, что царь Сумбат³⁹ вступил в крепость Капоэти⁴⁰; поспешно собрался и объявил своему войску, чтобы каждого человека, кого

გამოიყვანონ მის წინაშე. მოვიდა და მოადგა ციხესა კაპოეტისას; და ციხოვანთა დედა-წული, რომელი პოვა გარეგნით, დაიპყრა კელთა. ამისთჳს გამოსცეს ციხე და შეიპყრეს სუმბატ; წარიყვანა დვინს, ჩამოჰკიდა ძელსა და მოკუდა.

შემდგომად ამისა, ვითარ გარდაცდეს წელნი რაოდენნი და მოეშენა ქუეყანა, მაშინ უხმო კვრიკე ქორეპისკოპოსმან კოსტანტი აფხაზთა მეფესა; ჩავიდეს ჰერეთად და მოადგეს ციხესა ვეფენისასა. აფხაზთა მეფე მოადგა ზედათ-კერძო, და კვრიკე ქუემოთ. და ვითარ მისწურეს წასაღებად, მაშინ აღარნასე პატრიკი მოვიდა, პარასკევის ჯუარსა მიუპყრა ზავის პირი, მოსცა აფხაზთა მეფესა არიში, გავაზნი, და კვრიკეს-ორჳობი. ვითარ დაიზავნეს, და შემოიქცეს, მოვიდა კოსტანტი, აფხაზთა მეფე, ილოცა აღავერდს წმიდის გიორგის წინაშე, და შემოსა ხატი მისი ოქროთა. ხოლო ლაშქარი მისი უმრავლესი წარავლინა გზასა გარესა და ფრიად პატივ-სცა კვრიკე ქორეპისკოპოსმან, და წარვიდა ქუეყანად თჳსად.

შემდგომად მცირედთა დღე-

найдут живым, приводили к нему. Пришел и осадил крепость Капоэти; и домогав защитников крепости, которых нашел вне крепости, захватил. Поэтому сдали крепость и был схвачен Сумбат; повез в Двин, повесил на шесте и скончался.

После этого, по прошествии нескольких лет отстроилась страна; тогда Квирикe хорепископ⁴¹ призвал царя абхазов Константина; вступили (они) в Эрети⁴² и осадили крепость Вежини. Царь абхазов обступил с верхней стороны, а Квирикe — с нижней. И уже должны были взять (крепость), как явился патрик Адарнасе⁴³, и в крестовую пятницу заключил (с ними) перемирие, передал царю абхазов Ариши и Гавазни⁴⁴, а Квирикe — Орчоби. Как только заключили мир и возвратились, прибыл Константин, царь абхазов, помолился в Алаверди святому Георгию и отделил золотом его икону. Большую же часть своего войска отправил по окружному пути, и оказал ему большие почести хорепископ Квирикe, и отправился (царь абхазов) в страну свою.

ბადზე), или в 893—922 гг. (III. 265). По мнению И. А. Джавахишвили, его выступление имело место в 904 г.

³⁶ Далее опускаем текст, где речь идет о разорении Кахети и Картли арабами.

³⁷ Т. е. из крепости Квели.

³⁸ Двин — столица Армянского царства.

³⁹ Сумбат Багратуни — армянский царь, царствовал в 891—914 гг. (М. Лордкипанидзе).

⁴⁰ Крепость Капоэти находилась в Абхазии, но точно не известно, на

каком месте; возможно, речь идет о какой-то крепости на Бзыби, т. к. источники иногда реку Бзыбь называют Капоэти (Капети).

⁴¹ Кахетинский правитель (хорепископ) Квирикe I (893—918).

⁴² Эрети — одно из грузинских раннефеодальных политических образований в Восточной Грузии, в долине р. Алазани.

⁴³ Адарнасе Багратиони — царь Эрети. По мнению Т. Г. Папуашвили и М. Д. Лордкипанидзе, он правил в 906—943 гг.

⁴⁴ Крепости в Эрети.

თა გარდაიცვალა კოსტანტი, აფხაზთა მეფე, და იშლებოდა ქუეყანა აფხაზეთისა ჟამ რაოდენმე. რამეთუ ესხნეს ძენი ორნი კოსტანტი მეფესა: ერთი უბუცესი და მეორე, რომელი უშვა მეორემან ცოლმან, უმრწემესი. უბუცესსა ერქუა გიორგი, უმრწემესსა ბაგრატ. და იყო მათ შორის ბრძოლა ფიცხელი, რომელი თვითვეულად ჰპოვო ცხოვრებასა მათსა.

ხოლო ესე ბაგრატ სიძე იყო გურგენ ერისთავთ-ერისთავისა; უშუელდა გურგენ ყოვლითა ძალითა მისითა ვიდრე არა მიიცვალა ბაგრატ, ამა იყო მშვიდობა. და შემდგომად სიკუდილისა მისისა მიიღო სრულობით მეფობა აფხაზთა გიორგი მეფემან. იყო იგი სრული ყოვლითა სიკეთითა, სიმნითა და ახოვნებითა; ღმრთის-მოყუარე იყო, უმეტეს ყოველთა მამულებელი ეკლესიათა, მოწყალე გლახაკთა, უხვ და მდაბალი, და ყოვლითა კეთილთა და სათნოებითა სრული. ამან განაგნა და განაწყუნა ყოველნი საქმენი მამულსა და სამეფოსა მისსა: აღაშენა საყდარი ჭყონდი-

Спустя несколько дней, скончался Константин, царь абхазов, и пребывала в смятении страна Абхазия некоторое время, ибо у царя Константина было два сына: один (из них) старший, и второй младший, которого родила вторая жена. Старшего звали Георгий, младшего — Баграт⁴⁵. И была между ними борьба ожесточенная, о которой подробно сказано в их истории⁴⁶.

Этот Баграт⁴⁷ был зятем эриставт-эристава Гургена; помогал (ему) Гурген всеми силами своими. Пока не умер Баграт, не было спокойствия. Только после его смерти царствование над абхазами полностью получил царь Георгий⁴⁸. Был он наделен всеми благами, храбростью и мужеством был боголюбив, больше всех славился как строитель церквей, милосердный к нищим, щедрый, скромный и преисполненный благородности и доброты. Он устроил и упорядочил все дела вотчины и царства своего — построил храм

⁴⁵ Георгий был от первого брака с дочерью Адариасе; Баграт — от второго брака с армянской царевной. (Анчабадзе З. В. Указ. соч., с. 128).

⁴⁶ В IX—X вв. составлялась, по-видимому, недошедшая до нас отдельная летопись, о которой упоминается здесь. В «Летописи Картли» («Матиане Картлисა») при изложении политических событий VIII—X вв. использованы, как видно, сообщения этой хроники, условно названной «Жизнью абхазов».

⁴⁷ Баграт — сын Константина, зять таойского эристава Гургена.

⁴⁸ Георгий II царствовал в 929—957 годах (Анчабадзе З. В. Указ. соч., с. 128).

დისა, შექმნა საეპისკოპოსოდ, და განაშენა იგი ნაწილთა სიმრავლითა წმიდათა მარტვილთათა.

Чкондидский, учредил (там) епископию и украсил его множеством мощей святых мучеников.

МЯТЕЖ ЦАРЕВИЧА КОНСТАНТИНА ПРОТИВ СВОЕГО ОТЦА ГЕОРГИЯ II (III. 266-268)

ხოლო გიორგი აფხაზთა მეფემან მისცა ქართლი ძესა თვსსა უბუცესსა კოსტანტის.

А Георгий, царь абхазов, передал Картли своему старшему сыну Константину⁴⁹.

მეორმოცდაათე მეფე ქართლისა, კოსტანტინე; ძე აფხაზთა მეფისა. და ვითარ დაყო სამი წელიწადი, იყო მტერობად მამისა თვსისა და ძებნად მეფობისა. და ვითარ გამოცხადნა საქმე მისი, შედგა იგი უფლისციხეს და შეუდგეს თანა ტბელნი და სხუანი მრავალი აზნაურნი.

Пятидесятый царь Картли Константин, сын царя абхазов⁵⁰.

И после трехлетнего пребывания (царем Картли), Константин начал враждовать со своим отцом и помогать царствования (в Абхазии). И когда раскрылось дело его, укрепился он в Уплисхихе и присоединились к нему тбетские и многие другие азнауры.

ხოლო გიორგი მეფემან, ვითარ დაიდასტურა განდგომა ძისა თვსისა, და გამოილაშქრა ყოვლითა ძალითა თვსითა, და მოიყვანნა ტაოელნი მეფენი და ფადლა ქორეპისკოპოსი, და მოადგეს უფლისციხეს. და ბრძოდეს მრავალთა დღეთა და ვერარას ავნებდეს ციხესა, რომელ მრავლად დგეს შიგნით. ზოგსა დღე-

Царь Георгий, удостоверившись в отложении своего сына, выступил со всеми силами своими, вывел таойских царей и Фадлу хорепископа⁵¹ и осадили Уплисхихе. И сражались в течение многих дней, но никакого вреда причинить крепости не смогли, ибо в ней стояло много (защитников).

⁴⁹ Около 930 года царь объединенной Абхазии и Эгриси Георгий II своего старшего сына Константина поставил правителем Картли.

⁵⁰ Это оглавление имеется в большинстве вариантов «Жития Грузии» (см.: III.267).

⁵¹ Хорепископ Фадла I — правитель Кахети.

სა შეიბნიან ცხენითა, და ზოგსა დღესა ქუეითნი.

მაშინ გიორგი მეფემან აბირ-
ნა აზნაურნი საზუერელნი ესრე
სახედ: „გამოვედ, ჩუენ წარგი-
ყვანოთ აზნაურთა, შენ დაჯედ
მეფედ და მამა შენი დარჩეს გა-
რეგნით“. ხოლო მან დაიჯერა და
მიენდო, გარნა აზნაურნი იგი,
რომელნი უდგეს თანა, უშლი-
დეს საქმესა ამას, და ამან არა
ისმინა მათი. გამოვიდა ღამე ტი-
ვითა მტკუარსა, და ვითარ განე-
წურა პირსა მტკუარისასა, ვერ-
ლარა დაითმინეს და მიეტევნეს
შეპყრობად. და ვითარ იგრძნა
ზაკულება მათი, შეაქცივნა ტი-
ვნი გარე, რათამცა შევიდა ციხე-
სავე.

ვერლარა დაიმორჩილეს ტივნი
და ჩახდეს ადგილსა, სადა ტი-
ვნი დადგებოდეს. შეიქმნა კმა,
გამოვიდა მეფე და ყოველი
ლაშქარი; დაიცივეს ციხე გარეშე-
მო. და რაჟამს განთენა, იწყეს
ძებნად. ხოლო იგი გამოსრულ
იყო წყლით, და შესრულ იყო ნა-
ბრალსა კლდისასა, და მუნ დამა-
ლულ იყო. პოვა იგი კაცმან ვინ-
მე უნდომან, შეიპყრეს და მოჰ-
გუარეს მეფესა, და მეფემან გა-
აპატიჟა ბოროტად: პირველად
თულნი დასწუნეს და მერე გა-
მოყუერეს, და მოკუდა. ხოლო
აზნაურნი, რომელნი დგეს ციხე-
სა შინა, მიხდობით გამოიყვანნა,
და ტბელნი განუტევნა მშვიდო-
ბით, გაგზავნნა იგინი ასფურა-
განს.

Порою сражались (они)
верхом, иногда же пешими.

Тогда царь Георгий начал
подстрекать азнауров (из
рода) Сазуерели (угговорить
царевича) так: «Выходи, мы
поведем тебя в Абхазию, ты
стань царем, а отец твой
пусть останется в стороне».

А он поверил и доверился,
хотя те азнауры, которые
были на его стороне, отгова-
ривали от подобного поступ-
ка, а он не послушался их.
Вышел ночью на плоту по
Куры, и когда отплыл от бе-
рега Куры, (те) не вытерпе-
ли и напали (на него), что-
бы схватить. И когда дога-
дался об их вероломстве, по-
вернул плот, чтобы войти
опять в крепость.

Не смог (он) подчинить
плот и прыгнул там, где
причаливали плоты. Поднял-
ся шум, выступили царь и
все войско; оцепили кре-
пость. И когда рассвело, на-
чали его разыскивать. А он
(оказалось), вышел из воды,
забрался в расщелину ска-
лы и скрывался там. Нашел
его некий ненадежный чело-
век, схватили и представили
царю, и царь наказал его же-
стоко: сначала выжгли гла-
за, затем оскопили (от чего)
и скончался. А тех азнауров,
которые стояли в крепости,
вывели, войдя в доверие, и
тбетцев отпустили мирно, и
отправили их в Васпураган.

АБХАЗСКОЕ ЦАРСТВО В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ ГЕОРГИЯ И ЕГО СЫНОВЕЙ (III. 268-272)

გარდაიცვალა ფადლა ქორე-
პისკოპოსი და დაჯდა კვრიკე ქო-
რეპისკოპოსად. ამისა შემდგომად
გადგეს აზნაურნი გარდაბანელნი,
იწყეს ზრახვად გიორგი მეფისა.
გამოილაშქრა გიორგი მეფემან,
ჩავიდა კახეთად, მოსწუა და ას-
წყვდა, და წარვიდა თვსადვე ქუ-
ეყანად. კუალად დადგა ატენს.
და ძე მისი ლეონ იყო ერისთავად
ქართლისა; და აწვა ყოველი
ლაშქარი კუალად შთასლვად კა-
ხეთად. ვითარ ცნა კვრიკე, რამე-
თუ ვერ დაუდგებოდა, მოვიდა
მათ წინაშე. და კუალად ენება
გაპარვა ზაკვთ, შეიპყრა კელთა
და წარვიდა კახეთად, რათამცა
დედა-წული მისი აკრიბა კელთა,
გარდაეხუეწნეს, რამეთუ აცნო-
ბეს აზნაურთა ქართველთა.

მოერთო შურტა, ძმა კვრიკე
ქორეპისკოპოსისა, გიორგი მეფე-
სა, და მოუტანა თანა ციხე მისი
უჯარმო; და ეუფლნეს სხუათაცა
ციხეთა კახეთისათა თვნიერ სამ-
თა ციხეთა: ნახტევანისა, ბოჭო-
რმისა და ლოწობანთა.

ლოწობანნი ჰქონდეს ივანე არ-
შის ძესა, და გამაგრდა შიგან, გა-
წირა პატრონი. აუგეს შურის-ცი-
ხე და დააყენნეს შიგან ლაშქარ-
ნნი. და ციხე მარანისა ჰქონდა
მაშინ ხახუსა არშის ძესავე, ძმა-
სა ივანესსა; ლამოდა მსგავსად

Преставился хорепископ Фа-
дла, и стал Квирик⁵² хоре-
пископом. После этого отло-
жились азнауры из Гарда-
бани, начали призывать царя
Георгия. Пошел войной царь
Георгий, вступил в Кахети,
предал огню ее и истребил
людей, и отправился в свою
страну. Затем остановился в
Атени. А сын его Леон был
эриставом Картли; и призвал
все (свое) войско для того,
чтобы опять пойти на Кахе-
ти.

Когда понял Квирик, что
не в силах противостоять,
явился к нему; затем попы-
тался уйти украдкой; схва-
тил (его Леон) и направил-
ся в Кахети, чтобы захватить
его домочадцев. Скрылись
(они), так как (заранее об
этом) известили их картлий-
ские азнауры.

Шурта, брат хорепископа
Квирик, присоединился к
царю Георгию, и передал
также ему свою крепость Уд-
жарму; и овладели другими
крепостями Кахети, кроме
трех крепостей: Нахчевана,
Бочормы и Лоцобани.

Лоцобани принадлежала
Иване Аршис-дзе, и укрепил-
ся в ней, предал (своего) па-
трона. Построили Шурисцixe
и поставили в ней войско. А
крепостью Марани владел
тогда Хахуа Аршис-дзе, брат

ძმისა თჳსისა მკლავითა დაჭირ-
ვასა. მივიდა მეფე, უბრძანა შებ-
მა ლაშქართა. ხოლო მათ წა-
რიღეს ხერხითა და ხახუა მოი-
ყვანეს შეპყრობილი წინაშე მე-
ფესა; და მეფემან წარსცა პყრო-
ბილად ჯიქეთს.

ციხე ნახჭევანისა ჰქონდა
ფადლას, ძესა კვრიკესსა. იგიცა
გამავრდა შიგან. ვითარ იხილა
კვრიკე ქორეპისკოპოსმან, რამე-
თუ აღარა იყო ღონე მისი, ით-
ხოვა სიმტკიცე ცოცხლებით გა-
გზავნისა, და დაულოცა კახეთი
გიორგი მეფესა. ხოლო ლეონ, ძე
მეფისა, არღარა ლამოდა განტე-
ვებასა კვრიკესსა, რამეთუ არ-
ცა პირველ შეპყრობასა იყო ნე-
ბა მისი, გარნა არა უსმინა მამა-
მან მისმან. და კვრიკე ესე პირი
ითხოვა, რათა მას ზამთარსა არა
აღოღონ ციხე ბოჭორმა, და შემ-
დგომად აღვსებისა წარვიდეს და
ნება სცეს. ამისთვის აღიღეს ციხე
ნახჭევანისა და შვილი ერთი
უმრწემესი, დავით, მძევლად, და
განუტევნეს ღღესა ლამპრობასა.

წარვიდა მეფე აფხაზეთად,
და შევიდა კვრიკე ბოჭორმას;
ეკაზმოდა და ლამოდა შემდგო-
მად აღვსებისა წარსლვასა. მაშინ
შეეზრახნეს აზნაურნი ქართველ-
ნი და მათ თანა კახნი: გოდერძი
მგდუური, მამა ყანჩაელი, დაჩი
კორინთელი, დაჩი და ივანე
სხვლოსელნი, სარა და გრიგოლ,
ძმანი ფხუენელნი, და მათ თანა
ორმოცდაათი აზნაური სხუა, და

Иване; подобно брату своему
он пытался удержать ее си-
лой. Подступил к ней царь
(Георгий) и приказал вой-
скам вступить в бой. Взяли
(крепость) умением и пле-
ненного Хахуа привели к ца-
рю; и царь отправил (его)
невольником в Джикети.

Нахчеванской крепостью
владел Фадла, сын Квирике.
Он тоже укрепился в ней.
Когда увидел хорепископ Кви-
рике, что его силы недоста-
точны, попросил твердое обе-
щание, что отпустят его жи-
вым, и передал царю Геор-
гию Кахети. А Леон, сын ца-
ря, не желал отпускать Кви-
рике — ведь и при первом
его пленении не желал это-
го, но отец не послушался
его. И Квирике поставил та-
кое условие, чтобы в ту зи-
му не брали Бочормскую
крепость, что после наступ-
ления полнолуния (перед пас-
хой) сам покинет (крепость);
и (это) разрешили ему. По-
этому взяли Нахчеванскую
крепость, а младшего (его)
сына Давида — в заложни-
ки, и отпустили (его) в день
Сретения⁵³.

Отправился царь в Абха-
зию, и Квирике вступил в Бо-
чорму; готовился (он), наме-
реваясь уйти после пасхи.
Между тем сговорились с
Квирике картлийские азнау-
ры и вместе с ними кахетин-
цы: Годердзи, Мпдеური, Ма-
ма Канчаели, Дачи Корин-
тели, Дачи и Иване Схвило-
сели, братья Сара и Григол

მიერთნეს კვრიკეს. დაუწყეს
ბრძოლად ციხეთა, და მცირედ-
თა ღღეთა წარიხუნეს ციხენი
ყოველნი; დაარღვენეს შურის-
ციხე და ლოწობანთა, და კჳლად
ეუფლა კვრიკე მამულსა თჳსსა.

მოვიდეს და უთხრეს გიორგი
მეფესა წაღება კახეთისა. დაუმ-
ძიმდა დიდად, და აბრაღა ყო-
ველთა ვინცა-ვინ აწვა გაშუება
კვრიკე ქორეპისკოპოსისა. და
ვითარ ამას შინა გარდაცა ზამ-
თარი, კჳლად გაგზავნა ლაშქა-
რი თჳსი, და ძე მისი ლეონ უჩი-
ნა წინამძღუარად. და მივიდა და
მოწუა კახეთი, და მასვე ლაშქ-
რობასა შინა მოართუეს ამბავი:
მიცვალება დიდისა და ღმრთის-
მოყუარისა გიორგი მეფისა. მა-
შინ მოუწოდა ლეონ კვრიკე ქო-
რეპისკოპოსსა; და შეკრბეს ბა-
ზალეთს, ტბისა პირსა, თჳთო
ცხენოსნითა, და იუბნეს ღღე
ერთი, ვიდრემდის განუცხადა მი-
ცვალება მამისა თჳსისა. და აჰკი-
და სიყუარული, და უქადა ძისა
მისისა სიძობა. და ვითარცა ესმა
ესე კვრიკეს, გარდაცა ცხენისა-
გან, და თაყუანისცემითა მისცა
მადლი, და განიხარა ზავი და სი-
ყუარული, და უფროს პირი მზა-
ხობისა.

შეიქცა ლეონ და ეუფლა მა-
მულსა და სამეფოსა თჳსსა, რა-
მეთუ მაშინვე შთავიდა აფხაზე-
თად. და განადიდა უფალმან
ღმერთმან მეფობა მისი მსგავ-
სად მამისა მისისა. იყო იგიცა
ღმრთისა-მოყუარე და სავესე ყოვ-

Пхуенели, вместе с ними
еще пятьдесят азнауров и
присоединились к Квирике.
Начали захватывать крепости
и за несколько дней взяли
все крепости; разрушили (кре-
пости) Шурисцихе и Лоцоба-
ни, и вновь завладел Квири-
ке своей вотчиной.

Явились (люди) и сообще-
ли царю Георгию о захвате
Кахети. Опечалился (он)
весьма и винил всех тех, кто
уговорил его отпустить хоре-
пископа Квирике. И когда
прошла зима, вновь отпра-
вил свое войско (в Кахети),
назначил сына своего Леона
предводителем. Прибыл (он
туда) и предал огню Кахе-
ти; и во время того же похо-
да получил известие о смер-
ти великого и боголюбивого
царя Георгия. Тогда же по-
звал Леон хорепископа Кви-
рике; и встретились (они) в
Базалети, на берегу озера,
каждый (в сопровождении)
одного всадника и беседова-
ли (в течение) одного дня,
прежде чем сообщил (Леон)
о кончине отца своего. Пред-
ложил дружбу и обещал
взять сына его в зятья. И
когда об этом услышал Кви-
рике, спешился и с благодар-
ностью поклонился ему, и
был рад перемирию и друж-
бе, а больше всего — обеща-
нию породниться.

Возвратился Леон (из Ка-
хети) и, прибыв сразу же в
Абхазию, овладел вотчиной и
царством своим. И возвели-
чил господь бог его царство-

⁵³ Букв. «В день освещения лампад».

ლითა კეთილითა. ამან აღაშენა ეკლესია მოქესა და შექმნა საყდრად საეპისკოპოსოდ, აკურთხა და განასრულა ყოვლითა განგებითა. და ვითარ ეუფლა მამულსა თვსსა, აღუსრულა აღთქმა თვისი კვრიკე ქორეპისკოპოსსა, და მისცა ასული თვისი ცოლად ძესა მისსა, და შემდგომად მცირედისა მოკუდა ასული ლეონისი.

კუალად იწყო მტერობად კვრიკესა და ძებნად კახეთისა; გაილაშქრა სპითა დიდითა, ჩაღვა არაგვს პირსა, ასწყვდა მუხნარი, ხერკი და ბაზალეთი; და მასვე ლაშქრობასა დახეულდა, შეიქცა გარე და მოკუდა.

შემდგომად მისსა დაჯდა დემეტრე მეფედ, ძმა ლეონისი, და ეუფლა ქართლსა. და ვითარ მოიწყო სამეფო თვისი, გარდახდეს ამას შინა ჟამნი. და იყო ძმა მისი თეოდოსი საბერძნეთს, უკმეს კაცთა ვიეთმე ამის ქუეყანისათა, რათა გამოვიდეს ძმასა თვსსა ზედა. რამეთუ სიცოცხლესავე დიდისა გიორგი აფხაზთა მეფისასა გაეგზავნეს ორნი შვილნი საბერძნეთს, თეოდოსი და ბაგრატ, რათა მუნ იზრდებოდინან, ამისთვის რათა შემდგომად სიკუდილისა მისისა არა იყოს მათ შორის ბრძოლა და კლდმა.

ვანი⁵⁴, подобно отцу его. Был и он боголюбив и преисполнен всех благ. Он построил церковь в Мокви и учредил (в ней) епископскую кафедру, освятил ее и снабдил полным порядком. Овладев страной своей⁵⁵, (он) исполнил обещание, данное хорепископу Квирике, — выдал дочь свою замуж за его сына; вскоре же скончалась (сия) дочь Леона.

Опять начал враждовать (Леон) с Квирике и добиваться (захвата) Кахети. Пошел войной с большим войском, стал на берегу (реки) Арагви, разорил Мухнари, Херки и Базалети; во время этого же похода заболел, возвратился назад и умер.

После него⁵⁶ воцарился Дмитрий, брат Леона, и овладел (он) Картли. При наведении порядка в своем царстве прошло (некоторое) время. Брат его Феодосий находился в Греции⁵⁷; призвали (его) некие люди этой страны, чтобы выступил против брата своего. Так как великий царь абхазов Георгий (еще) при жизни послал в Грецию двух своих сыновей, Феодосия и Баграта с целью воспитания там и с тем, чтобы после его смерти не было бы между ними вражды и столкновений.

გამოვიდა თეოდოსი საბერძნეთით, მოვიდა სამცხეს, და დადგა მარგის მერეს, უკმოხდა მესხთა აზნაურთა, იკრებდა ლაშქართა და ლამობდა მკლავითა თვისთა აღებასა მამულისა თვისისასა. ხოლო დემეტრე მეფემან წარავლინა ლაშქარი თვისი, დაესხნეს უგრძნეულად და გააქციეს თეოდოსი. წარვიდა ქართლს და მიმართა აღარნასეს, ძამელსა მთავარსა, შეიყვანეს იგი ძამის ციხესა და მუნით გამოღმართ ეძიებდა საქმესა თვსსა.

მაშინ დემეტრე მეფემან მიგზავნა ლაშქარი თვისი, მოადგეს ციხესა ძამისასა, და ჰბრძოდეს სამ თუე ოდენ. და ციხით გამოღმართ ევენებოდეს ფრიად. და ვითარცა მისჭირდა ციხეიანთა, ითხოვეს ფიცი და სიმტკიცე რათა განუტეონ თეოდოსი და წარვიდეს მშვიდობით. და მათ მიიხდვეს იგი, და გაგზავნეს მშვიდობით. წარვიდა წინაშე დავით კურაპალატისა, და მუნ დაყო წელიწადი ერთი.

და კუალად წარმოვიდა ტაოთ და მოვიდა კახეთად.

მაშინ მოუგზავნა მოციქული დემეტრე მეფემან თეოდოსის და კვრიკე ქორეპისკოპოსსა და რქუა: „რათგან მოვიდა ძმა ჩემი საბერძნეთით, არა დაიღვეს ჩუენ შორის ბრძოლა, სიტყვთა კაცთათა; აწ შუამდგომელობითა

Вышел Феодосий из Греции, прибыл в Самцхе, и расположился в Маргис Мере⁵⁸, призывал азнауров месхов, собирал войско и намеревался силой завладеть вотчиной своей. А царь Дмитрий, направив (против него) свои войска, напал внезапно и обратил в бегство Феодосия.

Отправился (он) в Картли и обратился (за помощью) к Адарнасе — дзамскому правителю; ввели его в Дзамскую крепость и оттуда добивался (осуществления) своего намерения.

Тогда царь Дмитрий послал свое войско, окружило оно Дзамскую крепость, и сражались около трех месяцев. И крепость снаружи страдала сильно. И когда стало трудно крепостному (гарнизону), попросили клятву и уверение в том, что отпустят Феодосия и уйдет (он) с миром.

И примирили его и отправили с миром. Явился он к Давиду Куропалату⁵⁹, и пребывал там один год. Затем отправился из Тао и прибыл в Кахети. Тогда царь Дмитрий направил посланника к Феодосию и хорепископу Квирике и сообщил: «Ввиду возвращения моего брата из Греции не будет конца вражде между нами, из-за (злых) слов людей. Теперь при твоём посредничестве примири

⁵⁴ Леон III царствовал в 957—967 годах.

⁵⁵ Т. е. став царем...

⁵⁶ Т. е. после царя Леона, сына Георгия II. (У Георгия были пятеро сыновей: Константин, Леон, Дмитрий, Феодосий, Баграт).

⁵⁷ Т. е. в Византии.

⁵⁸ Маргис Мере — местность в Самцхе (III. 411).

⁵⁹ Давид Куропалат из династии Багратиони — правитель Тао, скончался в 1001 г.

შენითა მომანდევ ძმა ჩემი, და ვიყვნეთ ორნივე სწორად უფალ მამულსა ჩუენსა, ვითარცა ვიყვენით უწინარეს მე და ლეონ; და აღიღე ჩემგან სიმტკიცე და შუამდგომელნი, და შენგან დიდად დავიმადლო საქმე ესე“. ვითარცა კვრივე ქორეპისკოპოსმან სიტყუა დემეტრე მეფისა, მოიყვანა თეოდოსი და აწვა მინდობა მისი, და ეტყოდა: „მე ვიყო მეძიებელი სისხლისა შენისა“. და თეოდოსი მიანდო ძმასა თჳსსა და გაგზავნა.

მაშინ წარიყვანეს იგი ფიცითა და სიმტკიცითა, რომლითა ეფუცნეს წინაშე სუეტსა ცხოველსა კათალიკოსი, მღვდელთმობღლუარნი და დიდებულნი ყოველნი, და ვითარ მოვიდა თეოდოსი წინაშე ძმისა თჳსისა, დაყვნა ღრენი მცირედნი. ხოლო დემეტრე მეფემან დაივიწყა შუამდგომლობა ღმრთისა და კაცთა, და შემართა ფიცთა გატეხა: შეიპყრა თეოდოსი და დასწუნა თუალნი. და ვითარ იხილეს ესე მყოფთა მამულისა მისისათა, ძიება ყვეს ძმისა მათისა, რომელსა ერქუა ჩალა-მეფე, და ვერ შეუძლეს ამისი ქმნა, რამეთუ დემეტრე მეფე იყო მკენე და ახოვანი. და რაჟამს აღესრულა დემეტრე მეფე, იხილეს ყოველთა მკვდრთა ქუეყანისათა, რომელ აღარა

меня с братом моим, и будем оба равными властителями вотчины нашей, как были прежде я и Леон; и возьми от меня заверение и посредников, и буду тебе очень благодарен за это дело». Когда хорепископ Квирикe услышал предложение царя Дмитрия, привел (к себе) Феодосия и призвал довериться (Дмитрию) и сказал: «(В случае чего) я буду мстить за тебя». И примирил (он) Феодосия с его братом и отправил.

Тогда взяли его, (дав) клятву и твердое заверение, которыми поклялись перед Свети-цховели⁶⁰ католикос, архиереи и вся знать. Прибыв к своему брату, Феодосий пробыл (там) мало времени. А царь Дмитрий предал забвению посредничество божье и людское и решился на клятвopепреступление: схватил Феодосия и выжег ему глаза.

Когда увидели это находившиеся в их вотчине, начали добиваться (воцарения) его брата, которого прозвали Чала-царем, но добиться этого они не смогли, ибо царь Дмитрий являлся храбрым, мужественным. И когда скончался царь Дмитрий, все жители страны увидели, что не остался наследник (престо-

დარჩა მკვდრი აფხაზეთისა და ქართლისა, გამოიყვანეს თეოდოსი, დასუეს მეფედ.

ლა) в Абхазии и Картли, привели Феодосия и провозгласили его царем⁶¹.

ВОЦАРЕНИЕ В КАРТЛИ БАГРАТА III (III. 272-274)

მაშინ მოვიდეს კახნი და მოადგეს უფლისციხესა. და იყო მათ ჟამთა ერისთავი ქართლისა ივანე მარუშის-ძე, კაცი ძლიერი და ერ-მრავალი. ამან წარავლინა მოციქული წინაშე დავით კურაპალატისა; აწვა. რათა გამოილაშქროს ძალითა მისითა, აღიღოს ქართლი: ანუ დაიმჭიროს თვთ, ანუ უბოძოს ბაგრატს, ძესა გურგენისსა, ასულის წულსა გიორგი აფხაზთა მეფისასა, რომელსა ეყოდა დედულად აფხაზეთი და ქართლი. ესევე ივანე მარუშის-ძე ეძებდა ბაგრატს მეფედ. და ვითარცა მოისმინა დავით კურაპალატმან სიტყუა ივანე მარუშის-ძისა, წარმოემართა ძალითა თჳსითა ყოვლითა, და მოვიდა ქართლად. და რაჟამს ცნეს მოსლვა მისი კახთა, წარვიდეს ვითარცა მეოტნი და დაუტევეს ქართლი.

მოვიდა დავით კურაპალატი, ჩამოდა ქუაჟურელთა; მოეგება წინა ქართლის ერისთავი ივანე მარუშის-ძე, აღიღო მისგან უფლისციხე, და მიუბოძა ბაგრატს

В то время⁶² пришли кахетинцы и осадили Уплисцихе. В ту пору эриставом Картли был Иване Марушис-дзе, человек могущественный и обладающий многочисленным войнством.

Он отправил посланника к Давиду Куропалату⁶³ и призвал его выступить в поход со своими силами и занять Картли: либо удержать ее самому, либо передать Баграту, сыну Гургена, сыну дочери царя абхазов Георгия, которому принадлежали по материнской линии Абхазия и Картли. Этот же Иване Марушис-дзе добивался воцарения Баграта. Услышав предложение Иване Марушис-дзе, Давид Куропалат, отправился со всеми силами своими, и прибыл в Картли. И когда кахетинцы узнали о его прибытии, ушли подобно беглецам, уступив ему Картли.

Прибыл Давид Куропалат, расположился в Куахврели; встретил (его) эристав Картли Иване Марушис-дзе, принял от него⁶⁴ Уплисцихе, и передал ее Баграту и его от-

61 Воцарение Феодосия Слепого имело место в 975 году.

62 Т. е. после воцарения в Абхазии Феодосия.

63 Правитель Тао-Кларджети.

64 Т. е. от картлийского правителя Иване Марушис-дзе.

60 Светицховели (Животворящий столп) — кафедральный собор, резиденция главы грузинской церкви — католикоса во Мхета.

და მამასა მისსა გურგენს, რამეთუ არა ესუა შვილი დავით კურაპალატსა, და ბაგრატ, ძე გურგენისი, გაეზარდა შვილად თვსად.

... და ვითარ შეიქცა მუნიტ გარე, დაუტევნა უფლისციხეს გურგენ და ძე მისი ბაგრატ. მას ჟამსა იყო ბაგრატ ჯერეთ ასაკითა თვსითა უსრულ, ამისთვის თანაგანმგებელად დაუტევა მამა მისი გურგენ. შემოკობნა ქართველნი აზნაურნი და უბრძანა: „ესე არს მკვდრი ტაოსი, ქართლისა და აფხაზეთისა, შვილი და გაზრდილი ჩემი, და მე ვარ მოურავი ამისი და თანაშემწე; ამას დაემორჩილენით ყოველნი“. და დაყვნა ღღენი მცირედნი და წარვიდა ტაოს.

ГУРАНДУХТ — МАТЬ БАГРАТА III (III. 275)

მას ჟამსა ეპყრა უფლისციხე და ქართლი გურანდუხტ დედოფალსა. ესე გურანდუხტ დედოფალი ასული იყო გიორგი აფხაზთა მეფისა და დედა ბაგრატისი.

შუ გურგენუ, იბო не было сына у Давида Куропалата, а Баграта, сына Гургена, воспитывал как сына своего⁶⁵...

И возвращаясь оттуда⁶⁶, оставил в Уплисцихе Гургена и его сына Баграта. К тому времени Баграт пока еще был несовершеннолетним; поэтому соправителем (при нем) оставил отца его Гургена. Собрал (Давид) картлийских азнауров и повелел: «Сей (Баграт) есть наследник (царей) Тао, Картли и Абхазии, сын и воспитанник мой, а я являюсь его попечителем и подмогой; ему повинуйтесь все». И пробыв (в Картли) немного времени, отправился в Тао.

В то время⁶⁷ Уплисцихе и Картли владела царица Гурандухт. Сия царица Гурандухт была дочедью царя абхазов Георгия и матерью Баграта.

⁶⁵ Далее опускаем текст, где речь идет о деятельности таойского правителя Давида Куропалата и оказанной византийцам помощи против восставшего Варды Склира.

⁶⁶ Речь идет о возвращении Давида Куропалата из Картли в Тао.

⁶⁷ Выше этого «Матиане» сообщает о том, что вскоре после воцарения Баграта в Картли в 975 г., некоторые азнауры Картли в союзе с кахетинцами выступили против царя; а Баграта, вместе с матерью Гурандухт и отцом Гургеном, схватили. Только силами Давида Куропалата удалось освободить их и вернуть политическую власть в Картли.

ПРОВОЗГЛАШЕНИЕ БАГРАТА III ЦАРЕМ АБХАЗОВ (III. 275-276)

და ვითარ გარდაცდა ამას შინა წელიწადი სამი, და მეფობდა აფხაზეთს თეოდოსი მწუხარე. განირყუნა ქუეყანა იგი და შეიკვალა ყოველი წესი და განგება, პირველთა მეფეთაგან განწესებული. იხილეს რა წარჩინებულთა მის ქუეყანისათა, იყვნეს ყოველნი ერთობით მწუხარებასა შინა ღიღისა.

ამანვე ივანე მარუშის-ძემან იწება, რათა მოიყვანოს ბაგრატ მეფედ აფხაზეთისა. და მის თანა ყოველთა ღიღებულთა, ერისთავთა და აზნაურთა აფხაზეთისა და ქართლისათა გამოითხოვეს ბაგრატ მეფედ დავით კურაპალატისგან. ხოლო მან ღიღითა იძულებითა ძნელად აღასრულა თხოვნა მათი, ვითარცა ვთქუ პირველად, უშვილო იყო დავით კურაპალატი, და ბაგრატ გაეზარდა შვილად, მპყრობელად ორისავე კერძოსა ტაოსა. გარნა რაჟამს უმკვდრო ქმნილ იყო ქუეყანა ქართლისა და აფხაზეთისა, მოსცა მათ სიმტკიცითა და მძევლითა.

შთაიყვანეს იგი აფხაზეთს, დალოცეს მეფედ და დაემორჩილნეს ყოველნი ბრძანებასა მისსა: რამეთუ განსრულებულ იყო ასაკითა. და ვითარ გარდაცდა ამას შინა წელიწადი ორი, იწყო გან-

Между тем прошло три года⁶⁸, и в Абхазии царствовал Феодосий Слепой. Разложилась сия страна и изменились все обычаи и порядки, введенные первыми царями. Видя все это, знатные той страны пребывали все в большой печали.

Этот же Иване Марушидзе вознамерился привести Баграта царем Абхазии. Вместе с ним все вельможи, эриставы и азнауры Абхазии и Картли испросили Баграта себе в цари у Давида Куропалата. А он очень нехотя, насилу выполнил их просьбу; ибо я уже говорил о том, что бездетным был Давид Куропалат, и воспитал он Баграта как сына, и (будущего) властителя обеих частей Тао. Однако, когда земли Картли и Абхазии оказались без наследника (престола), отдал им (Баграта) под клятвой, взяв заложников.

Повели его в Абхазию, благословили на царство и все подчинились его повелениям, поскольку был уже совершеннолетним.

По прошествии двух лет после сего, начав заботливо править страной, исправил все дела, подобно деду своему, великому царю Георгию⁶⁹...

⁶⁸ Т. е. с 975 г. — после воцарения Баграта в Картли.

⁶⁹ Далее опускаем текст, где говорится о деятельности Баграта.

გებად და საურავად და განმარ-
თებად ყოველსა საქმესა მსგავ-
სად პაპისა მისისა, დიდისა გიორ-
გი მეფისა...

გამოგზავნა თეოდოსი მეფე,
დედის ძმა მისი, ტაოს წინაშე
დავით კუროპალატისა, რამეთუ
ესე საქმე გამოიწია უმჯობესად,
რათა ყოველთა კაცთა, დიდთა და
მცირეთა, სასოება კეთილისა, გი-
ნა შიში უწყსოებისათვის მისა მა-
მართ აქუნდეს.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАГРАТА III В КАРТЛИ И АБХАЗИИ (III. 276)

ბაგრატ აფხაზთა მეფემან...
აღიღო ციხე დედისაგან თვისისა,
დაეყვნა დღენი და განაგნა მცი-
რედ საქმენი ქართლისანი; წარი-
ყვანა დედა თვისი და წარვიდა
ქუეყანად აფხაზეთისა. და ვითარ-
ცა გელოვანმან მენავეთმოდუ-
არმან განავო ყოველი საქმე აფ-
ხაზეთისა: რამეთუ მცირედ ამზი-
ლის ყოველთა, ვინ უკუე პოვის
ურჩი, და მისსა ადგილსა განა-
დიდის ერთგული და მისანდობე-
ლი თვისი.

«АБХАЗСКОЕ ВОЙСКО»⁷² (III. 278-279)

განუწყრა ბაგრატ აფხაზთა
და ქართველთა მეფე (ახეთის

Отправил царя Феодосия,
брата матери своей⁷⁰, в Тао
к Давиду Куропалату, ибо
так посчитал лучшим, дабы
у всех людей, больших и ма-
лых, вера в добродетель ли-
бо страх за бесчинство были
бы перед ним.

Царь абхазов Баграт⁷¹...
взял крепость (Уплисхихе)
у матери своей, пробыл (в
Картли несколько) дней, ча-
стично управлялся с картлий-
скими делами; (затем) взял
мать свою и отбыл в Абхаз-
скую страну. И подобно ис-
кусному кормчему, упорядо-
чил все дела Абхазии: ибо
понижением разоблачал всех,
кого находил непокорным, и
вместо них возвеличивал бла-
гонадежных и верных ему.

ქორესპისკოპოს დავითს). და კუ-
როპალატი იყო მას ჟამსა დღივს,
რამეთუ განაგებდა საქმეთა ტაო-
სა და ქართლისათა, რომელ მა-
შინ თვთვე ეპყრა ტაო მიცვალე-
ბასა ზედა მამისა მათისა გურგენ
მეფეთ-მეფისა. წარგზავნა კაცი
მოსწრაფედ, აწვა სპათა აფხაზე-
თისა და ქართლისათა, და თვთ
წარემართა ზემოთა ლაშქრითა,
გაიარა თრიალეთი, გავლო კიდი
მცხეთისა. და მოერტნეს თანა
აფხაზნი და ქართველნი. დადგა
თიანეთს და იწყო შემუსრვად კა-
ხეთისა. და ვერ წინააღუდგა და-
ვით რამეთუ იყო ძალი მისი
ურიცხ იწყო ბრძოლად ციხე-
თა და მას ჟამსა აღიღო ქუეყანა
ჰერეთისა, და განაჩინა მთავრად
აბულალ და წარმოვიდა შინა.

БЕДИЙСКИЙ ХРАМ (III. 281)

ამანვე დიდმან მეფემან ალა-
შენა საყდარი ბედიისა, და შექმნა
საყდრად საეპისკოპოსოდ, მო-
ცვალა მუნ გუდაყვსა საეპის-
კოპოსო, შეწირნა სოფელნი მრავ-
ალნი ყოველთა კეცთა და ად-
ვილთა, განასრულა ყოვლითა
განგებითა, შეამკო ყოვლითა სამ-
კაულითა ეკლესია, აკურთხა და

тинского хорепископа Дави-
да). И Куропалат (в то вре-
мя) находился в Дливи, ибо
занимался делами Тао и
Картли; а Тао он владел са-
молично после смерти своего
отца — царя царей Гургена.
Поспешно послал человека
(Баграт) и призвал войска
Абхазии и Картли; а сам от-
правился с верхними войска-
ми, прошел через Триаleti,
перешел мост Мцхеты. И при-
соединились к нему абхазы⁷³
и картвелы. Расположился
(царь Баграт) в Тианети, и
начал разорять Кахети. Не
мог противостоять ему Да-
вид⁷⁴, т. к. силы его были
бесчисленны; начал завоевы-
вать крепости и в то же вре-
мя покорил страну Эрети;
назначил ее владетелем Абу-
лала и возвратился обратно.

Этот же великий царь
(Баграт) построил Бедий-
ский храм⁷⁵, и учредил (в
ней) епископскую кафедру,
заменил им Гудаквское епи-
скопство; пожертвовал много
сел во всех ущельях и зем-
лях, обеспечил полным рас-
порядом, нарядил церковь
всевозможными украшениями,
освятил и посадил (там) епи-

царь Баграт III вел борьбу за присоединение Кахети и Эрети к своим
владениям.

⁷³ Т. е. войска всей Западной Грузии вместе с собственно абхазами.

⁷⁴ Хорепископ Кахети.

⁷⁵ По мнению Вахушти, Бедия есть более позднее название древней
Эгриси.

⁷⁰ Т. е. дядю.

⁷¹ Здесь опускаем сообщение о мятеже картлийских азнауров и его по-
давлении.

⁷² Описанные здесь события имели место в 80-х годах X века, когда

დასუა ეპისკოპოსი. უკეთუ ვისმე ენებოს განცდად და გულისხმის-ყოფად სიმადლისათჳს დიდებისა მისისა, პირველად განიცადოს სამკაული ბედიისა ეკლესიისა, და მისგან გულისხმა იყოს, რომელ არავინ ყოფილ არს სხუა მეფე მსგავსი მისი ქუეყანასა ქართლისასა და აფხაზეთისასა... ესე ბაგრატ, აფხაზთა და ქართველთა მეფე, წარმატა ყოველთა კელმწიფეთა ყოვლითა განგებითა.

БАГРАТ III ПОХОРОНЕН В БЕДИА (III. 283)

ამისა შემდგომად ბაგრატ მეფემან მოვლო ყოველი სამეფო თჳსი, აფხაზეთი, ჰერეთი და კახეთი, მოვიდა და დაიზამთრა ხევთა ტაოსათა, და მო-რა-იწია ზაფხული, მოვიდა მასვე ციხესა ფანასკერტისასა, წელსა მესამესა, და მუნ შინა გარდაიცვალა ესე ბაგრატ მეფე.

მეფობდა ოცდათექუსმეტ წელ და გარდაიცვალა შემკობილი მკციტა შუენიერითა, ქრონიკონსა ორას ოცდაოთხმეტსა, თუესა მაისსა შვდსა, დღესა პარასკევსა. და იყო დღეთა მიცვალებისა მისისათა ტაოს. და წარ-

სკოპა. Если же кто-либо изъявит желание испытать и разуметь степень величия его, пусть в первую очередь узреет великолепие Бедийской церкви, и по ней поймет, что не было другого подобного (ему) царя в стране Картли и Абхазии⁷⁶... Этот Баграт, царь абхазов и картвелов, превзошел всех государей по совершенству правления (государством).

После того⁷⁷ царь Баграт объехал все царство свое, Абхазию, Эрети, и Кахети; вернулся и перезимовал в долинах Тао, и когда наступило лето, прибыл в ту же крепость Панаскерти, на третьем году, там же скончался сей царь Баграт⁷⁸.

Царствовал тридцать шесть лет и увенчанный сединой прекрасной представился в хроникон двести тридцать четвертый⁷⁹, мая месяца седьмого (числа), в пятницу. В дни кончины своей был в Тао.

⁷⁶ Далее опускаем текст, повествующий о деятельности Баграта, сына Гургена, вне Абхазии.

⁷⁷ Т. е. после захвата кларджетских правителей Сумбата и Гургена, сыновей Баграта Артануджели.

⁷⁸ Весь вышеприведенный текст представляет собой более позднюю вставку, взятую из «Хроники» Сумбата Давитис-дзе (III. 283).

⁷⁹ 1014 г. н. э. (780+234=1014).

მოილო გუამი მისი ზვადმან ერისთავთ-ერისთავმან, და და-მარხა ბედიას.

И повез прах его эристав эриставов Звиад и похоронил в Бедиа.

ПЕРЕДАЧА АНАКОПИЙСКОЙ КРЕПОСТИ ВИЗАНТИИ (III. 295)

და ამისა შემდგომად სხუაჲცე დარჩა გიორგი მეფესა ანაკოფიას შინა, ოვსთა მეფისა ასულსა მეორესა ცოლსა თანა და აზნაურთაგან იყო მათ შუამი-და-მო საუბარი, და ყრმა მცირე იყო, სახელით დემეტრე. ვერცა გაამეფეს, თუცა ვის გულსა ედვა, და ვერცაღა გამოინდევს ბაგრატ მეფემან და დედამან მისმან, არცაღა თავადთა დიდებულთა ამის სამეფოსათა. და ვერღარა დაიდგნა და წარვიდა სამეფოსა მისგან, და მიმართა ბერძენთა მეფესა, და წარუტანა თანა ანაკოფია, და მიერიტვან წარუტდა ანაკოფია აფხაზთა მეფესა მოაქაჟამადმდე.

Между тем в Анакопии остался другой сын⁸⁰ царя Георгия⁸¹, (который был) от второй его жены, дочери осетинского царя. И через азнауров между ними велись (какие-то) разговоры⁸², отрок-же по имени Дмитрий был мал. Не сумели воцарить его, хотя кое-кто и надеялся; не смогли и переманить к себе его, ни царь Баграт, ни мать его, ни крупные вельможи этого царства. И не выдержал (Дмитрий), отправился из этого царства, обратился к царю греков⁸³ и отдал ему Анакопию.

С тех пор и поныне Анакопию утратили цари абхазов.

ПОПЫТКА ВОЗВРАЩЕНИЯ АНАКОПИИ ОКОЛО 1044 г. (III. 299)

იყო ქამი გაზაფხულისა და ბაგრატ აფხაზეთს იყო; მოადვა ანაკოფიას და მისწურა წასაღებად. და მოვიდეს ტფილელნი

Стояла весенняя пора и Баграт⁸⁴ в Абхазии находился; подступил к Анакопии и был близок уже к взятию (ее).

⁸⁰ Дмитрий, брат Баграта IV.

⁸¹ Георгий I (1014—1027), царь Грузии.

⁸² Слухи о свержении Баграта и воцарении Дмитрия.

⁸³ Т. е. византийцев.

⁸⁴ Грузинский царь Баграт IV (1027—1072).

ბერნი, რამეთუ მის ჟამისა პირველ მომკუდარ იყო ტფილელი ამირა ჯაფარ.

უქადეს ქალაქი და უკმეს სასწრაფოდ. წარმოვიდა და მოაყენა ანაკოფიას გარე ქუაბულელ ჭაქას ძე ოთალო აფხაზეთისა ლაშქრითა.

ВОЗВРАЩЕНИЕ АНАКОПИИ (III. 317)

და შემდგომად ამისა მომადლა ღმერთმან მძლავრებისაგან ბერძენთასა წახმულნი ციხენი. წაუხუნა ბერძენთა ანაკოფია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა, და მრავალნი ციხენი კლარჯეთისა, შავშეთისა, ჯავახეთისა და არტანისა. და შემდგომად ამისა ესეცა მომადლა ღმერთმან, აღიღო ქალაქი კარისა, ციხე-ქუეყანა, და სიმაგრენი ვანანდისა და კარნიფორისანი, და იოტა თურქნი მის ქუეყანისანი.

Явились (к нему) тбилисские старейшины, поскольку перед этим скончался Тбилисский эмир Джафар⁸⁵.

Обещали (Баграту) города и призывали его поспешно. Отправился он, приставив к Анакопии Куабулела Чачадзе Отаго с абхазскими войсками.

После того⁸⁶ господь даровал (нам) захваченные силою греками крепости. Отвоевал⁸⁷ у греков Анакопию⁸⁸, главную из крепостей Абхазии, как и многие крепости Кларджети, Шавшети, Джавахети и Артани.

Затем еще помиловал бог и (царь Георгий) захватил город Кари — крепость и страну, укрепления Вананда и Карнифора, бежали турки из тех земель.

⁸⁵ Тбилисский эмират еще подчинялся арабам, находился вне власти грузинского царя.

⁸⁶ Выше описано сражение Георгия I с султаном Малик-шахом и правителем Гандзы Сарангом.

⁸⁷ Речь идет о грузинском царе Георгии II (1072—1089).

⁸⁸ Возвращение Анакопии произошло в конце 80-х годов XI века.

СУМБАТ ДАВИТИС-ДЗЕ

ИСТОРИЯ И ПОВЕСТВОВАНИЕ О БАГРАТИОНАХ

Сумбат Давитис-дзе жил в XI в. и происходил от таокларджетских Багратионов. В своем сочинении «История и повествование о Багратионах» он описывает, в основном, период VI—XI веков¹. Историка интересовало установить происхождение рода Багратионов и начало их царствования, вообще деяние представителей этой династии. В качестве источников, он использовал отдельную летопись таокларджетских Багратионов, «Летопись Картли»² и др. В этом памятнике содержатся интересные сведения и об Абхазском царстве. Кроме того, отдельные сведения об Абхазии, содержащиеся в «Летописи Картли», с некоторой разницей повторяются в хронике Сумбата Давитис-дзе. Необходимо иметь в виду то, что и в этом сочинении названия «Абхазия» и «абхазы» имеют собирательное значение.

АБХАЗСКИЙ ЦАРЬ БАГРАТ И ЕГО ДЯДЯ НАСР В БОРЬБЕ ЗА КАРТЛИ И ТАО (III, 379)

და გარდაიცვალა აშოტ, ძე ბაგრატ კურაპალატისა, ქრონიკონსა 67.

და ამისა შემდგომად გამოვიდა ნასრ სამეფოთ და მოვიდა

И скончался Ашот³, сын Баграта Куропалата, в хроникон 105⁴.

После этого выехал Наср из царства⁵ и прибыл в Абхазию⁶. И был тогда царем

¹ Подробно см. Сумбат Давитис-дзе. История и повествование о Багратионах. Перев. введ. и прим. М. Д. Лордкипанидзе, Тбилиси, 1979.

² Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 192.

³ Правитель Тао-Кларджети.

⁴ Т. е. 885 г.

⁵ Имеется в виду Византийское царство, т. к. выше говорится, что Наср из-за убийства своего дяди — Давида — находился в Константинополе.

⁶ Речь здесь и ниже идет об объединенной Абхазии и Эгриси.

აფხაზეთს. და იყო მაშინ აფხაზთა მეფე ბაგრატ, დისიძე ნასრესი, და შესწია მან დიდითა ლაშქრითა, მეფემან აფხაზთამან, და მუნით გარდამოვიდა ნასრ სამცხეს და შეკრიბა სხუაცა ლაშქარი ურიცხვ. ხოლო ადარნასე, ძე მოკლულისა კურაპალატისა, განვიდა ბრძოლად მისა, და მიჰყვა მის თანა შეწევნად ადარნასესა გურგენ კურაპალატი და შვილნი მისნი. და ყვეს ბრძოლა და ომი დიდი ნასრის ზედა.

БАГРАТ III — ПЛЕМЯННИК АБХАЗСКИХ ЦАРЕЙ (III. 382)

და ამას გურგენს ესუა ბაგრატ დედით აფხაზთა მეფისა დისწული, დემეტრესი და თევდოსესი. ვიდრე გურგენის გამეფებამდე ესე ბაგრატ მეფე იქმნა აფხაზეთს, და ამისთვის გურგენს მეფეთ-მეფობა ეწოდა... და გამოვიდა ბასილი, ბერძენთა მეფე, და მისცნეს მას ციხენი აზნაურთა ამა დავითისა, და დაიპყრა ბა-

აფხაზთა Багра⁷, сын сестры Насра, и помог ему большим войском он — царь абхазов, и оттуда⁸ отправился Наср в Самцхе и собрал другие войска бесчисленные.

Адарнасе же, сын убитого Куропалата (Давида), выступил в поход против него, и на помощь Адарнасе пошли Куропалат Гурген и его сыновья. Произошли сражение и большая война против Насра⁹.

У этого Гургена¹⁰ был сын Багра^т, по матери племянник¹¹ абхазских царей Дмитрия и Феодосия¹².

Прежде чем воцарился Гурген, сей Багра^т стал царем в Абхазии, и поэтому Гурген назван был царем царей...

И выступил в поход Василий, царь греков, и азнауры передали ему крепости Дави-

სილი მეფემან მამული დავით კურაპალატისა. და მოვიდეს მის წინაშე ბაგრატ აფხაზთა მეფე და მამა მისი გურგენ...

გარდაიცვალა ესე გურგენ მეფეთ-მეფე, ძე ბაგრატ ქართველთა მეფისა, ქრონიკონსა ს-კ-მ, და დაუტევა ძე ესე თჳსი ბაგრატ. აფხაზთა მეფე, კურაპალატი დიდი, და ეუფლა ტაოს, მამულსა თჳსსა, და დაიპყრა ყოველი კავკასია თვთმჰყრობულობითა ჯიქეთითგან ვიდრე გურგენადმდე.

АБХАЗИЯ, ЭРЕТИ И КАХЕТИ — ЦАРСТВО БАГРАТА III (III. 382-383)

ამისსა შემდგომად მოკლ ბაგრატ ყოველი სამეფო თჳსი, აფხაზეთი, ჰერეთი და კახეთი, მოვიდა და დაიზამთრა ხევთა ტაოსათა. და მო-რა-იწია ზაფხული, მოვიდა მასვე ციხესა ფანსკერტისასა წელსა მესამესა. და მუნ შინა გარდაიცვალა ესე ბაგრატ ქრონიკონსა ს-ლ-დ, თუესა მაისსა ზ, დღესა პარასკევსა.

და¹³, и овладел Василий вотчиной Давида Куропалата. И явились к нему царь абхазов Багра^т и отец его Гурген...

Скончался сей Гурген, царь царей, сын грузинского царя Баграта, в хроникон 228 (1008)¹⁴, оставил сына своего Баграта, царя абхазов, великого Куропалата¹⁵; и овладел он Тао, вотчиной своей, и покорил весь Кавказ самодержавно от Джикети до Гургена¹⁶.

После этого¹⁷ объехал Багра^т все царство свое, Абхазию, Эрети и Кахети, прибыл и перезимовал в ущельях Тао. С наступлением лета третьего года (после этого) прибыл в ту же Панаскертскую крепость. И там же скончался сей Багра^т в хроникон 234 (1014), в мае месяце седьмого, в пятницу.

⁷ Багра^т Дмитриевич (882—892).

⁸ Т. е. из Абхазии.

⁹ Аналогичное сведение содержит и «Летопись Картли» (III. 260—261), где более подробно сказано о различных группировках сил в борьбе за Картли в конце 80-х годов IX века. Известно, что Наср, опиравшийся, в основном, на войска абхазского царя, потерпел поражение, следовательно и его племяннику Багра^{ту} Дмитриевичу не удалось занять Картли, а также Тао.

¹⁰ Таойский владетель Гурген, который умер в 1008 г. н. э.

¹¹ Буквально: «сын сестры».

¹² Абхазские цари Дмитрий (967—975) и Феодосий, сыновья Георгия II (929—957).

¹³ Речь идет о времени после смерти таойского царя Давида Куропалата в 1001 г., воспитателя царя Баграта III.

¹⁴ 1008 (780+228=1008).

¹⁵ Царь объединенной Грузии Багра^т III (975—1014).

¹⁶ Гурген или Гурган-Каспий (Каспийское море).

¹⁷ Выше речь идет о деятельности царя Баграта, направленной на укрепление центральной власти, на борьбу против феодалов.

ЖИТИЕ ЦАРЯ ЦАРЕЙ ДАВИДА

Для истории Грузии XI—XII веков значительным источником является сочинение анонимного автора «Житие царя царей Давида». В нем описывается эпоха грузинских царей Георгия II (1072—1089) и Давида Строителя (1089—1125).

По мнению специалистов, летописец был современником царя Давида и приближенным лицом к царскому двору¹; поэтому основные сообщения его считаются достоверными.

В «Житии царя царей Давида» описываются, в основном, события, имевшие место в Восточной и Южной Грузии; вместе с тем памятник содержит немногочисленные, но имеющие научную ценность, сведения об Абхазии того периода. Они касаются, в основном, пребывания Георгия II и Давида Строителя в Абхазии и некоторых моментов их деятельности в Западной Грузии в целом. Кроме того, этот памятник дает представление о положении в Абхазии и Эгриси во время господства турок-сельджуков в Восточной Грузии.

ПЕРЕХОД ГЕОРГИЯ II В АБХАЗИЮ (III. 319)

... მათ ჟამთა შინა გიორგი მეფესა, ყუელს გარემდგომსა, დაესხნეს უგრძნეულად თურქნი დიდნი, რომელთა თავადი იყო აჰმად, ამირა ძლიერი და მაგრი-ად მოისარი, რომელსა მას ოდენ ჟამსა აეღო კარი. მოვიდეს ესენი შინა-განცემითა ქრისტიანეთათა, აოტეს გიორგი მეფე და სპა მისი

В то время² на царя Георгия³, осаждавшего (крепость) Куели⁴, внезапно напало множество турок, предводителем которых был Ахмад, могущественный эмир, притом же искусный стрелок, овладевший перед тем (крепостью) Кари.

Пришли они (туда) из-за предательства христиан, обратили в бегство царя Георг-

ურიცხ... ხოლო გიორგი მეფე წარვიდა მეოტი აჰარით აფხაზე-თად.

гия и многочисленное его войско⁵...А царь Георгий, бежавший, через Аджарию отправился в Абхазию.

ПРИБЫТИЕ ГЕОРГИЯ II В АБХАЗИЮ (III-322)

ხოლო მეფესა გიორგის მოესენა ნადირობა აჯამეთისა, არლას ზრუნვიდეს სხუასა, არცა ელოდა აღებასა ვეფინისასა და კახეთისა, არამედ ლაშქართა თურქთასა, რომელ ჰყვა, მისცა ნიჭად სუჯეთი და ყოველი ქუეყანა იორის პირი კუხეთი, რომელი მოოხრდა მუნ დღეინდელად დღემდე. ხოლო თვთ გარდავლო მთა ლიხთა და შთავიდა აფხაზეთად.

Царю Георгию вспомнилась охота в Аджамети⁶, не позаботился больше ни о чем, не дождался взятия Вежини и Кахети; а тюркским войнам, которые были при нем⁷, отдал в дар Суджети и всю область в долине Иори—Кухети, которая разорена с тех пор и по сей день. А сам (царь) перешел Лихскую гору и прибыл в Абхазию.

ЦАРЬ ГЕОРГИЙ В АБХАЗИИ⁸ (III-331)

რამეთუ რა მეფე გარდავიდის აფხაზეთად, უმცრორე უმინოდის თურქთა და მათთა ციხეობათა.

Когда царь (Георгий) переправлялся в Абхазию, меньше боялись турки и их крепостные гарнизоны.

⁵ Далее опускаем текст, где речь идет о разграблении крепости Квели турками.

⁶ Это было в 80-х годах XI в., когда царь Георгий II воевал с кахетинским правителем Ахсартаном, осаждая крепость Вежини.

⁷ Летописец сообщает, что исфаганский правитель Малик-шах дал грузинскому царю войско для борьбы с Ахсартаном.

⁸ Вскоре после «большого нашествия турок» (1080 г.) сельджуки покинули пределы Западной Грузии, но прочно закрепились в восточной и южной частях страны. Царь Георгий часто пребывал в Имерети, Мегрелии и Абхазии и оттуда совершал нападения на врага.

¹ Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 209—211.

² Перед началом «Большой тюретчины» в 1080 году.

³ Грузинский царь Георгий II (1072—1089).

⁴ Крепость в Джавахети.

ДАВИД СТРОИТЕЛЬ ИЗ АБХАЗИИ НАПАДАЛ
НА СЕЛЬДЖУКОВ
(III. 338)

ხოლო აქუნდის ჩუეულებად
ესე მეფესა, რამეთუ განზრახვით
გარდავიდის აფხაზეთით და ჩა-
მოიტყუენის თურქმანნი საზამ-
თროთა ადგილთა მტკურის პი-
რისათა.

Имел царь (Давид) такой
обычай, что преднамеренно
перебирался в Абхазию⁹ и
(тем самым) сманивал турок
на зимние стойбища на побе-
режье Куры.

ДАВИД СТРОИТЕЛЬ В АБХАЗИИ
(III. 339)

და მასვე ზამთარსა ჩავიდა
აფხაზეთს ბიჭვინტამდე და განაგ-
ნა საქმენი მანდაურნი: ღირსნი
წყალობისანი შეიწყალნა, შემ-
ცოდენი დაიპყრა და წუართნა;
რამეთუ იყო ზამთარი ძნელი და
თოვლი ფრიადი. წარმოვიდა
მსწრაფლ აფხაზეთით, თოვლი-
თა საშინელითა, გარდაათბრევიდა
მთა ღირსისა, სადა გარდანაკუეთსა
თოვლისასა აქუნდა სიმაღლე
მხარი სამი.

И той же зимой¹⁰ прибыл
(царь Давид) в Абхазию,
(дошел) до Бичвинты (Пи-
цунды), привел в порядок
дела тамошние: достойных
милости помиловал, а винов-
ных схватил и наказал; зима
же была суровой и снего-
обильной¹¹... Отправился по-
спешно (царь Давид) из Аб-
хазии, по снегу большому,
заставил прочистить Лихскую
гору, где срезы снега дости-
гали высоты трех локтей.

ПЕРЕСЕЛЕНИЕ БУЛАСАВАРА В АБХАЗИЮ¹²
(III. 345)

და წარმოიყვანა ბულასავარ,
რგათა ძეთა მისთა თანა და მკე-

И взял с собой (царь Да-
вид) Буласавара вместе с его

⁹ Здесь во всех случаях имеется в виду Зап. Грузия вместе с собственно Абхазией.

¹⁰ Около 1121 года (см.: Анчабадзе З. В. Указ. соч., с. 182—184).

¹¹ Далее опускаем то место, где говорится, что узнав о поездке ца-
ря, турки заняли побережье Куры.

¹² В начале двадцатых годов XI в. Давид Строитель уже завершал
освобождение страны и покорение сельджукских государственных образо-
ваний на территории Армении и Ширвана.

После взятия Ани и Армении, грузинский царь захватил правителя это-
го города и отправил в Абхазию.

ვალთა და სძალთა, და ჩავზავნა
აფხაზეთად; ანისისა მცველად
დაუტევნა აზნაურნი მესხნი, და
წარმოვიდა ქართლად... და განმ-
გებელად და ზედამხედველად
ყოველთა საქმეთა მანდაურთა
აჩინა მწიგნობართ-უხუცესი თჳსი
სვმონ, ჳყონდიდელი მთავარეპის-
კოპოსი, მაშინ ბედიელ ალავერ-
დელი, მიმსგავსებული გიორგი
დედის ძმისა თჳსისა, კაცი ყო-
ვლითურთ სრული და ბრძენი.

восьмью сыновьями, служан-
ками, невестками и послал в
Абхазию; охранять Ани оста-
вил мсхских азнауров и
прибыл (сам) в Картли¹³...

Правителем и смотрителем
всех тамошних¹⁴ дел назна-
чил своего мцигнобартухуше-
са¹⁵ Свимона, чкондидского
архиепископа, (бывшего) тог-
да Бедиел-Алавердели, упо-
добленного брату его мате-
ри Георгию, человека во всех
отношениях совершенного и
мудрого.

«АБХАЗСКОЕ ЦАРСТВО» В НАЧАЛЕ ПРАВЛЕНИЯ
ДАВИДА СТРОИТЕЛЯ»
(III. 358)

გარნა ისმინეთ ესევეთართა
მათ პირველად ესე, რამეთუ სა-
მეფო აფხაზეთისა მცირე ჳქონდა
მოკლებული, და მცირე იყო, და
ტყუეობათა და ჳემოვსენებულთა
ჭირთაგან მცირე გუნდი მკედრო-
ბისა და იგინიცა დაჯაბნებულნი,
მრავალგზის მტერთაგან სივლ-
ტოლითა უცხენო და უსაჭურვე-
ლონი, და თურქთა მიმართ წყო-
ბისა ყოვლად უმეცარნი და ფრა-
ად მოშიშნი.

Кроме уже услышанного
вами, прежде следует ска-
зать, что Царство абхазское¹⁶
имел (царь Давид) в очень
уменьшенном виде, и было
незначительным; и из-за пле-
нений и вышеупомянутых бед-
ствий (он располагал) мало-
численным отрядом воинов, и
те тоже были запуганы от
многократных обращений в
бегство врагом, безлошадные
и безоружные, не знающие
способов сражения с турка-
ми и больно трусливые.

¹³ Далее опускаем место, где говорится о взятии Давидом Строи-
телем Ширвана, Шемахи, Бирти и др.

¹⁴ Т. е. Ширвана (Сев. Азербайджан).

¹⁵ Смотритель царской канцелярии (канцлер).

¹⁶ Речь идет о Грузинском царстве, в составе которого подразумевается
и собственно Абхазия. Автор подчеркивает бедственное положение стра-
ны, чтобы показать заслуги Давида Строителя в возвеличении Грузинско-
го государства.

ИСТОРИЯ И ВОСХВАЛЕНИЕ ВЕНЦЕНОСЦЕВ

В анонимном сочинении, известном под условным названием «История и восхваление венценосцев», излагается деятельность грузинских царей Георгия III (1154—1184), Тамар (1184—1207) и ее супруга Давида Сослана¹.

«История и восхваление венценосцев» интересна как исторический и литературный памятник. Автор сочинения является современником описываемой им эпохи; он глубоко эрудированный историк и пользуется, кроме местных, известными в то время восточными и западными источниками.

Первая история царицы Тамар содержит ценные материалы об Абхазии и абхазах зрелого феодализма; автор ее повествует об активном участии собственно абхазов в политической и культурной жизни Грузии XII—XIII вв. н. э. Встречаются в ней материалы, подтверждающие этническую самобытность средневековых абхазов и т. д.

ЦАРЬ ГЕОРГИЙ В АБХАЗИИ (IV. 15)

თვთ მეფე დაჯდა სიხარულად
და განსუენებლად და ნადირობად
ოღესმე, ჟამსა ზამთრისასა,
გარდავიდის ლიხთ-იმერითს და

Сам царь² пребывал в радости, отдыхал и охотился. Иногда, в зимнюю пору, переезжал в Лихт-Имерети³ и достигал моря Понтийского⁴.

¹ При разборе данного памятника опираемся на положения известных специалистов: Джавахишвили И. А. (Древнегрузинская историческая литература, с. 220—241), Каухчишвили С. Г. (Объем и структура «Картлис цховреба», IV.08-09), Кекелидзе К. С. («История и восхваление венценосцев. Перевод и редакция К. Кекелидзе, Тбилиси, 1957 г.) и др. Следует заметить, что существуют различные мнения относительно времени написания, авторства и структуры сочинения.

² Царь Грузии Георгий III (1154—1184).

³ Лихт-Имерети — по ту сторону Лихи (Сурами), Залихская страна, Западная Грузия.

⁴ Черное море.

მიუწიის ზღუად პონტოსა, მოიწიის და მონადირის ალანთა ქუეყანა, რომელ არს აფხაზეთი, ოღესმე გურგენის ზღუადმდე.

доходил, охотясь до страны аланов, что есть Абхазия, порою-же до Гургенского моря⁵.

ОТАГО ШЕРВАШИДЗЕ — ПРАВИТЕЛЬ (ЭРИСТАВ) ЦХУМСКОЙ ОБЛАСТИ (IV. 33-34)

და ერისთავნი მის ჟამისანი
ესენი იყვნეს: ბარამ ვარდანის-
დე-სუანთა ერისთავი; კახაბერი
კახაბერის-დე—რაჭისა და თაყუ-
რის ერისთავად, და ოთაღო შარ-
ვაშის-დე — ცხუმის ერისთავად,
ამანელის-დე — არგუეთის ერის-
თავად, და ოდიშის ერისთავად
ბედიანი.

Эриставами в то время⁶ были: Барам Варданис-дзе — эристав сванов; Кахабери Кахаберис-дзе — эристав Рачи и Таквер⁷; и Отаго Шервашис-дзе — эристав Цхума⁸; Аманелис-дзе — эристав Аргети; и эристав Одиши — Бедиани⁹.

ГЕОРГИЙ БОГОЛЮБСКИЙ ВО ГЛАВЕ «АБХАЗСКОГО ВОЙСКА» (IV. 38)

ამისდა შემდგომად კელ-ყვეს
გალაშქრებად. და გავიდა ტფი-
ლისით მეფე რუსთა და უფროს-
და აფხაზეთა, და ააბეს დროშა
სვანი და კმარებული, და წარი-

После того собрались в поход¹⁰. Выступил из Тбилиси царь россиян, а точнее абхазов¹¹, и подняли знамя счастливое и испытанное, понесли вперед животворящий

⁵ Каспийское море.

⁶ Т. е. во времена царицы Тамар.

⁷ Древнее название Лечхуми.

⁸ «Цхуми» — название древнего Сухуми в грузинских источниках; Абхазия в то время именовалась как Цхумская область.

⁹ Далее в источнике перечисляются эриставства и их правители в Восточной Грузии.

¹⁰ Имеется в виду войско Грузинского царства, совершившее в 80-х годах XII в. поход в Кари и Карнифори во главе с Георгием Боголюбским, первым супругом царицы Тамар.

¹¹ Историк царицы Тамар все население Грузии именует здесь этнонимом «абхазы»; в этом же термине подразумеваются и собственно абхазы.

ღუანეს ძელი ცხოვრებისა, მცველი და მფარველი მეფეთა სკიპტრისა. პირველ ილაშქრეს ქუეყანასა კარისა და კარნიფორისა, და მოარბიეს ვიდრე ბასიანამდის. და გამარჯვებულნი და აღესვებულნი შემოიქცეს და მოვიდეს წინაშე პატრონსა მას ღმრთივ-განათლებულსა, და აღივსნეს სიყუარულითა და სიხარულითა.

УЧАСТИЕ АБХАЗОВ В МЯТЕЖЕ ВО ГЛАВЕ ПЕРВОГО
СУПРУГА ТАМАР¹²
(IV.49)

ვარდან დადიანი, მსახურთუხუცესი, ლიხთ-აქით პატრონი ორბეთის და კენისა, ლიხთ-იქით ნიკოფსამდის უცილობელად ქონებისა, და თვთ ქუეშისა ციხესა მყოფი, მაგარსა და მტერთაგან უვნებელსა. ესე მცირედისა რასამე წარვიდა და მივიდა გეგუთს, რეცა პატრონისა წადილითა. შეყარა ყოველი სუანეთი და აფხაზეთი, საეგროი, გურია, სამოქალაქო, რაჭა, თაკურთი და არგუეთი. მომრთველმან სანიგთა და ქეშიგთამან აფიცა რუსისა გამე-

крест — защитник и покровитель царского скипетра. Сначала совершили поход в страну Кари и Карнифори и разорили (ее) вплоть до Басиани. С победой и добычей вернулись и прибыли к повелительнице богопросвещенной, и преисполнились радостью и любовью.

Вардан Дадияни, мсахурт-ухуцеси¹³, являвшийся патронном по сию сторону Лихи (крепостей) Орбети и Каэни, а по ту сторону Лихи — безраздельно владевший (землей) до Никопсии, сам лично пребывавший в крепости Квешти, крепкой и недоступной врагам. Он по какому-то поводу отправился, и прибыл в Гегути, будто по желанию патрона¹⁴.

Собрал (он) всю Сванети, Абхазию, Саэгро¹⁵, Гурию, Самокалако, Рачу, Такверти и Аргвети. И, присоединив силы санигов¹⁶ и кашагов¹⁷,

ფებისა და მისის მეფე-ყოფისათვის დიდებულნი და ლაშქარნი ქუეყანისანი.

заставил вельмож и все войнство страны присягнуть за возведение русского (князя) на престол и за признание его царем.

ЯЗЫК АПСАРОВ¹⁸
(IV. 58)

პირველად შემკრებელთა ბედსა და სუესა ზედა ლაშასა, რომელი განმანათლებელად სოფლისათარგმნა აფსართა ენითა, მიჰმართეს ბარდავად, დიდად და ძუელად ქალაქად. ამომწყუდედელთა არანისათა გამოიღეს დიდძალთა ომთა პირველ ნებროთისა ჰეროსის ძმისა ბარდოსისა მამული და შენებულნი. აფსილთა სიმრავლითა ტყუეთა და საუნჯეთათა აურაცხელთა ათავისუფლეს სამ-ბევრობა ტყუეთა დღევრძელობისათვის თამარისა და ძისა მისისა.

Первоначально собравшись на счастье и судьбу Лаши¹⁹, что с языка апсаров переводится как просветитель вселенной, направились (в поход) в Бардави, великий и древний город. Опустошив Аран в больших сражениях, подобных битвам Нимрода, вернули владения и строения Бардоса, брата Эроса. Захватив множество пленных и неисчислимы сокровища, отпустили на волю тридцать тысяч пленников в долгоденствие Тamar и младенца ее.

АБХАЗЫ НА ПРИЕМЕ ПОДДАННЫХ ЦАРИЦЫ ТАМАР²⁰
(IV. 65)

პირველად რა გამოვიდეს ციხილისით ქალაქით, მიეგებნეს წინა ოგსნი და ყივჩაყნი ახალნი;

Сразу же, когда они²¹ вышли из города Тбилиси, пришли им навстречу осетины и

¹² Известно, что супруг Тamar Георгий Боголюбский был изгнан; в 1191 г. он попытался захватить власть. Его поддержали крупные вельможи, в том числе министр двора Вардан Дадияни. Однако царица Тamar и ее сторонники нанесли поражение оппозиционерам.

¹³ Старейшина придворных слуг, министр двора.

¹⁴ Т. е. Тamar.

¹⁵ Здесь в значении Мегрелии.

¹⁶ В данном случае речь идет, как видно, о садзах-джиках, а термин «саниги» книжного происхождения (З. В. Анчабадзе).

¹⁷ Кашаги (касоги) — адыгское племя, самоназвание кабардинцев.

¹⁸ Этноним «апсар» является, вероятно, синонимом «апсуа» — самоназвания абхазов, который летописец использовал при описании торжества и похода, предпринятого в честь рождения сына у царицы Тamar.

¹⁹ Речь идет о новорожденном сыне царицы Тamar — Георгии-Лаши, царствовавшем в 1207—1222 гг.

²⁰ В начале 90-х годов XII в. к царице Тamar обратились за помощью азербайджанские правители Амир-Мирман и его тесть Шарванша Ахсартан, изгнанные из Ирана Абу-Букар. О приеме этих подданных идет речь в приведенном сообщении летописца.

²¹ Гости из Азербайджана.

და შემდგომად ამისა ჰერნი და კახნი; შემდგომად ქართველნი; და შემდგომად მესხნი და თორელნი, შავშ-კლარჯ-ტაოელნი; შემდგომად სომხთარნი; შემდგომად აფხაზნი და სუან-მეგრელ-გურიელნი თანა რაჭა-თა-კუერ-მარგუელითურთ, და თვთ კარვის კარსა გელისუფალნი და შინაურნი.

УЧАСТИЕ АБХАЗОВ В БАСИАНСКОМ СРАЖЕНИИ²² (IV. 94-96)

მაშინ მოუწოდეს სპათა იმერთა და ამერთა, ნიკოფსით დარუბანდამდის, და შეკრბეს ჯავახეთს. და მივიდა თამარი ვარძიას, ვარძიისა ღმრთისმშობელისა წინაშე. და ცრემლით შევედრა სოსლან დავით და სპა მისი; და დროშა მისი სვანი და ბედნიერად მყოფი გაგზავნა ვარძიით...

დაწყუეს რაზმი, სადა-იგი წინამბრძოლად იყო ზაქარია მკარგრძელი ამირსპასალარი და ახალციხელი შალვა და ივანე, და სხუანი თორელნი; ერთ-კერძო აფხაზნი და იმერნი, ერთ-კერძო აბერნი და ჰერ-კახნი. ესრეთ წყნარად ვიდოდეს. დარაჯი არა უღ-

კიჩაგი новые; затем — эры и кахи; после — картвелы, затем месхи и торийцы, шавш-клардж-таойцы; после — абхазы и сван-мегрел-гурийцы вместе с рачинцами, такуерцами и аргветцами, и сами дворцовые чиновники и придворные.

Тогда²³ призвали войска имеров и амеров, от Никофсии до Дарубанда, и собрались (они) в Джавахети. И прибыла Тамар в Вардзию, представ пред (иконой) Вардзийской богородицы. И со слезами и мольбой вверила (ей) Давида Сослана и его войско; а зная ее, счастливое и удачливое, отправила из Вардзии²⁴...

Построили войско, где предводительствовали амиропасалар Захарий Мхаргрძელი, Шалва и Иоанн Ахалцихели и другие торийцы; с одной стороны (расположились) абхазы и имеры, с другой стороны — амеры и эр-кахи. Так и шли тихо. У султана

გეს სულთანსა, არამედ იხილა კაცმან სულტნისამან: მოვიდა სპა ურიცხვ ჯაფარი. წარიკუთასასოება მეფისა მათისა; ხოლო იგინი განკრთეს და მოიღეს ჯოგი; აღიჭურნეს და აღსდეს ჰუნეთა, ბარგი და კარვები დაუტევეს. რა მოვლეს კარავთაგან, წინაგანწყვნეს, და ეახლეს წინამბრძოლნი ორთავე, და იქმნა ომი ფიცხელი და ძლიერი, რომელი ძუელ-ოდესმე ქმნილ იყო მცნეთაგან ეგევითარი ომი.

не была выставлена стража, но один из людей султана увидел, что явилось множество войск неверных²⁵. Царь их впал в отчаяние; остальные же пришли в смятение и погнались своих животных; вооружились и вскочили на коней, бросив обоз и шатры. Когда вышли из шатров, выстроились в (боевые) ряды и приблизились (друг к другу) — передовые отряды обеих (войск) и завязалась жестокая и страшная битва, подобная которой разве только свершалась храбрыми воинами когда-то в старину²⁶...

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЦАРИЦЫ ТАМАР В АБХАЗИИ (IV. 99)

ამათ ღლითი-დღე წარმართებათა და განდიდებათა შინა იყო სკიპტრის-მპყრობელთა ყოველთა უბრწყინვალესი თამარ; უმეტეს შეუმატებდა ღმრთისმსახურებასა, ეკლესიათა და მონასტერთა კაზმასა და შენებასა, ობოლთა და ქუროვთა შეწყალებასა და სამართლისა მოფენასა. ამას შინა იშუებდეს და იხარებდეს სამეფოსა; ჟამ გარდვიდიან აფხაზეთს და განავიან საქმენი მანდაურნი და მოინადირიან კეთილი იგი სანადირო-გეგუთი და აჯამეთი.

Со дня на день в преуспевании и славе пребывала светлейшая из всех скиптродержцев Тамар; все больше преумножала (она) служение богу, строительство и украшение церквей и монастырей, помилование вдов и сирот и вершение правосудия. Тем временем предавались радости и веселию в царстве; то переходила в Абхазию²⁷ и приводила в порядок дела тамошние и охотилась в удобных для этого местах — Гегути и Аджамети²⁸.

²² В начале XIII в. переднеазиатские мусульманские султанаты объединились в борьбе против Грузии. Эту коалицию возглавил румский султан Рукн-эд-Дин. Войска царицы Тамар нанесли им поражение в окрестностях Басиани в 1202 г.

²³ Т. е. после отправления посла румского (иконийского) султана Рукн-эд-Дина.

²⁴ Далее опускаем текст, где говорится о пребывании Тамар в Одзрхе (Абастумани), дается описание грузинских и мусульманских войск и т. д.

²⁵ Войска Грузинского царства — христиане.

²⁶ Далее в источнике описывается Басианское сражение.

²⁷ «Абхазия» в этом случае означает всю Зап. Грузию, т. к. Гегути и Аджамети находятся в Имерети.

²⁸ Далее в источнике описываются пребывание и деятельность царицы в Восточной Грузии и Армении.

ხოლო მეფე თამარ ზამთრის
დურს იყვის და ზაფხულის კო-
ლას და ცელის ტბასა, ზოგჯერ
გარდავიდის აფხაზეთს: გეგუთს
და ცხუმს.

А царица Тамар зимой
пребывала в Дури²⁹, летом —
в Кола и Целис-Тба³⁰, иног-
да переходила в Абхазию³¹:
Гегути и Цхуми.

ЖИТИЕ ЦАРИЦЫ ЦАРИЦ ТАМАР

Историческое сочинение «Житие царицы царц Тамар», авторство которого условно приписывается Басили эзосмодзпвари¹, считается второй историей Тамар².

«Житие царицы царц Тамар», по мнению И. А. Джавахишвили, составлено в начале десятих годов XIII века, а именно в 1210—1213 гг.³

По наблюдению специалистов, автор второй истории Тамар больше внимания обращает на религиозно-духовные дела царицы, его меньше интересуют военно-политические вопросы.

Сочинение опирается на неизвестные нам источники, в нем использована также «История и восхваление венценосцев»; сам летописец, как видно, являлся очевидцем многих событий, описанных в этом сочинении.

Некоторые сведения второй истории Тамар касаются собственно Абхазии, в частности — Анакопии, древнего Сухуми, абхазских войск и т. д.

АНАКОПИЯ⁴ (IV. 128-129)

ამისსა შემდგომად შევიდეს   После этого вошли⁵ в го-
ქალაქად, და თვთეულმან იწყო   род (Тбилиси) и каждый при-

¹ Басили эзосмодзпвари — Василий двороуправитель.

² Текст этого сочинения, который в XVIII в. «комиссия» Вахтанга VI включила в первую историю Тамар, восстановил акад. И. А. Джавахишвили.

³ Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 398; по мнению же К. С. Кекелидзе, оно могло быть составлено только после 1236 года; (см.: Кекелидзе К. С. История грузинской литературы, т. II, 1958, с. 276—177, на груз. яз.).

⁴ Как известно, в Шамхорском сражении в 1195 г. грузинские войска, в числе которых были и абхазы, нанесли жестокое поражение коалиции мусульманско-турецких государств; Шамхор, Гандза, Гелакуни и др. области подчинились грузинскому царю. Описывая эти значительные события, Басили говорит, что в честь одержанной победы в г. Тбилиси состоялась церемония передачи даров участниками названных походов.

⁵ Имеются в виду участники походов 1195 г.

²⁹ Дури — местность в Сомхити (IV. 652).

³⁰ По мнению К. Кекелидзе это — «Целис-Тба», (Озеро Цели), он допускает, что озеро находилось в Зап. Грузии. (История и восхваление венценосцев. Перевод и редакция К. Кекелидзе, Тбилиси, 1954, с. 110); однако по тексту видно, что названное озеро находилось в Южной Грузии; возможно, что речь идет об озере Палакацио (Р. Кикнадзе).

³¹ Т. е. Западная Грузия вместе с Абхазией.

ძღუენთა მოღებად; ოქროსა და სამკაულისა, და ჭურჭელთა მისთა, თუალთა პატიოსანთა და მარგალიტთა უსასყიდლოთა, ჯაჭუთა, მუზარადთა, კრმალთა ამათ გამოცდილთა, ნაქსოვთა ფერად-ფერადთა, ოქროქსოვილთა და შესამოსელთა მრავალ-სასყიდლოანთა, ცხენთა და ჯორთა, მანიაკთა ოქროსათა თულიან-მარგალიტიანთა, სულნელთა მრავალ-ფერთა და ალვისა ხეთა სპილენძებითა ტვრთულად. იწყეს ანაკოფის ციხით ვიდრე ციხედმდე გულისტანისა. სეფენი აზნაურთანი აღივსნეს ტყვითა რჩეულითა, და ყოველნი საგანძურნი ოქროთა, ვითარცა მიწათა, და ინდოურიითა ქვითა, და პატიოსანთა მარგალიტთა მიერ ურიცხვთა.

АБХАЗЫ В БАСИАНСКОМ СРАЖЕНИИ⁶ (IV-137)

ხოლო ვითარ მიიწივნეს ქუეყანად ბასიანისა, მუნ იყო სულტანი დაბანაკებული... მუნ დააწყეს რაზმი ქართველთა და მუნ წინამბრძოლად იყო ზაქარია მგარგრძელი ამირსპასალარი, და ახალციხელნი შალვა და ივანე,

носил дары: золото и украшения, с их сокровищницами, драгоценные камни и жемчуги бесценные, кольчуги, шлемы, сабли испытанные (в боях), ткани разноцветные, золотоканные драгоценные одежды, лошадей и мулов, золотые с жемчугами ожерелья, благовония разнovidные и чинары, обрамленные медью. Начали с (представителей) Анакопийской крепости и дошли до крепости Гюлистана. Дворцы азнауров наполнились отборными пленными и все сокровищницы золотом, равно как бы землей, индийскими камнями и драгоценными жемчугами, тоже бесчисленными

Когда достигли⁷ земли Басиани, там (уже) лагерем расположен был султан⁸... тут же выстроились грузинские войска, где в авангарде были Захарий Мхаргрдзели — амирспасалар, Шалва и Ива-

⁶ Вслед за первым историком Тамар и Басили Эзосмодзгвари подтверждает участие абхазского войска в Басианской битве в 1202 году, где наголову были разбиты коалиционные войска мусульманских государств.

⁷ Войска грузинского царского двора.

⁸ Речь идет об иконийском (румском) султани Руки-эд-Дине, возглавлявшем союз мусульманских стран.

და სხუანი თორელნი. და ერთკერძო აფხაზნი და თმერნი, და ერთკერძო ამერნი და ჰერ-კახნი. და ვითარ იხილეს სულტანი, ცოტად ცხენნი ააჩქარნეს და მიმართეს. ხოლო ვითარ იხილნეს სპარსთა, რამეთუ აუზიდავად მიდიოდეს, დაავდეს სადგომი მათი, და სიმაგრეთა მიმართეს, რამეთუ მიავლინა მათ ზედა ღმერთმან შიში დიდი. ხოლო ქრისტიანეთა იხილეს რა მათ წინაშე გაქცეულნი, მიეტევნეს, და არა უტევნეს წარსლვად, არამედ გარემოცვნეს.

не Ахалцихели и другие торийцы. С одной стороны стояли абхазы и имеры⁹, а с другой — амеры¹⁰, эры и кяхи. Когда увидели (лагерь) султана, немного поторопили своих лошадей и устремились (на врага). Когда же персы¹¹ заметили, что (они) идут неотразимо (быстро), покинули позиции свои и устремились к крепостям, ибо бог наслал на них страх большой. И когда христиане увидели перед собой бежавших, бросились (на них), и окружив, не дали уйти.

⁹ Войско Зап. Грузии, за исключением собственно абхазов, которые упоминаются отдельно.

¹⁰ Представители Картли и Тао-Кларджети.

¹¹ Летописец под «персами» подразумевает войска мусульманских султанатов.

ЛЕТОПИСЬ ВРЕМЕНИ ГЕОРГИЯ-ЛАША

В сочинении анонимного автора, которое условно именуется как «Летопись времени Георгия-Лаша», излагаются события XII—XIII веков; оно состоит из частей, повествующих коротко о жизни и деятельности грузинских царей Дмитрия, Георгия III, Тамар и Георгия-Лаша¹.

Излагая события XII—XIII веков, рассматриваемый памятник заканчивается сообщением о вступлении на престол царицы Русудан, дочери Тамар, очевидцем которого являлся, вероятно, сам летописец.

Это сочинение содержит достоверные хронологические данные и другие сведения по истории Грузии зрелого феодализма².

Сведения об Абхазии, сохранившиеся в «Летописи времени Георгия Лаша», малочисленны, но они интересны, в первую очередь, для изучения содержания некоторых абхазских этно-географических терминов и т. д.

АБХАЗИЯ ПРИ ГРУЗИНСКОМ ЦАРЕ ГЕОРГИИ III (1154—1184)

(III. 367)

და აფხაზეთი, სუანეთი და ყოველი სამოქალაქო აქუნდა დაწყებებით. და ოვსთა და ყივჩაყთა რაოდენი ათასი კაცი უბრძანის, მოვიდინ, აგრეთვე შირვანის სახლი.

Абхазию, Ованети и все Самокалако³ держал (царь Георгий) в спокойствии; от осетин и кипчаков — сколько тысяч им повелевал (столько и) являлись; также (поступал) Ширванский дом.

¹ Каухчишвили С. Г. Объем и структура «Картлис цховреба», III. 09.

² Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 244—245.

³ Центральные районы Зап. Грузии.

ამათ ესდეთა ღმრთისა წყალობათა უფროსიცა ღმრთის-მოშიშება მოემატებოდა. საყდართა და მონასტერთა დაღუწასა ვერვინ იკადრებდა. ქარავანსა ვერვინ ძარცვდა ამერი და იმერი. ძუელი სამეფო მათი აფხაზეთისა დაწყებებით ჰქონდა, რომელ ერთიცა ქათამი არსად მოიკლვოდა: მპარავი, ავის-მოქმედი აღარ იყო, თუ ნაპარევი ვინმე პოვის, კარსა ზელა მიიღის და დროშათა ქუეშე დადვის. ოვსმან, მთიულმან და ყივჩაყმან, და სუანმან ვერ იკადრებენ პარვა. და იყო მდიდრად ესე სამეფო, რომელ აზნაურის ყმანი მათთა პატრონთა სწორად იმოსებოდეს.

К этим божьим милостям прибавлялась и великая богобоязнь. Разрушать церкви и монастыри никто не осмеливался. По сию и по ту сторону (Лихских гор) караваны никто не осмеливался грабить. Древнее царство их⁴ — Абхазию⁵ держала (Тамар) в спокойствии так, что ни одного петуха нигде не резали, воров и злодеев более не было. Если же кто-нибудь находил краденное, приносил во дворец и клал под знамя. Осетины, мтиульцы⁶, кипчаки и сваны не осмеливались грабить. И таким богатым было это царство, что вассалы азнауров одевались наравне с их патронами.

СЫН ТАМАР — ЛАША (III. 370)

შემდგომად გარდაცვალებისამაჲრ მეფეთ-მეფისა, წარიწირა სასობა ყოველმან აჲან სამეფომან, გარნა ღმერთმან, გვანმან მრისხანებისათჳს და მოსწრაფემან მოწყალებისათჳს, მოსცა მშობელისავე მსგავსი მისგანვე შობისა ლაშა.

После смерти царицы цариц Тамар, лишилось всякой надежды все царство⁷. Однако, бог — медлительный в гнев и поспешный на милосердие, — дал родительнице подобного ей и рожденного ею-же — Лаша⁸.

⁴ Т. е. царицы Тамар и ее супруга Давида Сослана.

⁵ Под «Абхазией» подразумевается вся Грузия вместе с собственно Абхазией.

⁶ Мтиульцы — население горных районов. Вост. Грузии — горцы.

⁷ Грузинское царство.

⁸ Как известно, летописец речь ведет о Георгии IV (1207—1222), которого именует только абхазским эпитетным именем «Лаша», т. е. «Светоч».

«СТОЛЕТНЯЯ ИСТОРИЯ»

В сочинении анонимного автора XIV в. изложена столетняя история Грузии — история того времени, когда страна находилась под игом монголов. Сочинение начинается с описания деятельности Георгия-Лаша и завершается начальным периодом царствования Георгия V Блистательного в десятилетиях XIV века.

По мнению специалистов-историков (И. Джавахишвили, С. Каухчишвили, К. Григолиа, Р. Кикнадзе), весьма эрудированный автор этого сочинения в качестве источников использовал достоверные национальные и иноязычные летописи; при этом сам он является современником описанных в конце сочинения исторических событий¹; следовательно памятник содержит достоверные материалы.

Среди прочих материалов сочинения внимание привлекают в нем сообщения об участии абхазов в политической жизни Грузинского государства XIII в., в частности, — участие их в антимонгольской борьбе и т. д.

Летописец монгольского времени, как и другие историки, названия «Апхазети» и «апхазы» употребляет как в узком смысле, так и в значении всей Западной Грузии и ее населения.

¹ Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 255—257. Подробно смотри: Грузинский анонимный историк XIV века. Столетняя летопись. Критический текст, исследование, примечания Р. К. Кикнадзе, Тбилиси, 1987 (на груз. яз.).

ხოლო მეფესა ჰყვა ოთხი ათასი კაცი ოდენ, ამათ შინა უმეტეს მესხნი იყვნეს, რამეთუ ერთკერძო მკარგრძელნი დგეს, და ერთკერძო ჰერ-კახნი და სომხითარნი, ქართველნი და თორელნი; ერთკერძო აფხაზნი, დადიან ბედიანნი და ლიხთ-იქითნი ზედმოკიდებით ურთიერთას.

Царь³ же имел (войска) только в четыре тысячи человек; большинство их составляли мекхи, так как отдельно стояли Мхаргрძელი⁴, с одной стороны — эры, кахи и сомхитцы, картлийцы и торийцы; с другой-же стороны абхазы, дадиан-бедианы и (все) залихские (войска), следуя друг за другом.

ПРЕБЫВАНИЕ ГЕОРГИЯ-ЛАША В АБХАЗИИ (IV. 156)

ამათ წარმართებულობათა და დაწყნარებულობათა შინა იყო მეფე და ყოველგნით ნიჭი და ძლუნე მოუვიდოდეს მოხარკეთა მიერ კარვად მეფისა. მხიარულთა პირითა მოვლიდის სამეფოსა თვსსა განსაგებელთა საქმეთაღს. გარდავიდის ქუეითი აჯამეთს, ნადირობდის ცხუმს და აფხაზეთს, და განაგნის საქმენი მანდაურნი. და სთუელთა შთავიდის ტფილისს, ხოლო საზამთროდ დაად-

Так в преуспевании и спокойствии пребывал царь⁵ и отовсюду поступали приношения и дары от данников царскому двору. С веселым настроением объезжал он царство свое для ведения дел. Переходил пешком в Аджамети, охотился в Цхуми и Абхазии, и ведал делами тамошними. И осенью вступал в Тбилиси, зимой же оста-

² В десятилетиях XIII в. царь Георгий-Лаша принимал меры по подчинению отложившихся от Грузии турецких вассалов, в первую очередь против гандзийского (гянджийского) атабага, прекратившего платить дань царю. Грузинские войска, в числе которых были и абхазы, вторглись в пределы Гандзы; атабаг этой страны, оказавшийся в безвыходном положении, подчинился Георгию-Лаша. (См.: История Грузии, I, с древних времен до 60-х годов XIX века. Учебное пособие. Тбилиси, 1962, с. 207, на груз. яз.).

³ Георгий-Лаша (1207—1222) и его войско.

⁴ Речь идет о братьях Захарии и Иоанне Мхаргрძელი.

⁵ Георгий-Лаша.

გის ღურს სომხთისასა, და მიერ ბრძოლის განძელთა. ზაფხულის აღვიდის თავად მტკურისად და დადგის კოლას. და მოვიდოდიან წინაშე მისა მოხარკენი ძლუნთა ხლათით და საბერძნეთით.

навливался в Дури, (что) в Сомхити, и оттуда воевал с гандзийцами. Летом поднимался в верховья Куры и останавливался в Кола. И приходили к нему данники с дарами из Хлата и Грции⁶.

ВОЦАРЕНИЕ ДАВИДА, СЫНА РУСУДАН, В АБХАЗИИ (IV. 179-180)

ამათ ჭირთაგან შეიწრებული მეფე რუსუდან იყო რა ქუთათისს და ყოველსა აფხაზეთსა, და იქმნა ძე მისი დავით ვითარცა წლისა ხუთისა, ინება მეფედ ყოფად ძისა მისისა...

ხოლო ვითარცა წარგზავნა ძმისწული საბერძნეთს, მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა, აფხაზთა, დადიან-ბედიანთა, რაჭის ერისთავსა და კათალიკოსსა აფხაზე-

Стесненная теми бедствиями⁷ царица Русудан, пребыла в Кутаиси⁸ и во всей Абхазии⁹, когда же сыну ее Давиду¹⁰ исполнилось пять лет, пожелала воцарить сына своего. Когда же отправила (Русудан) сына брата своего¹¹ в Грецию¹², призвала все войска свои — абхазов¹³, Дадан-Бедианов, рачийского эристава и католикоса Абха-

⁶ Видимо, в данном случае летописец имеет в виду не собственно Византию, а турецкие султанаты в Малой Азии — на территории Византии («Грции»).

⁷ Имеется в виду то тяжелое положение, которое создалось в Грузинском царстве после установления монгольского господства.

⁸ Известно, что в конце 30-х годов XIII в. Восточная Грузия была завоевана монголами. Царица Русудан (1222—1245) из Тбилиси перешла в Кутаиси и пребывала там до конца 1242 года.

⁹ «Вся Абхазия» означает Зап. Грузию вместе с собственно Абхазией.

¹⁰ Сын Русудан — Давид в 1243 г. был послан в Каракорум для утверждения на царство. В 1248—1249 гг. монголы вместе с Давидом Улу (сын Георгия-Лаша) утвердили царем и сына Русудан, получившего имя Давида Нарини.

¹¹ Т. е. сына Георгия-Лаша — Давида, известного затем как Давид Улу (Старший).

¹² Здесь автор имеет в виду Эрзинкский султанат, образовавшийся на территории Византии («Грции»): Султан Кияс-эд-Дин был женат на дочери Русудан — Тамар.

¹³ Имяются в виду собственно абхазы.

თისასა, და დასუეს მეფედ დავით, ძე რუსუდანისი, აკურთხეს ქუთათისს და დაადგეს თავსა მისსა გვრვნი.

зии¹⁴, и провозгласили царем Давида, сына Русудан, благословили на царство в Кутаиси и возложили ему на голову корону¹⁵.

УЧАСТИЕ АБХАЗОВ В СРАЖЕНИИ ПРОТИВ ХОРЕЗМИЙЦЕВ (IV. 182-183)

და ესმა რა ესე მეფესა რუსუდანს, მოუწოდა ყოველთა სპათა თვსთა, იმერთა და ამერთა, შანშეს მანდატურთუხუცესსა, ავაგს ამირსპასალარსა, ვარამს მსახურთუხუცესსა, ჰერ-კახთა, სომხითართა, ჯავახთა, მესხთა, ტაოელთა, დადიანსა ცოტნეს, კაცსა წარჩინებულსა და სათნოებიანსა, აფხაზთა, ჯიქთა და ყოველსა იმერსა სამეფოსა, რომელთა თვთოეულად არა არს ჟამი თქმად, და განუხუნა კარნი დარილისანი და გარდამოიყვანა ოგსნი, ღურბუკნი, ამათ თანა ყოველნი მთიულნი. შეკრბეს ნაჭარ-

И услышав об этом¹⁶, царица Русудан призвала все войска свои, имеров и амеров, мандатурт-ухуцеса¹⁷ Шанше, амирспасалара¹⁸, Авага, мсахуртухуцеса¹⁹ Варама, эров, и кахов, сомхитцев, джавахов, месхов, таойцев, Даддани Цотне, человека знатного и благочестивого, абхазов, джиков и всех из Имерского царства, о которых не время говорить по отдельности; и раскрыли врата Дарьяльские и вывели осетин, дурдзуков, и вместе с ними всех горцев. Собралось в Начармагеви²⁰ бесчисленное мно-

¹⁴ Католикосат Абхазии охватывал всю Зап. Грузию.

¹⁵ Сначала Давида провозгласили царем Зап. Грузии в 1240 или 1241 году, затем для утверждения на царство во всей Грузии послали к монгольскому хану Мангу.

¹⁶ Т. е. о повторном нашествии Джелал-эд-Дина в 1228 г.; известно, что Хорезмшах в 1225 г. под Гарниси нанес поражение грузинским войскам.

¹⁷ Управитель царского двора, на которого возлагалось соблюдение ряда придворных церемоний и другие функции.

¹⁸ Главнокомандующий.

¹⁹ Чиновник высшего ранга, ведавший царским домом и хозяйством.

²⁰ Начармагеви — ныне село Каралети в Горийском районе.

მაგვეს სიმრავლე ურიცხვ, და წარავლინა მეფემან ბრძოლად ხუარაზმელთა.

жество (их) и послала царица (всех) на войну с хорезмийцами²¹.

ПОЛКОВОДЕЦ ШЕРВАШИДЗЕ ДАРДЫН²²
(IV. 192-194)

ვიდრე წარმოავლენდა მეფე ძესა თვსსა, ინება აღმკედრებად დიდსა სულტანსა ყიასდინს ზედა, ნათესავით სალჩუქიანსა, რათა დაიმორჩილონ, რომელსა აქუნდა საბერძნეთი. და წარავლინეს ბიჩოი ნოინი, და თანა-წარიყვანნა დიდნიცა იგი მთავარნი საქართველოსანი. ვითარ მიიწივნეს ქუეყანასა სევასტიას და ეზინკისისა, იწყეს ოკრებად. მაშინ სულტანმა ყიასდინ მოუწოდა ყოველთა სპათა და შემოიკრიბა მკედრები თვისი კაცი ორმოცი ბევრი, რომელ არს ოთხასი ათასი, და განაჩინა მკედართა თავად შარვაშის-ძე აფხაზი, სახელით დარდინ, რომელი სიმცნისა მისისათვის პირველვე დიდსა დიდებასა აღეყვანა და მტკიცედ ეპყრა სჯული, ამას თანა ფარადავლა,

Прежде чем отправила царица (Русудан) своего сына²³, пожелал (хан) выступить в поход против султана Киясдина²⁴, родом сельджукида, владеющего Грецией, чтобы подчинить (его). И отправили Бичо-Нойона, и взял (он) с собой тех великих вельмож Грузии. Достигнув страны Севастии и Эзинка²⁵, (они) начали разорять (ее). Тогда султан Киясдин призвал все войска свои и собрал воинов своих сорок (раз) десять тысяч человек, что есть четыреста тысяч; и назначил (султан) предводителем войска абхазца Шервашис-дзе, по имени Дардын, которого, за его храбрость, и прежде сильно возвысил, и твердо стоял в своей вере; вместе с ним и Парадавлу,

თორელისა ახალციხელისა შალვას ძე, რომელი ლტოლვილი წარსრული იყო სულტანსა წინაშე, კაცი მკნე და წყობათა შინა სახელოვანი, — ესენი მკედართა მთავარ ყენა და წინამბრძოლად განაჩინნა... და იქმნა ომი სასტიკი, და მოსწყდა ურიცხვ სიმრავლე სპათაგან სულტანისათა, სადა სახელოვანიცა შარვაშის-ძე დარდანი, აფხაზი, მკედართ-მთავარი მათი, მოიკლა, და ივლტოდეს სპანი სულტანისანი.

сына Торели Шалвы Ахалцихели, бежавшего (раньше) к султану, человека мужественного и в войнах прославленного; их сделал (Кияс-эд-Дин) полководцами, определив в авангарде²⁶... И завязалась беспощадная битва, и пало бесчисленное множество воинов султана, где и прославленный Шервашис-дзе Дардан, абхазец, полководец их, был убит, и бежали войска султана.

УЧАСТИЕ АБХАЗОВ В АНТИМОНГОЛЬСКОМ ЗАГОВОРЕ²⁷
(IV. 215)

დამტკიცეს ომი, და დადვეს პაემანი ქართლს შეკრებისა, და განიყარნეს, უშორეს მყოფნი აფხაზნი, დადიანი ცოტნე და ბედიანი, კაცი კეთილი და სრული სამართოთა და საკაცობოთა, და რაჭის ერისთავი — ესენი ყოველნი წარვიდეს კაზმაღ.

Решили воевать, и назначили время для сбора в Картли и разъехались²⁸. Пребывающие дальше всех абхазы, Дадияни Цотне и Бедияни, человек благородный и вполне сведущий в духовных и мирских делах, и рачинский эристав — все они уехали для приготовления (к сражению).

²¹ Как известно, болнисскую битву 1228 года выиграл Джелал; он опять овладел г. Тбилиси. В источнике далее описываются эти события.

²² Вскоре после переселения царицы Русудан из Кутаиси в Тбилиси, приблизительно в конце 1243 года, монголы и грузины предприняли совместный поход в Малую Азию против отложившегося эрзинкского султана Кияс-эд-Дина. В этом походе, где командовал Бичо-Нойон, участвовали, как видно, и абхазы. Особенно интересно сообщение, что на службе и у эрзинкского султана находились грузины и абхазы; некоторые из них являлись даже высокопоставленными командирами в армии султана.

²³ Имеется в виду отправление Давида к монголам для утверждения на царство.

²⁴ Т. е. султан Эрзинка.

²⁵ Речь идет об Эрзинкском султанате.

²⁶ Далее нами опущен текст, касающийся приготовления сторон к сражению.

²⁷ В период междуцарствия в Грузии, в частности, около 1247 года, крупные грузинские феодалы собрались в Кохтастави и решили организовать выступление против монголов; как известно, этот заговор потерпел поражение.

²⁸ Речь идет о жителях Амерети и Имерети, о вельможах (дидебулах), которые в источнике перечисляются.

და ვითარ ესმა ესე ცოტნესა-
გან ნოინთა, განკვრდეს სათნო-
ბისათეს მისისა და თქუეს: „ვი-
ნათგან ნათესავნი ქართველთანი
ესოდენ კეთილ არიან, და არა
განცრუვდებიან, რომელ აფხაზე-
თით მოვიდა კაცი, რათა დადვას
სული თჳსი მოყუარეთათეს, და
არა განცრუვნეს, ესრეთ განწირა
თავი თჳსი სიკუდიდ, — არა არს
სიცრუე მათ შინა, და ამის ძლით
უბრალოდ ვპოვებთ. ამისთვის გა-
ნუტეთო ყოველნი“.

И услышав такое от Цот-
не³⁰, нойоны удивились его
благородству, и сказали: «Так
как народ грузинский на-
столько честен, что не спосо-
бен на ложь, ибо прибыл че-
ловек из Абхазии³¹, чтобы по-
ложить голову свою за близ-
ких, без обмана; так как он
обрек себя на смерть, — нет
лжи среди них, и из-за этого
мы их считаем невинными.
Поэтому освободим всех».

ПРОВОЗГЛАШЕНИЕ ДАВИДА НАРИНА ЦАРЕМ АБХАЗОВ³²
(IV. 228-229)

ხოლო ვითარ იყო რუსუდანის
ძე ალატაღს, ულოს წინაშე, და-
იპყრეს და წარმოავლინეს საზამ-
თროსა ადგილსა ბარდავს. და
ვითარ მოიწივნეს ნახჭევანს, მი-
ერ წარვიდა რუსუდანის ძე ორი-

Во время пребывания сы-
на Русудан в Алатаге³³, у
Уло³⁴, схватили его и посла-
ли в зимнее местопребывание
в Барду. И когда достигли
Нахчевана, оттуда (далее)

²⁹ Известно, что Кохтаставский заговор грузинских вельмож был рас-
крыт, его участников отвезли в Ани и держали раздетыми на солнцепеке,
с тем, чтобы заставить их признаться.

Узнав об этом, Цотне Дадияни прибыл в г. Ани и добровольно занял
место рядом со своими соотечественниками.

³⁰ По сообщению летописца, Цотне Дадияни заявил, что его соотече-
ственники ни в чем не повинны, если же наказывают невинных, то и он
готов разделить их участь.

³¹ Подразумевается Западная Грузия вместе с Абхазией.

³² В 1259 году в Грузии вспыхнуло антимонольское выступление.
Против восставших было направлено большое войско под предводитель-
ством Нойона Аргуна; вскоре Давид Улу подчинился монголам; Давид
Нарин перешел в Кутаиси и был провозглашен царем Западной Грузии.

³³ Алатаг — летняя резиденция монгольских ханов.

³⁴ Уло — Хулагу-хан.

თა ოდენ კაცითა, რომელი იყო
გურკლელი ამირეჯიბი, და სურა-
მელი ბეგაი... წარვიდა აფხაზეთს,
რამეთუ ლაშას ძე დავით ტფი-
ლისს იყო მას ჟამსა, და ვითარ
მოიწია ნარინ დავით ქუეყანად
ავაგ ათაბაგისა, შეურაცხითა შე-
სამოსლითა, იხილა იგი მომავალი
ნადირობას მყოფმან სუმბატ
ორბელმან.

... და წარიყვანა სახლად
თესად, ხოლო დავით ევედრა
სუმბატს, რათა არა განაცხადოს,
და წარავლინოს აფხაზეთს... და
მან წარმოავლინა უნდოთავე შე-
სამოსლითა შიშისათეს თათართა-
სა. და მოიწია თორს, ლიპარიტ
თორელისასა... და მან უძღუნა
ცხენი და შესამოსელი, და წარპ-
ყვა ქუთათისს, ხოლო ვითარ
ცნეს აფხაზთა, სუანთა, დადიან-
თა, ბედიანმან, რაჭის ერისთავმან
და სრულიად ლიხთ-იმერთა, შე-
მოკრბეს სიხარულითა დიდითა,
და მეფე ყვეს დავით რუსუდანის
ძე აფხაზთა, ვიდრე ლიხთამდე.

направился сын Русудан в
сопровождении только двух
человек, коими были Гуркле-
ли Амiredжиби и Сурамели
Бега³⁵..., отправился в Абха-
зию³⁶, ибо Давид, сын Лаша,
в то время находился в Тби-
лиси; и когда прибыл Нарин
Давид в страну атабага Ава-
га в неподобающей ему одеж-
де, находившийся на охоте
Сумбат Орбели увидел его.

...И повел (его) к себе в
дом; а Давид умолял Сум-
бата³⁷, чтобы не выдал (его)
и отправил бы в Абхазию³⁸...
и он отправил его в простой
же одежде из-за страха пе-
ред татарами. И прибыл в
Тори, к Липариту Торели...,
а он предоставил (ему) коня
и одежду, и сопровождал его
в Кутаиси. Когда же узнали
(об этом) абхазы³⁹, сваны,
дадиани, бедиани, рачийский
эристав и все лихт-имеры
(залихцы), собрались с боль-
шой радостью, и Давида, сы-
на Русудан, провозгласили
царем абхазов⁴⁰, вплоть до
Лихи.

³⁵ Далее опускаем подробности о личности этого человека.

³⁶ Подразумевается вся Западная Грузия вместе с собственно Абха-
зией.

³⁷ Перед этим опускаем текст, где говорится о предках Сумбата Ор-
бели.

³⁸ Далее в летописи сказано, что Давид через Сумбата послал драго-
ценности Русудан.

³⁹ Имеются в виду собственно абхазы.

⁴⁰ Здесь собственно абхазы и все картвельское население Западной
Грузии названы абхазами.

ხოლო ვითარ ესმათ კათალიკოსთა და ეპისკოპოსთა, და მოძღუართა და მთავართა, განკვრდეს, თუ ვითარ დადვა მეფემან სული თვისი ერისა მისისათვის და ესრეთ პასუხი უგეს: „არა არს ნაცვალნი შენი, მეფეო. გაშოროს ღმერთმან მოკლვა თათართაგან. მოკვრდეს ქუეყანა და შვილნი შენი მიმოდინებვიან. თუ ქუეყანაცა დაშთების, რა არს ნაცვალნი შენი? აწ გეზრახებით, რათა წარხვიდე სიმაგრეთა მთიულეთისათა, ანუ აფხაზთასა, ვითარ ქმნა მამამან შენმან, და არა საჭირო არს განწირვა თავისა შენისა შენგან. ჩუენ ყოველნი მტკიცედ ვპატივით ერთგულებასა“.

⁴¹ В 80-х годах XIII в. развернулась внутренняя борьба в монгольском государстве ильханов. В 1288 году был раскрыт заговор против Аргуна-хана. Казнили зачинщиков заговора, в том числе первого визира хана — Бугу, являвшегося другом и покровителем грузинского царя Димитрия (1270—1289), сына Давида Улу. Вскоре Димитрия вызвали в орду. Дарбаз (царский совет) предложил ему бежать в Мтиулет, либо в Абхазию. Однако царь, предвидя неминуемые карательные набеги монголов, решил поехать в орду, где и был казнен 12 марта 1289 г. В народе он прозван Димитрием «Самопожертвователем». (История Грузии, I, с. 245—247).

⁴² Имеется ввиду решение царя Димитрия отправиться к хану.

⁴³ Т. е. Грузинское государство.

⁴⁴ Грузинский народ.

⁴⁵ Трудно определенно сказать, но возможно, что летописец в данном случае имеет в виду не только собственно абхазов. Интересно отметить и то, что летописец монгольского времени, подробно описывая обстоятельства казни царя Димитрия, приводит диалог монгольского хана и грузинского амирспасалара Хутлубуга, где Вахтанг, сын Давида, назван царем «абхазов». (IV, 289).

Когда слышали об этом католикос, епископы, священники и вельможи, удивились, что царь жертвует собою из-за своего народа⁴² и сказали следующее: «Нет замены тебе, царь. Да сохранит тебя господь от смерти, от рук татар. Разорится ведь (сия) страна⁴³ и дети твои⁴⁴ рассеются. Если (даже) и страна уцелеет, кто может заменить тебя? Теперь советуем (тебе), чтобы отправился (ты) в укрепления Мтиулети, либо абхазов⁴⁵, как поступил и отец твой; и не следует, чтобы ты жертвовал бы собою. Все мы будем пребывать в твердой верности (к тебе)».

ПРОДОЛЖЕНИЯ КАРТЛИС ЦХОВРЕБА

Первое сочинение, описывающее историю Грузии XIV—XVII вв., представляющее собой продолжение «Картлис цховреба», было составлено на рубеже XVII—XVIII веков; его написала комиссия ученых царя Вахтанга VI, во главе которой стоял Бери Эгнаташвили. В нем изложены события, начиная с 1360 года до царствования Вахтанга V Шахнаваза (1658—1675). Имеются еще анонимные сочинения по этому же периоду, представляющие собой переделанные варианты истории Б. Эгнаташвили. Второе продолжение «Картлис цховреба» начинается словами: «Воцарился Адарнасе» и доводит историческое повествование до 1453 года¹. Третье же продолжение «История царствования Багратионов» — содержит события 1452—1605 годов².

Авторы рассматриваемых сочинений опираются в качестве источников на хроники отдельных грузинских княжеств, церковные грамоты и другие документы. Известно и то, что два переделанные продолжения исходят, в основном, из сведений первого сочинения, т. е. из сочинения комиссии ученых Вахтанга VI. Этим и вызваны частые повторения событий, встречающиеся во всех трех сочинениях XIV—XVII веков.

В разбираемых памятниках сообщается преимущественно о политической жизни царств и княжеств Грузии в период распада и после него, о феодальных междоусобицах, о сложных взаимоотношениях между царствами и княжествами Грузии; в них содержатся также сведения об участии Абхазии и абхазов в этих событиях, как правило, употребляя эти термины в узком смысле.

¹ Каухчишвили С. Г. Объем и структура «Картлис цховреба», IV. 24—30.

² Все эти сочинения, описывающие историю Грузии XIV—XVII веков, условно названы как «Новая история Грузии» — «Ахали Картлис цховреба». Подробно см.: К. Григолия, Ахали Картлис цховреба, Тбилиси, 1954 (на груз. яз.).

და უმეტესად ზრუნვიდა დატევებისა რჯულისა თვისისათვის და მიდრეკისა ქართველთათვის. მაშინ მოიპოვა ღონე ესევეთარი: ვინათგან დიდად სარწმუნო უჩანდა ლანგ-თემურს და მორჩილობდა სიტყუასა მეფის ბაგრატისასა, და ჰრქუა ლანგ-თემურს: „ვინათგან ვსცან კეთილად სიმტკიცე რჯულისა შენისა, აწ მეცა მოქმენე ვარ, რათამცა სრულიად მორჩილ გვქმენ რჯულისა თქუენისა მკდრნი საქართველოსნი სრულიად. უკეთუ გნებავს მოქცევა მათი რჯულსა თქუენსა ზედა, აწ მომეც სიმრავლენი სპათა თქუენთანი, და წარვალ თემთა და სამეფოთა ჩემთა, და მოვხადო კაცთა მყოფთა მთის ადგილისათა: მთიულთა, ოვსთა, დუალთა, სუანთა, აფხაზთა და ყოველთავე მუნ მყოფთა, და მე დავარწმუნებ სჯულსა თქუენსა“.

УЧАСТИЕ АБХАЗОВ В СРАЖЕНИЯХ МЕЖДУ ГРУЗИНСКИМ ЦАРЕМ БАГРАТОМ И ДАДИАНИ
(IV. 342, 477-478)

ესე მეფე ბაგრატ იყო მორბეული სახელოვანი. ამასა ჰქონდა

И больше всего печалило (царя Баграта) отступление от собственной веры и отречение грузин (от нее). Тогда прибег он к такой мере. Так как Тимур прислушивался к словам царя Баграта, считая его весьма надежным, — сказал он Тимуру: «Так как убедился я в могуществе и превосходстве твоей веры, теперь и я желаю сделать покорными вашей вере всех обитателей Грузии. Если желаешь обратить их в вашу веру, то дай мне множество вашего войска, и пойду по областям и царствам своим, соберу обитателей горных местностей: мтиульцев, осетин, двалов, сванов, абхазов и всех пребывающих там, и обращу (их) в вашу веру»⁴...

Этот царь Баграт⁵ был могущественным и прославлен-

³ Как известно, властитель среднеазиатской орды чингисидов Тимур в 1386—1403 гг. восемь раз нападал на Грузию. Согласно одному сообщению, сохранившемуся в продолжениях «Картлис цховреба», грузинский царь Баграт V (1360—1393), под предлогом обращения в магометанство горного населения, в том числе и абхазов, выпросил у Тимура монгольское войско, которое во вступлении в Грузию было истреблено.

⁴ Далее сказано, что Тимур согласился с этим предложением грузинского царя и отдал ему войско, которое уничтожил Баграт силами грузин.

⁵ Грузинский царь Баграт V.

ქართლი, სომხითი, და ჰმონებდენ პატიასნი ღორისა, კახეთისა, შირვანისა და სამცხისა, და ჰყვეს იმერელნი, ოდიშარნი, გურიელნი, აფხაზნი, ჯიქნი, სუანნი, მთიულნი კავკასიანნი.

ამას წინა უკუდგენს დადიანი, გურიელი და უკუიტანეს ოდიშარნი და აფხაზნი, შეიყარნეს ერთად და არღრა მსახურებდეს ბაგრატ მეფესა. იწყინა მეფემან და მივიდა და დადგა ცხენისწყალზედა; იქით ისინი მოდგეს რაზმითა და შეიბნეს. აბრიანა ღმერთმან და გაიქცნენ დადიანი, ოდიშარნი, დავოცეს და დატყვევეს და ამოსწყუტნეს ქართველთა, მიჰყვენეს თანა, ჩაუდგნენ შინა, დაწვეს და გააქცივეს ციხენი, სიმაგრენი. მობრუნდეს გამარჯვებულნი და წარმოიყვანეს თანა ტყუე, მძევალი.

АБХАЗЫ ПРИ ГРУЗИНСКОМ ЦАРЕ КОНСТАНТИНЕ
(IV. 343)

ხოლო შემდგომად გარდაცვალებისა ბაგრატისა დაჰდა მის წილად ძე მისი კონსტანტინე, ქრისტეს აქათ ჩ-უდა. ამას ჟამში იყო კათალიკოზი დავით; და მე-

ным. Ему принадлежали Картли, Сомхити, и служили (ему) питиахши Лоре, Кахети, Ширвана и Самцхе, подчинялись имеры, одишцы, гურიцы, абхазы, сваны, джикки и горцы кавказские.

Между тем отложились Даддани и Гуриели, и склонили отложиться одишцев и абхазов; объединились и перестали служить царю Баграту⁶. Прогневался царь, собрался (в поход) и дошел до (реки) Цхенисцкали и расположился (там); оттуда они⁷ подошли с войском и сразились. Богу было угодно и Даддани и одишцы бежали. Картлийцы (их) уничтожили, пленили, истребили, (затем) преследовали и заняли их земли, сожгли и разрушили крепости. Возвратились с победой и привели с собой пленников, заложников⁸.

После⁹ же смерти Баграта вместо него сел на трон сын его Константин¹⁰, в 1461 году после (рождества) Христа. В то время католикосом был Давид. И царствовал (Кон-

⁶ Время их отложения точно не известно.

⁷ Т. е. одишцы, гурийцы и абхазы.

⁸ Приведенное сообщение содержится в первом и третьем продолжениях «Картлис цховреба».

⁹ Описывая положение Грузии перед окончательным ее распадом, первое продолжение «Картлис цховреба» сообщает о мероприятиях грузинского царя Константина во II половине XV в. по сохранению единства страны.

¹⁰ О личности царя Константина II см.: IV. 667.

ფობდა მეფობითა კეთილითა, და არლარა იყო წყენა თათართაგან. მოიმორჩილნა იმერელნი, ოდიშარნი, აფხაზნი, მსახურებდა ათაბაგი და მორჩილებდეს კახნიცა. არა სადა იყო წყენა ქრისტიანეთა: იყო მოსუენება და დაწყნარება.

стантин) благополучно и не было беспокойства со стороны татар. Привел (он) в послушание имерцев, одишцев, абхазов; служил ему атабаг¹¹ и подчинялись также кахи. Нигде не притесняли христиан; был мир и покой¹².

* * *

(IV. 480)

ქრონიკონსა რ-ევ: დაჯდა მეფედ ალექსანდრე მეფეს ძის დიმიტრის შვილი კოსტანტინე და მეფობდა კეთილითა მეფობითა: არლარა იყო წყენა თათართაგან; მოიმორჩილნა იმერელნი, ოდიშარნი და აფხაზნი; მსახურებდა ათაბაგი და მორჩილებდეს კახნიცა; არა სადათ იყო წყენა ქრისტიანეთა; იყო მოსუენება და დაწყნარება.

В хроникон 166 (1478) воцарился внук царя Александра, сын Дмитрия, Константин, и царствовал (он) благополучно: не было беспокойства со стороны татар; привел он в повиновение имеров, одишцев и абхазов; ему служил атабаг, подчинялись и кахи, нигде не беспокоили христиан; царил спокойно и мир.

ВЛАДЕНИЯ ДАДИАНИ И ШЕРВАШИДЗЕ В КОНЦЕ XV в.

(IV. 349).

ხოლო დადიანს ეპყრა: ცხენისწყალს ჩაღმართი, ლეჩხუმს ქუემოთი, სუანეთის მთის გარდომლმართი, აფხაზეთის ზემოთი. და აფხაზეთი ჯიქეთამდის შარვაშიდეს ეპყრა და ესე შარვაშიდე

Дадияни владел: низовьями (реки) Цхенисцкали, нижней частью Лечхуми, (территорией) по сию сторону Сванетского хребта, верхней (частью) Абхазии. И Абхазией до Джикети владел Шарва-

¹¹ Правитель Самцхе.

¹² Ниже нами приводится аналогичное сообщение, сохранившееся в третьем переделанном продолжении «Картлис цховреба»; в нем содержится конкретная дата и сделаны некоторые уточнения.

მორჩილობდა არა ყოველსავე ბრძანებასა დადიანისასა. კუალად ეპყრა დადიანს ზღუას შემოღმართი და რიონს გაღმართი.

шидзе, и этот Шарвашидзе подчинялся не всем повелениям Дадияни. Дадияни принадлежали также морское побережье и территория по ту сторону (реки) Риони.

АБХАЗЫ В ВОЙСКАХ ОДИШСКОГО ВЛАДЕТЕЛЯ

ЛЕВАНА I ДАДИАНИ¹³

(IV. 360)

მაშინ დადიანმან შემოიკრიბნა სპანი თჳსნი და აფხაზნი, წარმოვიდა, რიონის ლიმონში დაისადგურეს.

В то время Дадияни собрал свое войско и абхазов, отправился (в поход), оставившись в Рионской гавани.

* * *

(IV. 502)

მაშინ დადიანმან შემოიყარა სრულიად აფხაზნი და ოდიშარნი, და წარვიდა... რამეთუ მაშინ იდგა დადიანი თუალსა რიონისასა.

Тогда Дадияни собрал всех абхазов и одишцев и отправился... Дадияни же в то время стоял у устья Риони.

УЧАСТИЕ АБХАЗОВ И ДЖИКОВ В МЕЖДОУСОБНОЙ БОРЬБЕ ОДИШИ И ГУРИИ

(IV. 361-362, 502)

ხოლო მას ჟამსა შინა დადიანი მოკუდა ესრეთ, რომე ნადი-

В то время¹⁴ умер Дадияни¹⁵ при следующих обстоя-

¹³ Около 1545 года Леван I Дадияни (1532—1572) вместе с абхазцами выступил на помощь гурийскому владельцу, сражавшемуся в Чанети с турками. Однако успешному осуществлению совместного антиосманского выступления помешали имеретинский царь Баграт (1510—1564) и его брат Вахтанг; мегрелы и абхазы вернулись обратно, не приняв участия в сражении. Турки воспользовались этим и овладели побережьем Чанети. Здесь приводятся маленькие отрывки этих идентичных сообщений, содержащихся в первом и третьем продолжениях «Картлис цховреба».

¹⁴ 70-е годы XVI века.

¹⁵ Речь идет о Леване I Дадияни (1532—1572).

რობაში ჯაიანმან ცხენი შეაძგერა და მოაკუდინა დადიანი. მაშინ დასუეს დადიანად უფროსი ძე მისი გიორგი.

სცნა რა ესე გურიელმან, გარდმობირა უმცროსი ძმა მისი მამია, მიიყვანა გურიას და შერთო დაჲ თვისი ცოლად. მაშინ ულაშქრა გურიელმან და წარვიდა თვითა და მივიდეს ზუგდიდს. შეიბნეს და გაემარჯუა გურიელსა და გარდაადეს დადიანი გიორგი და დასუეს ძმა მისი მამია დადიანად, და თვთ გურიელი წარვიდა თვსადვე.

მაშინ დადიანმან გიორგი იშოვა ლაშქარი აფხაზისა, ჯიქისა, ჩერქეზისა. და ათხოვა კჳლად გურიელმან ჯარი სიძესა თვსსა მამიას და შეიბნენ. კჳლად გაემარჯუა მამიას და გაექცეს გიორგი დადიანი.

КАТОЛИКОС АБХАЗИИ МАЛАКИЯ (IV. 393)

ხოლო შააბაზ მოვიდა გორს და დადგა მუნ. და წარუგზავნა მჰყრობელსა იმერეთისასა კაცი შააბაზ და შეუთულა ესრეთ, ვი-

тельстввах: на охоте Джаиани бросил на него коня и убил Дадияни. Тогда посадили дадианом старшего сына его — Георгия¹⁶.

Узнав об этом, Гуриели¹⁷, склонил на свою сторону младшего его брата — Мамии¹⁸, привел в Гурию и женил на своей сестре. Вскоре с ним выступил в поход Гуриели, отправившись сам (Мамия), и прибыли в Зугдиди. Сразились (с Дадияни), и победу одержал Гуриели, отстранили Георгия Дадияни и посадили брата его Мамия дадианом, а сам Гуриели возвратился к себе.

Между тем Дадияни Георгий собрал войска абхазов, джиков и черкесов. Гуриели же опять предоставил войско своему зятю — Мамии и сразились. И на сей раз победил Мамия и обратил в бегство Георгия Дадияни¹⁹.

Шаабаз²⁰ прибыл в Гори и остановился там. Послал Шаабаз к владельцу Имерети²¹ человека и наказал сказать

თარმედ: „მომეც ეგევუ ორნივე მეფენი და აღგავსებ მრავლითა ნიჭითა და საბოძვრითა“. ხოლო მჰყრობელსა იმერეთისასა რა ესმა საქმე ესე, გაუგზავნა კათალიკოზი აფხაზეთისა მალაქია და აბაშიძე ლევან მოციქულად და გამოუგზავნა ფეშქაშიცა მრავალი და შემოუთულა ესრეთ. ვითარმედ: „ამათი მოცემა ჩემგან არ იქნებოსო, და კელმწიფემან ამდენი წყალობა გვყოს და დავგვდვას პატივი, რომე ესენი ისევ შეირიგოს და თვთონ წაბრძანდეს და დაანებოს ამათ ამათი მამული და საბატონო“.

და რა მოვიდა კათალიკოზი მალაქია და აბაშიძე ლევან, და თანა ახლდით ყაენის გაგზავნილი კაცი, — და რა მივიდა, დიდად პატივსცა ყაენმან და დახუდა კარგად.

ЛЕВАН ДАДИАНИ И АБХАЗИЯ (IV. 421)

და ამას ჟამსა შემოიღო ლევან დადიანმან ტყვეს სყიდვა და თავის დაჯსნა, რამეთუ არა იყო მანამდი სყიდვა ტყვესა. და იყო დადიანი მდიდარ ფრიად და მოჩიილებდენ სრულად აფხაზნი

ему так: «Выдай мне обоих царей²², взамен осыплю тебя богатством и многими подарками». А властитель Имерети, услышав это, послал к нему католикоса Абхазии²³ Малакия и Левана Абашидзе со многими дарами и наказал известить о следующем: «Выдать их я не могу; пусть государь будет благосклонным к нам и окажет милость — опять помирится с ними, покинет их страну и вернет им вотчину и владения их». Хан²⁴ хорошо встретил и принял с большими почестями прибывших к нему католикоса Малакия и Левана Абашидзе, вместе с которыми был и посланник хана.

В то время²⁵ Леван Дадияни²⁶ ввел торговлю пленными, либо давал выкупиться, а до того времени не было торговли пленными. Дадияни был весьма богатым; ему подчинялись все абхазы; и

¹⁶ Дадияни Георгий III умер в 1582 г. (IV. 647).

¹⁷ Гуриели Георгий.

¹⁸ Дадияни Мамия IV (1572—1590).

¹⁹ Аналогичный текст содержится и в третьем продолжении «Картлис цховреба» (IV. 503).

²⁰ В истории Бери Эгнаташвили выше этого сообщается о том, что в 1614 г. шах Аббас разорил Кахети; цари Луарсаб и Теймураз нашли убежище у имеретинского царя Георгия.

²¹ Имеретинский царь Георгий.

²² Т. е. Луарсаба и Теймураза.

²³ Т. е. всей Западной Грузии вместе с собственно Абхазией, который по традиции именовался католикосом Абхазским.

²⁴ Шах Аббас.

²⁵ Т. е. в первой половине XVII в.

²⁶ Владелец Одиши Леван Дадияни II (1611—1657), при котором усилилось это княжество.

და შარვაშიძენი ყმობდნენ და შარვაშიძე подчинялись ему, ულაშქრებდნენ დადიანსა. выступали вместе с Дадияни в походах²⁷.

ПИЦУНДСКИЙ ХРАМ — МЕСТО РУКОПОЛОЖЕНИЯ
КАТОЛИКОСА АБХАЗИИ
(IV. 493)

ქორონიკონსა ს-იზ: მიიცვალა ქუთათელი გერასიმე, იანვარსა ი. ამასვე წელიწადსა დაჯდა მათი ძმისწული სვიმონ, და წარვიდა და ეკურთხა საყდარსა ბიჭვინტისასა.

ამასვე ქორონიკონსა მეფეთ-მეფემან ბაგრატ, განყო ლიხთიმერი სამ საეპისკოპოზოდ, ბრძანებითა აფხაზეთისა კათალიკოზისა აბაშიძისათა. ინება ღთივ-გვრგვონანმან მეფეთ მეფემან ბაგრატ და დედოფალთა დედოფალმან ელენე დიდისა და ცათა მობაძვისა საყდრისა, ახლისა იერუსალიმისა, გენათისა ეპისკოპოზისა მელიქსედეკისა საყუარელის ძისა, საუკუნოდმცა არს ესენება მათი.

ამასვე დროსა იმავე პატრონმან გააჩინა ხონელ ეპისკოპოზად მჩხეტის-ძე მანოელ მისვე აფხაზეთისა კათალიკოზისა გელითა საყდართა შიგან ბიჭვინ-

В хроникон 217 (1529) января (месяца) десятого скончался Герасим²⁸ Кутатели. В том же году сел (на епископский престол) его племянник (сын брата) Симон, который отправился в Бичвинтский храм и был рукоположен там.

В тот же хроникон царь царей Баграт²⁸, по велению католикоса Абхазии²⁹ Абашидзе, Лихт-имери разделил на три епископства. Богом венчанный царь царей Баграти царица цариц Елена захотели Меликседека Сакварелидзе епископом великого и равного небесам храма Гелатского, (этого) нового Иерусалима, вечная память им.

В то же время тот же государь хонским епископом назначил Маннуила Мчхетисдзе, рукополаганием того же католикоса Абхазии в Бичвинтском храме; в хроникон

²⁷ В малолетство Левана Дадияни, в середине 10-х годов XVII в. Абхазия отделилась от Мегрелии, но затем ее владетель усилился и занял влияние над Абхазией, успешно выступал он против имеретинских царей Георгия III (1604—1639) и Александра III (1639—1660).

²⁸ Т. е. Баграт III, повелитель Имерети (1510—1564), сын Александра II (IV. 638).

²⁹ Т. е. всей Западной Грузии и собственно Абхазии.

ტისათა, ქორონიკონი იყო ს-იზ: წარვედით აფხაზეთს საკურთხეველად ივნისსა კ, და მოვედით ივლისსა კ. 217 мы направились для рукополагания в Абхазию июня двадцатого, вернулись (оттуда) июля двадцатого.

ПОХОД ОДИШЦЕВ И ГУРИЙЦЕВ В ДЖИКЕТИ
(IV. 497)

ქორონიკონსა ს-კა: დადიანი მამია და გურიელი მამია წარვიდეს ჯიქეთს საბრძოლად ზღვთნავებითა, და შეიბნეს თუესა იანვარსა ოცდაათსა. პირველსა დღესა ამათ გაემარჯუა; მეორესა დღესა, პარასკევსა, განრისხდა ღმერთი ოდიშართათვს, უღალატეს და გამოექცნეს, დადიანი და გურიელი და გურიელის ლაშქარი დაუტევეს; მოეტევენს ჯიქნი და შეიბნეს: მრავალი დახოცეს დადიანმან, გურიელმან და გურიელის ლაშქართა. მოკლეს გურიელის შვილი გიორგი და მისნი აზნაურშვილნი. დაღალულნი ომი-საგან შეჩუენებულმან ცანდია ინალდიფითა გაინდვნა, დადიანი გააშიშულეს, სრულიად შიშული დაჰრეს გურიელი და სამნი მისნი ძმანი და ეპისკოპოზნი, და მისნი ლაშქარნი ტყუე ყვეს. წარვიდა მალაქია კათალიკოზი და გამოიკსნნა ცოცხალნი, და მკუდარნი ფასით იყიდნა.

В хроникон 221 (1533) Дадияни Мамия и Гуриели Мамия отправились в поход по морю на кораблях в Джикети; и сразились января месяца тридцатого. В первый день они³⁰ одержали победу; на второй день, в пятницу, прогневался бог на одишцев, (которые) изменили и бежали, оставив Дадияни, Гуриели и войско Гуриели; джикети напали на них и сразились: Дадияни, Гуриели и войско Гуриели многих истребили. (Но) были убиты сын Гуриели — Георгий и его азнауры. Изнуренных сражением предал проклятый Цандиа Иналдипа³¹; раздели Дадияни, догдола раздетыми изрезали Гуриели и трех его братьев, епископов, а войско его взяли в плен. Туда направился католикос Малакия и выволил живых, а мертвых выкупил за деньги.

³⁰ Т. е. одишцы и гурийцы.

³¹ По всей вероятности «Инал-ипа».

ქორონიკონსა ს-მე: გამოჩნდა
კუდიანი ვარსკულავი, ოდეს მი-
სებრი არავის უხილავს...

ამასვე ქორონიკონს მიიცვა-
ლა აფხაზეთის კათალიკოზი ევ-
დემონ ჩხეტის-ძე.

ამასვე ქორონიკონსა მიიცვა-
ლა მეფეთ-მეფის გიორგის შვი-
ლი ბაგრატ, თუესა მაისსა კ-ბ
და დედა მათი შარვაშიძის ქალი
დედოფალი რუსუდან მიიცვალა
ავგისტოს დ.

В хроникон 266 (1578) по-
явилась звезда с хвостом, ни-
когда подобной ей никто не
видывал...

В тот же хроникон³² скон-
чался католикос Абхазии Ев-
демон Чхетис-дзе.

В тот же хроникон, месяца
мая 22-го, скончался Баграт,
сын царя царей Георгия³³. И
мать его, царица Русу-
дан, урожденная Шарваши-
дзе, скончалась августа (ме-
сяца) 4-го.

ПАРСАДАН ГОРГИДЖАНИДЗЕ

ИСТОРИЯ ГРУЗИИ

Парсадан Горгиджанидзе — грузинский историк, переводчик и лексикограф XVII века. историческое сочинение его «История Грузии» охватывает период с древнего времени до 1694 года¹. Наиболее ценным и достоверным является тот раздел его работы, где излагаются события позднего средневековья; в нем историк опирается на свои личные наблюдения и сведения персидских и других письменных источников².

РАЗОРЕНИЕ АБХАЗИИ ТИМУРОМ (XII. 310)

თემურ ხელმწიფემ, ივანე
ათაბაგი და მეფის ძმა კოსტანტი-
ნე ლაშქართ უთავა და სამცხიდან
აფხაზეთს გაუძახა.

ივანე ათაბაგი და მეფის ძმა
კოსტანტინე თურქთა და მესხთა
ლაშქრით აფხაზეთს გაუძახა.
ვინც შეიტყო და დაიხიზნა, მორ-

Тимур-государь³ Иване Ата-
бага⁴ и брата царя Констан-
тине⁵ во главе войск из Сам-
цхе направил в Абхазию⁶.

Атабага Иване и Констан-
тина, брата царя, стюркскими
и месхскими войсками (Ти-
мур) направил в Абхазию.
Кто (заблаговременно) узнал

¹ Кикнадзе Р. К. Очерки по источниковедению истории Грузии. Изд-во «Мецниереба», Тбилиси, 1980, с. 21.

² Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 296—297; История Грузии, с древнейших времен до 60-х годов XIX века. Учебное пособие, Тбилиси, 1962, с. 330.

³ Тимур, который в 1386—1403 гг совершил восемь разорительных на-
бегов на Грузию.

⁴ Правитель Самцхе-Саатабаго (Южной Грузии) из рода Джакели.

⁵ Как видно, речь идет о грузинском царе Георгии VII (1393—1407)
и его брате Константине (1407—1411).

⁶ Все это предложение в сочинении дано как оглавление данного со-
общения.

³² 1568 год.

³³ Имеретинский царь Георгий II (1510—1564) и его сын Баграт
(1564—1585).

ჩა და ვინც ვერ დაიხიზნა, ზოგნი დახოცეს და ზოგნი ტყვეთ წამოასხეს და აფხაზეთი დასწვეს, დააქცივეს და გამარჯვებული დაბრუნდნეს, თემურ ხელმწიფესთან მოვიდეს და მეფის გიორგის ქება მოახსენეს, გზის დანებება და ნიზლის მიცემა.

и скрылся, те уцелели, а кто не смог скрыться — некоторых истребили, некоторых взяли в плен; сожгли Абхазию, разорили (ее), возвратились с победой; явились к государю Тимуру и доложили похвалу царя Георгия⁷, (за то, что) предоставил до рогу и отпустил провиант⁸.

СЕХНИА ЧХЕИДЗЕ

ЖИЗНЬ ЦАРЕЙ

Грузинский историк Сехния Чхеидзе был воспитанником и приближенным лицом царей Картли рубежа XVII—XVIII веков — Георгия XI и Вахтанга VI.

В маленькой по объему работе «Жизнь царей» С. Чхеидзе описал политическое положение Восточной Грузии, деятельность картлийских и кахетинских царей и их взаимоотношения с иранскими шахами с 50-х годов XVII в. до конца 30-х годов XVIII в.¹

АХАЛЦИХСКИЙ ПАША ЮСУФ-БЕГ И АБХАЗЫ (VI. 334)

ქორონიკონსა უიე თვესა აგვისტოსა, ისაყ, ფაში-შვილი უსუფ-ბეგ გარდვიდა იმერტს, შემოირიგა აფხაზი და მოვიდა გეგუტს იაშვილის სასახლეში. ულაღატა დადიანს ბეჟანს და მოჰკლა.

В хроникон 415 (1727) месяца августа, Юсуп-бег, сын Исак-паши, перешел в Имерети, помирился с абхазами и прибыл в Гегути, во дворец Яшвили. Изменил (он) Дадияни Бежану и убил (его)².

¹ См.: Джавахишвили И. А. Указ. соч., с. 362—368; «Картлис цховреба», II, Тбилиси, 1854, изд. Д. Чубинашвили (на груз. яз.); Сехния Чхеидзе. История Грузии («Жизнь царей»). Перевод выполнил, предисловием, указателем и словарями снабдил Н. Т. Накашидзе. Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 1976.

² Описанное в этом сообщении событие имело место в 20-х годах XVIII в.

⁷ Видимо, речь идет об Имеретинском царе Георгии I (1389—1399).

⁸ Все описанное событие имело место, как видно, в 90-х годах XIV века.

СУЛХАН-САБА ОРБЕЛИАНИ

ПУТЕШЕСТВИЕ В ЕВРОПУ

Сулхан-Саба Орбелиани (1658—1725) — известный ученый-лексикограф, переводчик и дипломат, учитель грузинского царя Вахтанга VI (1716—1724), по заданию которого путешествовал по странам Западной Европы в 1713—1714 годах.

Он составил работу под названием «Путешествие в Европу»¹, где даются, помимо всего, ценные сведения о тех грузинах и абхазах, которые в результате пленнопродавства оказались на чужбине.

Грузинский дипломат оставил также значительный материал о политическом и культурном состоянии Абхазии и Западного Кавказа в позднее средневековье, о последствиях турецкого владычества в этом крае и т. д.

К материалам Сулхана-Саба Орбелиани можно отнести с полным доверием, ибо он описал то, что увидел сам лично во время своего путешествия.

ГРУЗИНЫ И АБХАЗЫ НА ОСТРОВЕ МАЛЬТА (VIII. 231)

ქართველნიც ვნახე: ზოგი აფხაზი, ზოგი იმერელი, გურული, მეგრელი, რომ თათრისათვის წაერთმიათ. ენა ისევ კარგი იცოდნენ. აფხაზმა რატომ იცოდა: ის გამიკვირდა, ქართული.

Видел (я) и грузин: некоторые (были) абхазы, некоторые — имерцы, гурийцы, мегрелы, которых (мальтийцы) отняли у татар². Язык (свой) все еще хорошо знали. Почему абхазец знал по-грузински, тому я удивился.

¹ См.: Сулхан-Саба Орбелиани. Путешествие в Европу. Тбилиси, 1940 (на груз. яз.); также Сулхан-Саба Орбелиани. Сочинение в четырех томах, том I, с. 153—249 (на груз. яз.). Сулхан-Саба Орбелиани. Путешествие в Европу. Перевод с грузинского Фатымы Твалтвадзе. Издательство «Мерани». Тбилиси, 1966.

² Это было во время возвращения Сулхана-Саба Орбелиани из Европы на родину, в октябре 1714 года.

მალთისელნი, საპატიო კაცის შვილნი, სამი ათასი იქნება. ოთხი ათასი სოლდათი ჰყავსთ. მე რომ მიველ ტყვე თორმეტი ათასი თქვეს. და ას და შვიდი ჩემობას მოიყვანეს. რასაც ქრისტიანებს დაახვლებენ, არ დაატყვებენ: თუ უნდათ გაუშვებენ, თუ უნდათ შეინახავენ. თათარი ტყვედ ჰყოლობდათ. ერთი აფხაზი, ოთხი გურული, ერთი გუგუნავა სეხნიას შვილი იყო. დედაცელებიც გურიელი, მეგრელი დარჩომოდათ. კაის პატივით ინახავდნენ. წამოსვლა უნდოდათ. მე დაუშალე.

Мальтийцев знатного происхождения будет три тысячи (человек). Имеют они четыре тысячи солдат. Когда я прибыл (на Мальту) сказали, (что у них) двенадцать тысяч пленных. И сто семь (душ) привезли в мою бытность. Кого из христиан наводят, тех не превращают в пленных, хотя — отпускают, хотя — оставляют у себя. Пленных татар³ держат. Один абхазец, четверо гурийцев, один Гугунава, сын Сехнии (были там). И женщины гурийки и мегрелки были у них. Содержат их хорошо и в почете. Хотели вернуться. Я отсоветовал (им).

СМЯТЕНИЕ В АБХАЗИИ (VIII. 243)

რა კონსტანტინეპოლის სრუტს გამოვედით... მეათეს დღეს ათინას მის სახლებთან მოვედით... ოთხი დღე იქ დავგავყენა. მას უკან გვიბრუნა: „მე გურიას ხომალდს ვეღარ წამოვიღებო, აფხაზი აშლილია, მეშინიანო და თუ გინდათ, პატარას ნავით წადითო, გინდა გურიას, გინდა ახალციხეზღაო“.

Выехав из Константинопольского пролива⁴... мы на десятый день прибыли в Атина к его⁵ дому... Четыре дня держал он нас там. Затем сказал нам: «Я не могу повести корабль в Гурию; абхазцы восстали (всполошились), боюсь; и если хотите, то поезжайте на маленьких лодках, либо на Гурию, либо на Ахалцихе».

³ Т. е. турок, мусульман.

⁴ Далее опускаем небольшой отрывок.

⁵ Речь идет о кораблеводителе.

⁶ Далее опущен текст, не имеющий отношения к нашей теме.

ამ მეფის განზრახვა უფრო დიდიცაა. მას სურს მისიონერებს მისცეს ქმედითი საშუალებები, მიაღებინოს ეს სარწმუნოება ჩერქეზებს, რომელიც ესაზღვრება საქართველოს და რომლის მთავრის ერთერთი ქალიშვილი ცოლად შეირთო...

ეს დიდი მოგზაურობა მე წამოვიწყე მხოლოდ ამ ხალხების ხსენების და მოვედი, რათა დავემზო ეკლესიის უფროსი შვილის ფეხქვეშ..

ამ წყალობის შემდეგ, რომელსაც ვბედავ ვთხოვო ვახტანგისათვის საფრანგეთის უძლევა-მოსილეს იმპერატორს, მე მრჩება კიდევ წარუდგინო მას სამეგრელოს პატრიარქის უდაბლესი თხოვნა. ამ პრელატმა, რომელსაც მე დიდი ხანია ვიცნობ, როგორც სათნო ადამიანს, მის

...Намерение того царя⁸ еще большее. Он желает дать миссионерам действенные средства, (чтобы) заставить принять эту веру Черкессию, которая соседствует с Грузией, и на одной из дочерей владельца которой он женился...

Сие большое путешествие я предпринял только для спасения тех народов⁹ и прибыл (сюда), чтобы пасть у ног первого сына церкви...

Вслед за той милостью¹⁰, о которой я осмелюсь просить для Вахтанга всемогущего императора Франции¹¹, у меня остается еще представить ему покорнейшую просьбу патриарха Мегрелии¹². Этот прелат¹³, которого я давно знаю как благого человека, при проезде через его владение настоятельно просил меня, выпросить восемь, либо десять миссионеров у

⁷ Грузинский дипломат во время пребывания в Париже (1714 г.) составил меморандум на имя французского короля Людовика XIV; по просьбе патриарха Западной Грузии Григола Лордкипанидзе в него был внесен пункт об отправлении католических миссионеров в Черкессию и Абхазию, для восстановления и упрочения христианства на Западном Кавказе.

⁸ Речь идет о восточногрузинском царе Вахтанге VI, который в то время по указанию шаха был оставлен в Иране.

⁹ Т. е. черкесов, абхазов и некоторых других народов Западного Кавказа.

¹⁰ В своем меморандуме грузинский дипломат просил французское правительство об оказании помощи в освобождении Вахтанга VI и получении денежной помощи.

¹¹ Т. е. королю Людовику XIV.

¹² Григол Лордкипанидзе.

¹³ Католический епископ.

სამფლობელოზე გამოვლისას მეტად დაჟინებით მთხოვა, რვა ან ათი მისიონერი გამოეთხოვო მის უდიდებულესობას — ყველა მისიის მფარველად და მხარდამჭერად აღიარებულს მთელს ლეონტში.

ამ პატრიარქის განზრახვაა შეუერთდეს პაპის წმინდა ტახტს და იმუშაოს ამ მისიონერებთან ერთად აბაზების მოქცევისათვის; თავისი სიტყვების გულწრფელობის საწინდრად მან გამომაყოლა სანდო ბერი — სახელად დავითი, რომელმაც უნდა ჩაუყვანოს მისიონერები, თუ მისი უდიდებულესობა კეთილსინდისეულებს და უბოძებს მას...

его превосходительства, признанного во всем Леванте¹⁴ покровителем и подспорьем всех миссий. Намерение того патриарха — присоединиться к святому престолу папы¹⁵ и действовать вместе с этими миссионерами для обращения абхазов (в христианство); в качестве подтверждения правдивости своих слов он отправил вместе со мной надежного монаха по имени Давид, который должен повезти ему миссионеров, если его величество¹⁶ соизволит и пожалует (их) ему¹⁷.

¹⁴ Т. е. Средиземноморье.

¹⁵ Римский папа.

¹⁶ Т. е. французский король.

¹⁷ Цитировано по работе И. Табагуа: Посольство Сулхана-Саба Орбелиани во Францию. Журн. «Мацне», 1965, № 3, с. 83—84 (на груз. яз.).

ВАХУШТИ БАГРАТИОНИ

ИСТОРИЯ ГРУЗИИ

Известный ученый XVIII века, сын царя Вахтанга VI, Вахушти Багратиони (1696—1757) на новую ступень поднял грузинскую историографию позднего средневековья.

В своей большой работе «История Грузии» ученый широко использовал и критически проанализировал национальные и иноязычные источники, дал обширное географическое и этнографическое описание различных уголков Грузии, установил или уточнил многие даты различных событий и т. д.¹

Этот труд состоит из двух частей; первая часть, опирающаяся, в основном, на сведения сочинений «Жития Грузии» («Картлис цховреба»), описывает историю Грузии с древнейших времен до 60- годов XV века; вторая часть работы излагает события после распада Грузии (XV в.) на отдельные царства и княжества до 1744 года², где на основании большого фактического материала, на фоне общей истории Грузии, Западной Грузии в особенности, дано очень много фактов о политическом положении Абхазии XV—XVIII веков, установлена хронология ряда событий.

Ученый дает также развернутое описание местностей, населения и памятников христианской культуры края. Эти сведения Вахушти представляют собой очень ценный и, в основном, достоверный материал по Абхазии.

¹ Джавахишвили И. А. Царевич Вахушти. — В кн.: Древнегрузинская историческая литература. Тбилиси, 1945, с. 328—351.

² Каухчишвили С. Г. Историческое сочинение Вахушти Батонишвили «История царства грузинского». — В кн.: Картлис цховреба (История Грузии), Грузинский текст, т. IV. — Вахушти, История царства Грузинского. Подготовил к изданию по всем основным рукописям проф. Каухчишвили С. Г. Госиздат «Сабчота Сакартвело». Тбилиси, 1973, с. 7—46.

ამანვე ვახტანგ მისცა ლეონს
კეისარსა ეგრისის მდინარის
იქით საზღვარი ბერძენთა და მე-
რმე ამხიოთა კეისარმან ცოლსა
ვახტანგისასა ეგრისის მდინარის
იქითი და ეპყრათ ხოსროვანთა.
ხოლო შემდგომად სტეფანოზ
ბაგრატიონის ჟამსა მიუღო ერე-
კლეოს კეისარმან კულად ეგრი-
სის მდინარის იქითი და დასუეს
ბერძენთა ერისთავი თვისი ანაკო-
ფიას და უწოდეს აფხაზთა
ერისთავად, იყვნენ აქა ერისთა-
ვი ცვლილებითა. ხოლო მოსლვა-
სა მურვან ყრუსასა იყო ანაკო-
ფიას ერისთავი ლეონ. ამან ლეონ
ისტუმრა მირ მეფე და არჩილ,
პატივცა და მსახურებდა მე-
ფებრ და შემდგომად ყრუს უკუ-
ნქცევისა ამ ლეონს მისცა კეი-
სარმან მკვდრად ერისთავი და
არჩილ მისცა ასული მირ მეფი-
სა და გვრგვნი კეისრული, აღმ-
თქმელსა მორჩილებისა და მონე-
ბისასა. არამედ შემდგომად ამ
ლეონის სიკუდილისა დაჰდა
ძმისწული ამ ლეონისა ერისთა-
ვად ანაკოფიას ლევანვე სახე-
ლით. ეს ლევან იყო ასულის წუ-
ლი ხაზართა მეფისა და ვინაჲთ-
გან მოუძღურებულ იყვნენ ბერ-
ძენი აგარიანთაგან, ამან ხაზარ-
თა შეწევნითა გაიმკვდრა საე-

Сей Вахтанг (Горгасал)
отдал кесарю Леону земли
греков за рекой Эгриси, а за-
тем кесарь же дал в прида-
ное супруге Вахтанга по ту
сторону реки Эгриси землю и
владела ею Хосроиды. А за-
тем, при Степанозе Баграти-
они, кесарь Ираклий отобрал
опять (землю) за рекой Эг-
риси и греки посадили своего
эристава в Анакопии и на-
звали его эриставом абхазов.
И менялись здесь эриставы.
Во время же нашествия Мур-
вана Глухого эриставом в Ана-
копии был Леон. Тот Леон
принял царей Мира и Арчи-
ла, оказал им почести и слу-
жил как царям, после же от-
ступления Глухого, тому Ле-
ону дал кесарь в наследство
эриставство, и Арчил выдал
за него дочь царя Мира и
дал ему кесаревый венец в
знак обещанной им покорно-
сти и служения. Однако пос-
ле смерти того Леона сел
эриставом в Анакопии сын
брата сего Леона, тоже по
имени Леон. Этот Леван был
сыном дочери хазарского ца-
ря, и, так как греки были ос-
лаблены агарианами, он с по-
мощью хазар укрепил за со-
бой эриставство свое и под-
чинялась ему вся Эгриси из-
за родства с их царем и ока-

³ Вахушти пересказывает сообщения Джуаншера и «Летописи Карт-
ли» относительно Абхазского княжества и создания Абхазского царства в
VIII в., внося в них дополнения и уточнения.

რისთო თვსი და მორჩილებდნენ სრულიად ეგრისი მათა მეფისა მოყურობისათჳს და პატივსა უყოფდნენ, და შემდგომად სიკუდილისა იოანესა და ჯუანშერისა განდგა ესე მეორე ლევან და დაიპყრა ძალითვე ხაზართა და მორჩილებითა ეგრისელთათა სრულიად ეგრისი ლიხის მთის იქითი ვიდრე ზღუდამდე და ხაზარეთამდე და იწოდა მეფედ აფხაზთა და მოიღო საერისთაოსა თვისისა სახელი ეგრისისა ზედა, ქსლ-პე, ქარ. ვ., და ამათგანნი მეფენი მეფობდნენ აფხაზეთს იაზარატიონამდე ესრეთ.

ПРАВИТЕЛИ АБХАЗСКОГО ЦАРСТВА⁴ (V. 796-800)

ა. მეფე ლევან. კწელი მეფეა. ხოლო დაჯდა რა ესე ლეონ მეფედ და დაიპყრა ყოველი ეგრისი, არღარა უწოდა ეგრისი, არამედ აფხაზეთი და განყო ესე ეგრისი და აწ აფხაზეთი რვა საერისთოდ:

ა — დასუა აფხაზთა და მისცა აფხაზეთი, ჯიქეთი, ვიდრე ზღუდამდე და ხაზართა მდინარემდე;

ბ — დასუა ცხომს და მისცა

звали ему почести; после же смерти Иоанна и Джуаншера отложился этот второй Леван и силою хазар и по повиновению эгрисцев овладел всей Эгриси за горой Лихи до моря и Хазарии; и назвался царем абхазов, распространил название своего эриставства на Эгриси, после рождения Христова 786, грузинского (хроникона) 6. И царствовали из них одиннадцать царей в Абхазии до Багратионов.

Первый царь Леван, царствовал 20 лет. Воцарившись, этот Леон овладел всей Эгриси, назвал ее не Эгриси, а Абхазией, и разделил сию Эгриси, а отныне Абхазию, на восемь эриставств:

1. — Посадил над абхазами и дал ему Абхазию и Джикети до Моря и Хазарской реки;

2. — Посадил в Цхоми и дал ему территорию за Эгриси — Анакопию с Аланией;

ეგრის-იქითი ანაკოფია ალანი-თურთ;

გ — დასუა ბედიას და მისცა ეგრისის აღმოსავლეთი ცხენის წყლამდე;

დ — ვინაითგან ამასვე ლეონს მოერთნენ ოძრაზოს წილნი, ჭოროხის სამკრეთისანი და განუდგნენ ოძრაზოს ერისთავსა, უწოდა გურია და დასუა მუნ ერისთავი თვსი;

ე — დასუა რაჭა-ლეჩხუმისა;

ვ — დასუა სუანეთისა;

ზ — შორაპნისავე, რიონისა და ხანის-წყლის აღმოსავლეთისა ლიხამდე სრულიად არგუეთისა;

წ — დასუა ქუთათისს, ვაკისა, ოკრიბისა და ხანის-წყლის დასავლეთისა გურიამდე და რიონის დასავლით ცხენისწყლამდე.

ამანვე აღაშენა ქუთათისი ქალაქი და ციხე და ჰყო საყდარი აფხაზთა მეფისა, ვითარცა ანაკოფია ჰყო ტახტად მეორედ ესე ქუთათისი. ამისგანვე საგონებელ არს განთავისუფლება აფხაზთა კათალიკოზისა, ნებითავე ბერძენთა. ამან ლეონ მოიწყო აფხაზეთი და განაგო ყოვლითავე და შემდგომად კეთილმეფობისა მოკულა ქსა ყ-ვ, ქარ. კ-ვ, და დაუტევა ძენი: თეოდოსე, გიორგი და დიმიტრი.

ბ — მეფე თეოდოსე, ლ-თ წელი მეფეა. გამეფდა შემდგომად ლეონისა ძე მისი თეოდოსე. ამან დაიწყო უმეტეს აფხაზეთი; ესე თეოდოსე იყო სიძე აშოტ

3. — Посадил в Бедиа и дал ему восточнее (реки) Эгриси до Цхенис-цкали;

4. — Так как к тому Леону присоединились доставшиеся Одзрахосу земли к югу от Чорохи, отложившись от эристава Одзрахоса, назвал (эту землю) Гурией и посадил там эристава своего;

5. — Посадил в Рача-Лечхуми;

6. — Посадил в Сванети;

7. — (Посадил) в Шорапани, (владельца), всей Аргвети к востоку от (рек) Риони и Ханис-цкали до Лихи;

8. — Посадил в Кутаиси (эриставом) Ваке, Окриба, земель к западу от Ханис-цкали до Гурии и западнее Риони до Цхенис-цкали.

Он же построил город и крепость Кутатиси и сделал (там) резиденцию царя абхазов; подобно Анакопии, сделал сей Кутатиси вторым стольным (городом).⁵ Надо предположить и освобождение им Абхазского католико-са, с соизволения же греков. Тот Леон укрепил за собой Абхазию и управлял (ею), и после благополучного царствования скончался христианской (эры) в 806 (году), в грузинский (хроникон) 26; и остались у него сыновья: Феодосий, Георгий и Дмитрий.

Второй царь Феодосий царствовал 39 лет⁵.

⁵ Эти оглавления тоже принадлежат самому Вахушти Багратиони.

⁴ В разделе «Истории Грузии», который называется «История Эгриси, Абхазии или Имерети», Вахушти используя, в основном, текст анонимного сочинения XI в. «Летопись Картли» («Матиане Картлисა»), коротко изложил деятельность правителей Абхазского царства IX—X вв., начиная от Леона до Феодосия Слепого и воцарения Баграта III. Материал этот интересен тем, что некоторые сообщения ранних источников ученый комментирует по-своему, приобщая к ним частично дополнительные сведения и хронологические данные, особенно годы правления царей и т. д.

კურადბალატისა. ამანვე უშუა-
ელა კახთა მთავარსა გრიგოლის
ზედა აშოტ კურადბალატსა. ესე-
ვე ეწყო ბაგრატ მეფეს, ცოლის
ძმისა თჳსსა, და ბულა თურქს
კვერცხობს სპითა თჳსითა. შემ-
დგომად ლტოლვილმან გარდმო-
ვლო დუალეთი, და მოვიდა აფხა-
ზეთს. შემდგომად კეთილმეფო-
ბისა მოკულა ქსა ყ-მე, ქარ. 4-ე.

გ — მეფე გიორგი, ი-ე
წელი მეფა. შემდგომად თეო-
დოსე მეფისა დაჯდა ძმა ამისი
გიორგი მეფედ. ამან გიორგიმ
დაიპყრა ქართლი და დასუა ჩი-
ხას ერისთავად ტინენ, ძე დიმიტ-
რისა, ძმისა თჳსისა, და შემდგო-
მად კეთილმეფობისა მოკულა
გიორგი მეფე ქსა ყ-ოზ; ქარ. 5-ზ.

დ — მეფე იოანე, — ი-დ
წელი მეფა. ხოლო გიორგი
მეფისა შემდგომად მეფე იქმნა
ძე მისი იოანე. არამედ დედო-
ფალმან დედამან იოანე მეფისა-
მან განიზრახა უმეტეს დამტკი-
ცება მეფობა ძისა თჳსისა და, ვი-
ნაჲთგან მომკუდარ იყოცა ძმა
თეოდოსესა და გიორგი მეფისა
დიმიტრი, ამისთჳს შეიპყრა ძე
დიმიტრისა, ერისთავი ჩიხისა,
ტინენ და მოკლა იგი და უბრწყ-
მესი ძე დიმიტრისავე ბაგრატ
მცირე ჰასაკითა ექსორია ჰყო და
მოგზაური ბაგრატ შთაგდეს
ზღუასა შინა. არამედ ღმერთმან
განაჩინა იგი და მიიწია კოსტან-
ტინეპოლეს. ხოლო მეფემან იო-
ანე მოგუარა ძესა თჳსსა ადარნა-

Воцарился после Леона сын
его Феодосий. Он еще боль-
ше упорядочил (дела) Абха-
зии; сей Феодосий был зятем
Ашота Куропалата. Он же
помог Ашоту Куропалату в
борьбе против кахетинского
владельца Григола. Он же
сразился с царем Багратом,
братом своей жены, и (вое-
вал) с Бугой Турком со сво-
им войском в Кверцхоби. За-
тем, бежав, через Двалети
прибыл в Абхазию. После
благополучного царствования
умер христианской (эры) в
845 (году), в груз. (хроникон)
65.

Третий царь Георгий,
царствовал 15 лет.

После царя Феодосия сел на
престол брат его Георгий.
Этот Георгий овладел Картли
и посадил в Чиха эриставом
Тинена, сына брата своего
Дмитрия; и после благополуч-
ного царствования умер царь
Георгий христианской (эры)
в 877 году, в груз. (хрони-
кон) 97.

Четвертый царь Иоанн,
царствовал 14 лет.

После же царя Георгия ца-
рем стал сын его Иоанн. Од-
нако царица, мать Иоанна,
намерилась еще больше укрепить
царствование сына свое-
го и, так как не было в жи-
вых Дмитрия, брата царей
Феодосия и Георгия, поэтому

სეს ცოლი, ასული გურამ აშოტ
კურადბალატის ძისა და აქორწი-
ნა: და შემდგომად მოკულა იოანე
მეფე ქსა, ყ-ოთ, ქარ. 5-ო.

ე — მეფე ადარნასე, 6-
წელი მეფა. და იქმნა მეფედ
ადარნასე, ძე მეფისა იოანესი. ხო-
ლო ამის მეფობისა შემდგომად
6-წლისა მოვიდა ბაგრატ ძე დი-
მიტრისა ექსორია ყოფილი კოს-
ტანტინეპოლიდამ სპითა კეისრი-
სათა და დაიპყრა აფხაზეთი. ამან
ბაგრატ შეიპყრა მეფე ადარნასე
და მოკლა იგი წელსა ქსა. ყ-პზ,
ქარ. 6-ზ.

ვ — მეფე ბაგრატ, ი-თ
წელი მეფა. დაჯდა ესე ბაგრატ
მეფედ. ამან მოიყვანა ცოლი
ადარნასე მეფისა, ასული გურამ
მამფლისა და შეირთო თჳთ ცო-
ლად. ამანვე ბაგრატ გამოიყვანა
ნასრე, ცოლის ძმა თჳსი, და მის-
ცა შეწევნა სპითა მეფე ადარ-
ნასესა ზედა. შემდგომად მეფო-
ბისა მოკულა ბაგრატ, ქსა შ-ვ,
ქარ. 6-კვ.

ზ — მეფე კოსტანტინე,
ი-ე წელი მეფა. დაჯდა მეფედ
აფხაზთა ძე ბაგრატ მეფისა კოს-
ტანტინე. ხოლო ესე კოსტანტინე
და სომეხთა მეფე სუმბატ ბრძო-
დნენ ქართლსა ზედა. არამედ
შემდგომად ჰყვეს ზავი და დაიპ-
ყრა ქართლი კოსტანტინემ და
შემდგომად მოსვლისა აბულ კა-
სიმისა მიუწოდა კვრიკემ კახთა
ქორიკოზმან ამ მეფეს კოსტანტი-
ნეს. ამან მისრულმან შემუსრნა
ციხენი ჰერეთისანი, მერმე და-
ზავდნენ კვრიკე კახთა, მეფე კოს-

схватила сына Дмитрия —
эристава Чиха Тинена и уби-
ла его, а младшего сына
Дмитрия, Баграта малолетне-
го, сослала, и в пути этого
Баграта бросили в море. Од-
нако бог спас его и он достиг
Константинополя. А царь
Иоанн привел своему сыну
Адарнасе в жены, дочь Гура-
ма — сына Ашота Куропала-
та, и женил на ней. После
того умер царь Иоанн хри-
стианской (эры) в 879 году,
в груз. (хроникон) 99.
Пятый царь Адарнасе,
царствовал 8 лет.

И стал царем Адарнасе,
сын царя Иоанна. Спустя во-
семь лет после его воцарения,
вернулся из Константинополя
сосланный Багат, сын Дмит-
рия, с войском кесаря и овла-
дел Абхазией. Тот Багат
схватил Адарнасе и убил его
в 887 году христианской (эры),
в груз. (хроникон) 107.

Шестой царь Багат,
царствовал 19 лет.

Сел сей Багат на престол.
Он привел жену царя Адар-
насе, дочь Гурама Мампали
и женился на ней. Тот же
Багат вывел Насра, брата
жены своей и оказал ему по-
мощь войском против ца-
ря Адарнасе. Прочарствовав,
умер Багат в 906 году хри-
стианской (эры), в груз. (хро-
никон) 126.

Седьмой царь Констан-
тин, царствовал 15 лет.

ტანტინე და ჰერთა მეფე და უკმოქცეულმან კოსტანტინე მეფემან მოსჰედა ოქროთი ხატი ალავერდის მთავარ მოწამის წმიდის გიორგისა და შეამკო ფრიად და მოვიდა აფხაზეთს. არამედ შემდგომად მეფობის მმართველი მოკულდა კოსტანტინე მეფე ქ-სა შ-კა, ქარ. რ-მა.

ფ — მეფე გიორგი, ლ-თ წელი მეფა.

გამეფდა ძე კოსტანტინე მეფისა გიორგი. ამას წინააღმდეგა მძა თვის ბაგრატ და იშლებოდნენ წელნახევარსა და არა იყო მშვიდობა მათ შორის. შემდგომად მოკულდა ბაგრატ და დაიპყრა სრულიად აფხაზეთი. არამედ ესე გიორგი მეფე იყო ღეთისმოშიშ და მოყუარული, ჰაეროვანი, მკნე, ახოვანი, მოწყალე. უხვ, ეკლესიათა მაშენებელი და ქურივ-ობოლთა შემწყალე. ამან მისცა ასული თვისი გურანდუხტ გურგენს, ბაგრატ მეფის რეგუენის ძესა. ამანვე გიორგი მეფემან შემდგომად მეფის ადარნასე კურადალატის სიკუდილისა დაიპყრა ქართლი და დასუა ძე თვისი კოსტანტინე. არამედ მტერ რა ექმნა მამასა თვისსა ესე კოსტანტინე, გამოიყვანა უფლისციხიდან გიორგი მეფემან და ჰყო სპჷრისად. ესევე გიორგი მეფე შთავიდა კახეთს, შეიპყრა კვრიკე კახთა ქორიკოზი და დაიპყრა კახეთი თვთ და იქმნა შემდგომად, ვი-

სელ царем абхазов сын царя Баграта Константин. А сей Константин и армянский царь Сумбат воевали из-за Картли. Однако потом заключили перемирие, и Константин овладел Картли; после же нашествия Абул-Касима кахетский хорепископ Квирикe призвал этого царя Константина. И он, придя туда, разрушил крепости Эрети, после же этого заключили мир Квирикe, (хорепископ) кахетцев, царь Константин и царь эров, и, возвращаясь, царь Константин оправил золотом и богато украсил икону Алавердского великомученика Святого Георгия, затем прибыл в Абхазию. И процарствовав, умер Константин в 921 году христианского (летоисчисления), в груз. (хроникон) 141.

Восьмой царь Георгий, царствовал 39 лет.

Воцарился сын царя Константина — Георгий. Против него выступил брат его Багрat и было смятение полтора года и не было мира между ними. После же умер Багрat и (Георгий) занял всю Абхазию. А этот Георгий был царем богобоязненным и набожным, статным, храбрым, мужественным, милосердным, щедрым, строителем церквей, оказывавшим милосердие си-

თარცა აღვსწერთ ზემოთ, არამედ შემდგომად კეთილმეფობისა მოკულდა ქ-სა შ-ნე, ქარ. რ-ოე.

თ. — მეფე ლეონ, ბ-წელი მეფა.

მეფე იქმნა ლევან აფხაზეთს ძე გიორგი მეფისა. ხოლო ესე ლევან მძახლობით დაეზავა კვრიკეს ქორიკოზსა, და მისცა ასული თვისი ცოლად დავითს, ძესა კვრიკე ქორიკოზისასა. არამედ შემდგომად თვისი ასულის სიკუდილისა კუალად ემტერა კვრიკე ქორიკოზს ლევან მეფე, და ლაშქრობასა შინა დასწეულდა ბაზალეთს, უკმოქცა და მოვიდა ქუთათისს და მოკულდა მუნ მეფე ლევან ქ-სა შ-ნზ, ქარ. რ-ოზ.

ი — მეფე დიმიტრი, კ-ბ წელი მეფა.

შემდგომად ლეონ მეფისა დაჰდა აფხაზთა მეფედ ძმა ლეონისა დიმიტრი; ესე დიმიტრი მეფე იყო მკნე, ახოვანი, შემმართებელი და უღმრთო. ამისთვის ქუეგამხედველ ექმნენ ამას აფხაზნი და მოიყვანეს კოსტანტინეპოლიდამ ძმა დიმიტრი მეფისა, თეოდოსი. არამედ ვერ შეუძლეს შემუსრვა დიმიტრი მეფისა. არამედ შემდგომად დიმიტრი მეფემან დაიზავა ძმა თვისი თეოდოსე, კვრიკე ქორიკოზის გამო და შუამდგომლობითა სუეტისციხეელისა და მუნ მკდომის კათალიკოზისათა. გარნა უარ-ჰყო

ротам и вдовам. Он свою дочь Гурандухт выдал за Гургена, сына царя Баграта Ревени. Этот же царь Георгий после смерти царя Адарнасе Куропалата захватил Картли и посадил (там) сына своего Константина; однако этот Константин стал враждовать с отцом, вывел его из Уплисцихе царь Георгий и оскоспил. Этот же царь Георгий был в Кахети, пленил кахетского хорепископа Квирикe и захватил Кахети, а затем было так, как описано нами выше. А после благополучного царствования умер христианской (эры) в 955 (году), в груз. (хроникон) 175.

Девятый царь Леон, царствовал два года.

Стал царем Абхазии Леван, сын царя Георгия. Тот Леван помирился с хорикозом⁶ Квирикe, породнился с ним; выдал свою дочь замуж за Давида, сына хорикоза Квирикe. Однако после смерти своей дочери опять начал враждовать царь Леван с хорикозом Квирикe, и во время похода заболел в Базалети; вернулся обратно и прибыл в Кутатиси и скончался там царь Леван в 957 году христианской (эры), в груз. (хроникон) 177.

Десятый царь Дмитрий, царствовал 22 года.

После царя Леона сел абхазским царем брат Леона —

⁶ Т. е. хорепископ Кахети.

ალექსანდრე იმედიონი და დასწუნა
თუალნი ძმასა თვსსა თეოდოსეს
და შემდგომად რაოდენისაჲ ეამ-
თა მეფობისა მოკლდა დიმიტრი
მეფე, ქ-სა შ-ოთ, ქარ. რ-ეთ.

ი-ა. მეფე თეოდოსე,
ვ-წელი მეფა.

ხოლო შემდგომად დიმიტრი
შეფისა ულონო-ქმნილთა აფხაზ-
თა უმკვდრობისათჳს მეფეთა მა-
თთა, ვინაჲთჳნ არლარავინ იყო,
გამოიყვანეს თეოდოსე უთუალო
და დასუეს მეფედ აფხაზთა, არა-
მედ შემდგომად ექუსისა წლისა
თეოდოსეს მეფობისა, ვინაჲთჳნ
განირყუნა ყოველნი წესნი აფ-
ხაზთანი მეფობასა მისსა, ამის
მიერ ითხოვეს დავით მეფის კუ-
რალბალატისაგან მეფედ აფხაზ-
თა ბაგრატ ძე გურგენისა, ასუ-
ლის წული გიორგი აფხაზთა მე-
ფისა. მან მოსცა და მოიყვანეს
აფხაზეთს და აკურთხეს ქუთათის
მეფედ ქ-სა შ-პე, ქარ. ს-ე. და ამ
ბაგრატისა შემდგომად იქმნა აფ-
ხაზეთს მეფობა ბაგრატიონთა.
ხოლო მეფობდნენ აფხაზთა მე-
ფენი იგინი აფხაზეთს წელთა
რ-ეთ, და ამ ბაგრატის პირვე-
ლის მეფობიდან ვიდრე ლაშას ძის
დავით მეფისა და რუსუდანის ძის
ნარინ დავით მეფისამდე იყო
ერთმეფობის ქუეშე სრულიად
აფხაზეთი, მეფობასა ბაგრატიონ-
თასა და ამ ორთა დავითის გან-
ყოფისამდე სამეფოთა გარდა-
კდნენ წელნი ს-ოდ.

Дмитрий. Этот царь Дмитрий
был храбрым, мужественным,
отважным и безбожным. По-
этому изменили ему абхазы и
привели из Константинополя
брата царя Дмитрия, Феодо-
сия. Однако не смогли сверг-
нуть царя Дмитрия и царь
Дмитрий помирился со своим
братом Феодосием, благодаря
хорепископу Квирике и по-
средничеством (храма) Све-
тисцховели и восседающего
там католикоса. Однако Дмит-
рий нарушил данное слово и
выжег глаза у брата своего
Феодосия; и через некоторое
время царствования скончал-
ся царь Дмитрий, в (год) 979
христианской (эры), в груз.
(хроникон) 199.

Одиннадцатый царь Фе-
одосий царствовал
шесть лет.

После же царя Дмитрия
абхазы, попавшие в безвыход-
ное положение из-за прерва-
ния наследственности своих
царей, — ибо не было уже
никого — вывели Феодосия
Слепого и посадили царем аб-
хазов; однако после шести
лет царствования Феодосия,
из-за того, что в его царст-
вование нарушились всякие
порядки среди абхазов, по
этой причине попросили у ца-
ря Давида Куропалата (по-
садить) царем абхазов Багра-
та, сына Гургена, сына доче-
ри абхазского царя Георгия.
Дал он (его), привели в Аб-
хазию и короновали в Кута-
тиси в 985 (году) христиан-

ცხოვრება იმერეთისა.
ა—მეფე ნარინ დავით,
ლ-ვ წელი მეფა.

ხოლო დაჲდა ნარინ დავით
მეფედ იმერთა ქ-სა ჩ-სნთ, ქარ.
უ-ოთ, ამიერით იწოდა დავით და
ამას ქუემოთნი მეფენი იმერთა
მეფედ, და არლარა აფხაზთა.

ской (эры), в груз. (хрони-
кон) 205; и от сего Баграта
началось царствование Багра-
тионов в Абхазии. А цар-
ствовали те цари абхазов в
Абхазии 199 лет. Со времени
царствования того Баграта
первого до царей Давида, сы-
на Лаша (Георгия) и Давида
Нарина, сына Русудан, вся
Абхазия была единодержав-
ной. От воцарения Багратио-
нов до разделения царства
между этими двумя Давида-
ми прошло 274 года.

История Имерети.
Первый царь Давид
Нарин, царствовал 36
лет.

И сел царем имеров Давид
Нарин христианской (эры)
1259 (года), в грузинский
(хроникон) 479; с этого вре-
мени Давид и следовавшие
за ним цари назывались ца-
рями имеров, а не абхазов.

ФАМИЛЬНЫЕ ИМЕНА — КАЧИБАДЗЕ, ШАРВАШИДЗЕ (V. 27-28)

მთავართა გუარათჳს. ხოლო
გუარნი მთავართა მათ ძუელთა-
ნი ესენი არიან: ჭობულისძე, დო-
ნაური, არელმანელი, ბალუში,
რომელი იყო ლიპარიტის-ძე, მა-
რუშისძე, კახაბერისძე, ბაკურის-
ძე, აბულელი, მკარგრძელი, ორ-
ბელიანი, ქაჩიბაძე, ვარდანისძე,
გამრეკელი, მარუშისძე, ძაგანის-
ძე, ასათისძე კარიჭისძე, გაგელი,
სამხივარი, ფარჯანიანი, ნერსიანი,
ადარნასიანი, ჯუანშერიანი, კავ-

О княжеских фамилиях.
Древние фамилии (владель-
ных) князей следующие: Ко-
булидзе, Донаури, Арелма-
нели, Багуаши, он же Липа-
ритидзе, Марушидзе, Каха-
беридзе, Бакурисдзе, Абуле-
ли, Мхаргрძели, Орбелиани,
Качибадзе, Варданисдзе, Гам-
рекели, Марушидзе, Дзага-
нисдзе, Асатисдзе, Каричис-
дзе, Гагели, Самдживари, Пар-
джаниани, Нерсиани, Адарна-
сиани, Джуаншернани, Кавка-

კასიძე, ჯაყელი, ირუფაქისძე ჩოლოყაშვილი, აბაზაძე, კორინთელი, მახათელი, ნასიძე, შარვაშიძე, ქუენაფლაველი, ჯავახიშვილი, ბურსელი და სხუანი მრავალნი, რომელნი ერისთობით იწერვიან...

АБХАЗСКИЕ И ДЖИКСКИЕ ОТРЯДЫ В СОСТАВЕ ВОЙСК ГРУЗИНСКОГО ЦАРСКОГО ДВОРА⁷

(V. 30)

ხოლო წესთა ამათთა იყო ყოველი ივერია ანუ გიორგია ოთხ სადროშოდ განყოფილი, რამეთუ წინამბრძოლნი იყვნენ თორელნი, ციხისჯუარელნი და ახალციხელნი, და მიმყოლნი მათნი სრულიად მესხნი და კლარჯნი, და სომხითისა, რომელნი ეპყრათ: ხოლო მემარჯუნე მიმსულელ-მცემელნი სრულიად ლიხთ-იქითი აფხაზ-ჯიქითურთ, მემარცხენეთ მიმსულელ-მცემელნი სრულიად ჰერ-კახნი; ხოლო მეფისა აღმის მპყრობელნი ქართველნი და რომელნი როჭით სპანი ეპყრეს მეფესა, გარნა ოდესმე სამად მიმსვლელად ანუ სხუარიგ მიიყვანდიან, ვითარ ამჟობინის მეფე ანუ სპასალარი.

სიდზე, Джакели, Ирупакидзе, Чолокашвили, Абазадзе, Коринтели, Махатели, Насидзе, Шарвашидзе⁷, Бурсели и многие другие, которые пишутся эриставами...

Согласно существующему порядку, вся Иверия или Георгия делилась на четыре воеводства («садрошо»), так что авангард составляли торийцы, шихисджварцы и ахалцихцы, и следовавшими за ними были все месхи и кларджи и сомхитцы, которыми владели; правофланговыми же наступающими были все залихские (жители) вместе с абхазо-джиками; левофланговыми нападающими были все эр-кахи, а обладателями царского знамени — карталинцы и те наемные войска, которые держал царь; но иногда наступали в три ряда или поиному, как считал лучшим царь или военачальник.

⁷ Фамильные имена Качибадзе и Шервашидзе, которые приводит Вахушти при перечислении знатных грузинских фамилий, происходят из Абхазии.

⁸ При описании различных обычаев и традиций, в частности, царского знамени и порядка построения войск, историк имеет в виду период до распада Грузии на отдельные царства и княжества.

О ПРОИСХОЖДЕНИИ РОДА МАЧАБЕЛИ (V. 34)

მაჩაბელი იტყვს ანჩაფიდეო-ბას, აფხაზეთიდან მოსლვას, გარ-ბა ახალი არს.

Мачабели говорят, (что они) Анчапидзе⁹, пришедшие из Абхазии, однако они новые.

ШЕРВАШИДЗЕ И АНЧАБАДЗЕ (V. 36)

აფხაზეთისათჳს. ხოლო აფხა-ზეთს იგივე შარვაშიძე, მფლობელი აფხაზთა თჳთ, და უმდაბლესი ანჩაფიდე.

Относительно Абхазии. В Абхазии (сидит) тот же Шарвашидзе, сам же владетель абхазов, ниже (него) стоят) Анчапидзе.

ШАРВАШИДЗЕ, ПРОЖИВАЮЩИЕ В ГУРИИ (V. 37)

ხოლო გურიას გურიელი, იგი-ცა თჳთ ჰფლობს და იტყვს ვარდანის ძეობასა, და სხუანი მის ქუეშენი არიან ესენი: თადგირიძე და ამილახორი ჩავიდნენ სამცხი-დან, შარვაშიძე მოვიდა აფხა-ზეთიდან...

В Гурии (сидит) Гуриели; он тоже сам властвует и относит себя к роду Варданисдзе; остальные, подвластные ему, следующие: Тавдгиридзе и Амилахори пришли (в Гурию) из Самцхе. Шарвашидзе — выходцы из Абхазии...

МЕРОПРИЯТИЯ ГЕОРГИЯ V В АБХАЗИИ (V. 257-258)

გიორგი მეფე მოადგა ქუთათისს... ამისნი მხილველნი დადიანი მამია და გურიელი და სუანთა ერისთავი და აფხაზეთისა შარვაშიძე მოერთნენ ნიჭითა დი-

Царь Георгий¹⁰ подступил к Кутаиси¹¹... Увидев это, Дадиани Мамия и Гуриели, эристав сванов (и владетель) Абхазии — Шарвашидзе явились к нему с большими да-

⁹ По всей вероятности — Анчабадзе (Ачба).

¹⁰ Георгий V Блистательный (1313—1346), который проводил объединительную политику, в Зап. Грузию вступил в 1330 г.

¹¹ Далее опускаем текст, где говорится об отношениях между царем Георгием и владетелем Кутаиси Багратом.

დითა და დაულოცეს მეფობა იმერეთისა და ყოვლისა გიორგისა. მერე შთავიდა ოდიშს, მუნიდამ აფხაზეთს, განაგნა მუნებურნი და დაიპყრა ციხენი თვსად და მისცა ცხოვის საერისთო ზედდელს, ვითარცა პირველ ცხოვისა იყო, უკმოქცა, შემოვლო გურია, განაგნა მუნებურნი და მოვიდა სამცხეს.

ПОХОД ОДИШСКОГО ВЛАДЕТЕЛЯ МАМИА ДАДИАНИ В АБХАЗИЮ (V. 278)

შემდგომად მეფის კონსტანტინეს წილ დაჯდა მეფედ ძმისწული მისი და ძე გიორგი მეფისა ალექსანდრე. ამან შიილო გუამი კონსტანტინესი და დაფლა ვარძიას. არამედ იხილა რა მამია დადიანმან ესე-ვითარებანი, ინება დამორჩილება აფხაზთა, ამასევე წელსა შეიკრიბნა სპანი ოდიშარნი მეგრელნი და წარვიდა, მისრულს აფხაზეთს ეწყო შარვაშიძე აფხაზთი სიმაგრით გამო. მოსწყდნეს მეგრელნი და მოკლეს დადიანი მამია და ნეშტნი სპანი აოტნეს და ლტოლვილნი მოვიდნენ ოდიშს.

рами и благословили его царствование в Имерети и всей Георгии¹². Затем (он) вступил в Одиши, оттуда — в Абхазию; распорядился о (делах) тамошних и крепости занял сам; а Цхомское эриставство передал Бедиели¹³, так как и первоначально было Цхомским (эриставом); вернулся (царь Георгий) обратно, объехал Гурию, распорядился о (делах) тамошних и прибыл в Самцхе.

После того, вместо царя Константина¹⁴ воцарился его племянник, сын царя Георгия, Александр¹⁵. Он забрал тело Константина и похоронил в Вардзия. Между тем, Мамия Дадияни¹⁶, увидел сие обстоятельство, пожелал покорить абхазов; в том же году¹⁷ (он) собрал войско одишских мегрелов и выступил (в поход). По прибытии в Абхазию сразился с ним Шарвашидзе с абхазцами из (своих) укреплений. Истребили мегрелов, убили Мамия Дадияни, а остатки войск обратили в бегство, и бежавшие прибыли в Одиши.

ესმა რა ესე ალექსანდრე მეფესა, შემოიკრიბნა სპანი თვსნი და წარვიდა; ხოლო შთასრულსა ოდიშს მოეგება მეფესა ძე მამია დადიანისა ლიპარიტ და ითხოვდა შენდობასა, უკეთუ სცოდა რამ მამამან მისმან. შეუდო მეფემან, რამეთუ იყო ტკბილ და მოწყალე და არარაჲ ვის ავნო; გარნა ლიპარიტ აღიყვანა პატივსა მამისასა.

მერე წარვიდა აფხაზეთს და წარიყვანა ლიპარიტ დადიანი. მოეგება შარვაშიძე და დაემორჩილა ბრძანებასა მისსა, ვითარცა პირველთა მეფეთასა; განაგნა მუნებურნი და დაამშვნა ივინი და მოვიდა ქუთათისს.

НАШЕСТВИЕ ОСМАНОВ НА АБХАЗИЮ (V. 284)

შემდგომად წელსა ქ-სა ჩ-უნა, ქართულსა რ-ლთ გამოვიდნენ ორმოცდა ათნი კატარლანი საუსენი სპითა სულტან მურადისა, შაჰმადის ძისა, და აღაოვნეს და ამოსწყვდნეს ცხომი და აფხაზეთი და ზღვს პირნი. უკუნ-იქცნენ და წარვიდნენ. ამისი მცნობელი მეფე გიორგი წარვიდა მოსწრაფედ, არამედ ვერა რაჲსლა ეწია. გარნა მკვდრნივე დასხნა და უქმნა სიმაგრენი და განაგნა მუნებურნი და მოვიდა გეგუთს.

Царь Александр услышав об этом, собрал свои войска и отправился. По прибытии царя в Одиши вышел ему на встречу сын Мамия Дадияни — Липарит и просил прощения, за то, что согрешил его отец. И простил царь, ибо был он мягким и милосердным и никому никакого вреда не причинил; и того Липарита возвел в сан (его) отца. После (царь) отправился в Абхазию, взяв с собой и Липарита Дадияни. Встретил (его) Шарвашидзе, который подчинился его повелениям, как и при первых царях; привел в порядок дела тамошние, умиротворил их¹⁸ и прибыл в Кутатиси.

В 1451 году от рождества Христова, в грузинский же (хроникон) 139, пришло пятьдесят катарг, полных воинами султана Мурада, сына Махмада; разорили и опустошили Цхоми и Абхазию и все морское побережье. Повернули и уехали обратно. Узнав об этом, царь Георгий¹⁹ поспешно направился туда, но уже ничего не мог поделывать. Все же он там заселил (людей) из коренных, построил им укрепления; распорядился (делами) тамошними и вернулся в Гегути.

¹² Т. е. Грузин.

¹³ Речь идет о владетеле Бедийской области, который именовался «Бедиели», т. е. «Бедийский».

¹⁴ Царь Грузии Константин (1407—1411).

¹⁵ Грузинский царь Александр (1412—1443), сын Георгия VII.

¹⁶ Дадияни Мамия II (1396—1414), сын Вамека Дадияни.

¹⁷ Т. е. в 1414 г.

¹⁸ Т. е. владетелей Одиши и Абхазии.

¹⁹ Грузинский царь Георгий VIII (1446—1466).

ხოლო წელსა ქ-სა ჩ-უდბ, ქართულსა რ-ნ, განზრახვთა ყუარ-ყუარე ათაბაგისათა იწყო ზრახუ-ად იმერთა ერისთავმან ბაგრატ, ძემან დიმიტრისამან, რათა ჰყონ იგი მეფედ, და აღუთქუა თავი-სუფლება დადიანსა, გურიელს, შარვაშიძეს და სუანთა. ესე სთნდათ მთავართა მათ ამისი ესრეთ ყოფა და მისცეს მას პირი მტკიცე და ჰყვეს მეფედ იმერთა. ესმა რა ესე გიორგი მეფესა, აღუძნდა ფრიად და შემოიკრიბნა სპანი ქართლ-სომხეთისა და ჰერ-კახთა და უბრძანა ათაბაგსა შთა-მოსლვა სპითა სამცხისათა ფერ-სათილამ იმერეთსა შინა. და მე-ფე გიორგი შთავიდა იმერეთს სპითა თვსითა. ხოლო ათაბაგი არღარა მოვიდა მჭურეტელი საქ-მისა, თუ რამ იქმნებოდა, და არცა უშუელებს ბაგრატს დადიანმან, გურიელმან, აფხაზთა და სუანთა. ხოლო მეფე გიორგი და ბაგრატ ეწყუნენ ჩიხორს ურთიერთასა და ძლიერისა ბრძოლითა მოსწყდ-ნენ მრავალნი იმერნი და ამერნი. შემდგომად იძლია მეფე გიორ-გი და ივლტოდა ქართლს.

В 1462 году христианской (эры), в 150 году грузинского (летоисчисления), по совету атабага Кваркваре²⁰, эристав Имерети Багрატ²¹, сын Дмитрия, вознамерился, чтобы его провозгласили царем и обеща- л самостоятельность Да- диани, Гуриели, Шарвашид- изе и сванам. Это понрави- лось и тем владельцам, дали ему твердое обещание и сде- лали царем Имерети. Царь Георгий²², услышав об этом, весьма опечалился; и собрал картлийско-сомхитские и эр- кахские войска, повелел ата- багу явиться из Персати в Имерети с самцхийскими вой- сками. И царь Георгий при- был в Имерети со своим вой- ском. Атабаг же не явился и стал следить за ходом собы- тий; и Баграту не оказали помощи Дадиани, Гуриели, абхазы и сваны. Царь Геор- гий и Баграт сразились при Чихори, и в ожесточенном бою пало множество имеров и амеров²³. В результате царь Георгий был побежден и бе- жал в Картли.

²⁰ Владелец Самцхийской области Кваркваре II (1451—1466).

²¹ Баграт II, владелец Имерети (1455—1478).

²² Грузинский царь Георгий VIII (1446—1466), сын Александра.

²³ Т. е. населения Западной и Восточной Грузии — Имерети и Кар- тли.

... არასადმე ვიხილავთ დიდთა შენებულთა და ეკლესია-მონას- ტერთა ანუ ხატთა და ჭუართა ძვრდასთა, რომელთა ზედა იყოს სხუთა მეფეთა სახელნი, თვნი- ერ: „ჩუენ მეფემან საქართვე- ლოსამან, ანუ ქართლისამან ანუ აფხაზეთისამან“, რომელთა ზედა წერილ არიან ქუათა, ხატთა და ჭუართა ზედა.

...Нигде²⁴ не находим боль- ших построек, церквей и мо- настырей, или же драгоцен- ных икон и крестов, на кото- рых были бы имена других царей, кроме как: «Мы, ца- ри Грузии, либо Картли, ли- бо Абхазии», о которых пи- сано на камнях, иконах и крестах.

ОТПАДЕНИЕ ШЕРВАШИДЗЕ ОТ ИМЕРЕТИ (V. 383)

და იქმნა მიერ ჟამითგან სამე- ფოსა განხეთქილება სამად. რამე- თუ ერთი მეფე დაჯდა იმერეთს, ერთი კახეთს და ნეშთი დარჩა მეფისა ქართლისასა, და არცალა- თუ ამას აკმარეს. არამედ განდგა თავადად ათაბაგი და მან დაიბ- ყრა საათაბაგო, რომელ არს სამ- ცხე-კლარჯეთი. კუალად განდგა იმერთაგან თავადად დადიანი, გურიელი, შარვაშიძე და სუანნი, და ამათ დაიპყრეს საზღვარნი თვსნი. და ვიდრე აწამდე არღარა იქმნა შეკრება მისი.

И произошёл с того време- ни²⁵ распад царства (Грузин- ского) на три (части); ибо один царь сел в Имерети, один — в Кახети, и осталь- ное досталось царю Картли; но и этим не удовлетвори- лись — отложился и объявил себя независимым атабаг и овладел Саатабаго, что есть Самцхе-Кларджети, Отдели- лись также от Имерети Да- диани, Гуриели, Шарваши- дзе²⁶ и сваны, и они закре- пили свои владения. И до сего времени не произошло их объединение.

²⁴ В сообщении, за которым следует данное извлечение, историк обос- новывает политическое единство Грузии в прежние времена, имевшей од- ного царя, общие язык и письменность.

²⁵ Историк речь ведет о времени с 1469 г.

²⁶ Владелец Абхазии, имя которого не названо.

ОБЪЕДИНЕНИЕ КАРТЛИ, КАХЕТИ И АБХАЗИИ В X ВЕКЕ (V. 700)

Баგრატ მეფემან დაიპყრა ყოველი ესე ქუეყანა და შეაერთა კუალად ქართლსავე, ვითარცა აფხაზეთი და ჰერკასნი, და ჰყო ყოველნი ერთ სამეფოდ თჳს მეფობასა შინა, და იყო ყოველი ესე ივერია, ერთ სამეფოდ, ერთისა მეფისა ქუეშე მორჩილება-მონებასა, ვიდრე ლაშას გიორგის ძის მეფის დავითისამდე წელი ს-დ.

НАЗВАНИЯ ЗАПАДНОЙ ГРУЗИИ (V. 742)

აღწერა ეგრისის ქუეყანისა, ანუ აფხაზეთისა, ანუ იმერეთისა.

სახელთათჳს

ქუეყანისა ამის სახელნი არიან საერთოდ სამნი: პირველად ეგრისი, მეორედ აფხაზეთი, მესამედ იმერეთი. რამეთუ ეგრისი ეწოდების ეგრისის გამო, ძისა თარგამოსისა, რომელსა ძმათა შორის თჳსთა ხუდა წილად ქუეყანა ესე, და იწოდებოდა სახელითა ამით, ვიდრე ხოსროვანთ გარდავლინებამდე. ხოლო აფხაზეთი — ლევანის გამო, რომელი, შემდგომად პირველის ლეონისა, მეორე ლევან ერისთავბადა აფხაზეთს ქრისტესსა ღ-პე, ქართულსა ე-სე ლეონ შემდგომად ხოსროვანთ გარდაცვალებისა, გამეფდა და დაიპყრა სრულიად ეგრისი, და ამან უწოდა აფხაზე-

Царь Баграт овладел всей этой страной и опять объединил с Картли Абхазию и эркахов, превратив все в одну державу во время своего царствования; и была сия Иверия единое государство, под властью и в подчинении одного царя до сына Георгия-Лаша — Давида, 264 года.

История страны Эгриси, или Абхазии или Имерети.

О названиях

Сия страна имеет три общих названия: первоначальное — Эгриси, второе — Абхазия и третье — Имерети. Название Эгриси идет от Эгреса, сына Таргамоса, (одно-го) из братьев, на долю которого выпала эта страна, и называлась так до того, как перевелись Хосроиды. А Абхазией (называлась), благодаря Левану второму, который после Леона первого был эриставом в Абхазии — с 785 года после рождения Христова, с пятого года грузинского (хроникона). Сей Леван воцарился после кончины Хосроидов и овладел всей Эгри-си; он же свое царство на-

თი სამეფოსა თჳსსა და მოიღო საერისთოსა თჳსისა სახელი ეგრისისა ზედა. არამედ იმერეთი-ბაგრატიონთა მიერ, რამეთუ, რაჟამს დაიპყრეს სრულიად აფხაზეთი და ყოველი საქართველო, ამათ უწოდეს ქართლს იმერეთი და აფხაზეთს — იმერეთი, ანუ იმერნი და ამერნი, უმეტესად შეერთებისათჳს, და აწცა საზოგადოდ უწოდებენ იმერეთს. ხოლო ესე აფხაზეთი ანუ იმერეთი განიყოფების ადგილებად, და ეს განყოფით ადგილებთა სახელე-ბი დავსწეროთ თჳს-თჳსთა რიგ-თა ზედა.

звал Абхазией — и перенес название своего эриставства на Эгриси. Название же Имерети идет от Багратионов, ибо, когда овладели всей Абхазией и всей Грузией, Картли они называли Амерети²⁷, а Абхазию — Имерети²⁸, или же имеры и амеры (так поступили) в основном для объединения (их); и в настоящее время вообще называют Имерети. Сия (страна) — Абхазия или Имерети — делится на края (части), и названия этих мест опишем последовательно, в соответствующем порядке.

ОСВОБОЖДЕНИЕ АБХАЗИИ ОТ ВИЗАНТИЙСКОЙ ЗАВИСИМОСТИ (V. 746)

გარნა უზისთ კათალიკოზი თჳსი, და არა საჩინოდ უწყებუ-ლი ცხოვრებიდამ, თუ როდეს განთავისუფლდა. არამედ მწერალი იტყვს ცხოვრებისაგანვე: როდეს განდგა ლეონ და იწოდა აფხაზთა მეფედ, მაშინ მოუძღუ-რებულ იყვნენ ბერძენიცა; და ამ ლევანის მიერ, ანუ შემდგომთა მისთაგან, განთავისუფლდა თხო-

Сидит у них²⁹ свой католикос, и неясно из истории, когда произошло его освобождение³⁰. Однако летописец сообщает в истории³¹: когда отложился Леон и назвался царем абхазов, тогда обессилены были и греки; посредством сего Леона, или его преемников, по их прошению, освобождился (католикос Абха-

²⁷ Амерети — букв.: — страна, расположенная по эту сторону (т. е. восточнее Лихских гор).

²⁸ Имерети — потусторонняя земля (т. е. Зап. Грузии).

²⁹ Историк здесь говорит о населении Абхазии, т. е. Зап. Грузии, вместе с абхазами.

³⁰ Имеется в виду освобождение Абхазской церкви из-под византийской зависимости (конец IX — нач. X в.).

³¹ Вахушти имеет в виду «Летопись Картли».

წითა ბერძენთაგანე, ვინათგან
სახელიცა მისი ესრეთვე წარმო-
აჩინებს, რამეთუ უწოდებენ კა-
თალიკოზსა აფხაზეთისასა, და
არა ეგრისისა და იმერეთისასა.

ЭГРИСИ—БЕДИА (V. 794)

ამან ფარნაოზ განჰყო ეგრი-
სი თჳსსა მორჩილებასა შინა
მყოფი ორ საერისთაოდ და და-
სუა ქუჯი ერისთავად ეგრისს, რო-
მელი აღაშენა ეგრის და უწო-
და ბედი, ვინათგან ჰპოვა ბედი
და მისცა ქუჯის რაონის დასაე-
ლეთი და ჩდილოეთი ზღუადმ-
დე და ეგრისის მდინარემდე
სრულიად სუანეთით.

ДЖИКЕТИ И АБХАЗИЯ В V в. Н. Э. (V. 795)

არამელ სიმცირისა შინა ვახ-
ტანგ გორგასლისასა მიუღეს
ეგრისისა და ზღვს პირნი ციხე-
გოჯამდე ბერძენთა, გარნა მერ-
მე ვახტანგვე მიუღო მკლავითა
თჳსითა ბერძენთა ჯიქეთი აფხა-
ზეთითურთ, საზღვარი თჳსი ოვ-
სეთიდან შემოსრულმან.

ОТСТУПЛЕНИЕ МУРВАНА ИЗ АНАКОПИИ³² (V. 748)

არამელ მდინარისა ამის სახე-
ლი არს პირველ მდინარე თავუ-

ში) от греков, ибо название
его также подтверждает это,
так как называют католико-
сом Абхазским, а не Эгрис-
ским или Имеретинским.

Тот (первый царь Грузии)
Парнаоз находившуюся в его
подчинении Эгриси разделил
на два эриставства и поста-
вил Куджи эриставом Эгри-
си, которую построил Эгрос
и назвал Бедиа, ибо нашел
(он) счастье; и дал он Куд-
жи (землю) к западу и севе-
ру от Риони, до моря и до
реки Эгриси со всей Сване-
ти.

В малолетство Вахтанга
Горгасала греки отняли (у
него) Эгриси и берег моря до
Цихе-Годжи, однако впослед-
ствии Вахтанг-же десницей
своей взял у греков Джикети
вместе с Абхазией, пределы
свои, придя из Осетии.

Первым названием этой ре-
ки является Такуерская река,

ერისა, ხოლო ოდეს მოაშთო
ცხენნი ანაკოფიიდან უკმოქცეუ-
ლის ყრუს სპათა 6-ჩ (60000),
ამისთვის უწოდეს ცხენის წყალი.

а когда утонули в ней лоша-
ди 60 000 воинов отступав-
шего из Анакопии (Мурвана)
Глухого, за это назвали Цхе-
нис-шкали³³.

* * * (V. 776)

ეს (ჭყონდიდის ეკლესია) აღა-
შენა 6-მეფემან აფხაზთამან გი-
ორგიმ... ამათა დასავლით დის
მდინარე აბაშა, პირველ სხვს სა-
ხელით წოდებული.

შემდგომად, მოიქცა რა ანაკო-
ფიიდან მურვან ყრუ, აქ დაბანა-
კებულთა მოაშთო ამან 6-ჩ აბაში,
და მიერიტვან იწოდა აბაშა.

Ту (Чкондидскую церковь)
построил восьмой царь абха-
зов Георгий³⁴.... западнее от
нее течет река Абаша, спер-
ва именовавшаяся по друго-
му. Затем, когда отступил
Мурван Глухой из Анакопии,
из расположенных здесь ла-
герем (воинов) утонуло 80 000
абашов, и с того времени (ре-
ка) называлась Абаша.

АНАКОПИЙСКАЯ ГОРА (V. 776)

ხოლო საზღვარი ოდიშისა
არს ცხენისწყალი და ხაზი ისუ-
ლეთამდე, მერე თავუერსა და
ოდიშს შორისი მთა, კავკასიდან
ჩამოსული სამცრით და კუალად
თავუერიდამდე წარსული კავკასი
ჩრდილოთ, ვიდრე ეგრისის სა-
თავემდე, ოდიშსა და სუანეთს
შორისი; სამცრით მდინარე რიო-
ნი, გურია-ოდიშს შორისი, და

Границами Одиши являют-
ся (река) Цхенис-шкали и
полоса до Исулети; далее го-
ра между Такуери³⁵ и Оди-
ши, нисходящая с Кавказа
на юг, и опять направляющая-
ся от Таквери на Север к
Кавказу, вплоть до истока
(реки) Эгриси, между Одиши
и Сванети; с юга — река Ри-
они, находящаяся между Гу-
рией и Одиши, а также Чер-

ции этих гидронимов, историк упоминает об отступлении арабов из Абха-
зии в 736—737 годах.

³² Т. е. Лошадиная река.

³⁴ Георгий II (921—955), сын Константина.

³⁵ Совр. Лечхуми.

კუალად ეგურის მდინარის შესართავს დასავლეთი შავი ზღუა; დასავლით ზღუა შავივ და კუალად ანაკობის მცირე მთა, კავკასიდან ჩამოსული სამკრით ზღუამდე.

СЕНАКСКАЯ ЦЕРКОВЬ, МЕСТОПРЕБЫВАНИЕ КАТОЛИКОСА АБХАЗОВ (V. 777)

ხოლო ტეხურისა და აბაშის შესართავს ზეით, უნაგირას მთის ძირზედ და ტეხურის დასავლის კიდეზედ, არს შხეთს ციხე დიდნაშენი და სასახლე დადიანისა. ამას ზეით, კიდეც ტეხურისავე კიდეზედ, არს სენაკს ეკლესია გუმბათიანი, კეთილშენი, საყოფელი აფხაზთა კათალიკოზისა.

ИЛОРСКАЯ ЦЕРКОВЬ. РЕКА МОКВИ (V. 779-780)

ამ დადის-წყლის ჩდილოთ დის ეგრისის წყალი, წოდებული ეგრისის, თარგამოსის ძის, გამო. გამოსდის მასვე კავკასს, დის დასავლეთად და მიერთვის ზღუას ილორს. ხოლო ზღვს კიდეზედ, ამ წყლის დასავლითს კიდეზედ, არს ილორს ეკლესია წმინდის გიორგისა. ამას უდის აღმოსავლით ეგრისი, დასავლით მდინარე მოქვსა, და უძეს სამკრით ზღუა და ჩდილოთ ველი. არს ეკლე-

ное море, западнее устья реки Эгури, с запада — Черное же море и затем Малая Анакопийская гора³⁶, нисходящая с Кавказа на юг до моря.

Выше слияния (рек) Техури и Абаша, у подножья горы Унагира и западного (правого) берега Техури, в Шхети, есть величественно сооруженная крепость и дворец Дадиани. Выше этого, тоже на берегу Техури, в Сенаки, есть купольная церковь, величественная, место пребывания католикоса абхазов.

Севернее этой Дадис-цкали течет Эгрисис-цкали, названная из-за Эгроса, сына Таргамоса. Берет начало у Кавказа, течет к западу и впадает в море у Илори. А на берегу моря, на западном берегу этой реки, стоит Илорская церковь Святого Георгия. Восточнее от нее протекает Эгриси, к западу — река Мокви³⁷, с юга — море, а с севера — равнина. Сия церковь бескупольная, малая,

სია უგუმბათო, მცირე, მდიდარი და შემკული. არამედ სილოვანობის გამო, რათა არა შეირყეს ეკლესია, მოუღიათ ქვა დიდურიადი. ფიქალი და მას ზედა შენი არს სრულიად ეკლესია. აქ მოიყვანს კარს ყოველწლივ ი ნოემბერს, რომელსა დაჰკლვენ და განიყოფენ მეფე დიდებულე-ბითურთ. გარნა არს სასწაულთმოქმედი ჰეშმარიტსა ზედაცა. არამედ მოსწუეს ოსმალთა ეკლესია ილორისა ქრისტესსა ჩ-ღვ, ქართულსა უ-კა.

БЕДИЙСКИЙ, МОКВСКИЙ, ДРАНДСКИЙ ХРАМЫ. ЦХУМСКОЕ, БЕДИЙСКОЕ И АБХАЗСКОЕ ЭРИСТАВСТВА³⁸ (V. 780-783)

ხოლო ამ ეგრისის მდინარესა ზედა, მთასა შინა, არს ეგრი, სადაცა მოვიდა პირველად ეგროს, ძე თარგამოსისა, და აქა აღაშენა ქალაქი და დაიპყრა საზღვარი თვსი. არამედ ამას შემდგომად უწოდეს ბედია, რომელი დასუა ა-მეფეებან ფარნაოზ ქუჯი ერისთავად როინის დასავლეთისა, ვინაჲთჳნ ჰპოვა ბედი.

богато украшенная. Из-за песчаности (этого места), чтобы церковь не оседала, привезли большие камни, плиты песчаника и на них построена вся церковь. Ежегодно 10 ноября сюда приводят быка, которого закалывают и распределяют меж собой царь и знатные. И является (сия церковь) воистину чудотворной. Османы же подожгли Илорскую церковь в 1733 году после рождения Христова, в 421 году пружинского (хроникона).

У этой реки Эгриси, в горах, находится Эгри, куда впервые пришел Эпрос, сын Таргамоса и построил здесь город, занял свое владение. Однако его после назвали Бедией, (в связи с тем что) первый (грузинский) царь Парнаоз возвел Куджи в эриставы (территории) западнее Риони, найдя (свое) счастье³⁹.

ца Абхазии проходила по р. Кодори, поэтому Вахушти Илори и Мокви рассматривает как местности, расположенные на территории Эгриси.

³⁸ Вахушти разделяет и повторяет сообщение Леонтия Мровели о происхождении народов Кавказа, об Эгросе и его владениях, в частности. Однако здесь более значительными являются: описание им Бедийской, Моквской и Драндской церквей, сообщение о политико-административных единицах Абхазии раннего и зрелого средневековья, об истории Цхума, Анакопии, о границах Абхазии и т. д.

³⁹ От грузинского слова «беди», означающего счастье; топоним «Бедиа» Вахушти этимологизирует, видно, как счастье.

³⁶ Считая Анакопию северо-западной границей Одиши, Вахушти знает и то, что с 80-х годов XVII в. владельцы Абхазии расширили свои юго-восточные границы до р. Ингури (см. ниже).

³⁷ По источникам известно, что до 70-х годов XVII в. южная грани-

მერე აფხაზთა მეფის ლევან-საგან განიყო, და ცხომის ერისთავი სხუა, ბედიისა სხუა, აფხაზთა სხუა, თამარ მეფემდე ესრეთ. შემდგომად რუსულანისა-ოდიშისა დადიანი, და ბედიელი მას აქეთისა, არლარა ცხომისა. აქავ, ბედიის, აღაშენა ნ-დ მეფემან ბაგრატ ეკლესია დიდ-შუენიერ გუმბათიანი და შეამკო სიმდიდრითა დიდითა ფრიად. ამისთვის წერილ არს: „ვისაც გენებოს სიდიდე და სიმდიდრე ბაგრატ ნ-დ მეფისა, განიხილე ბედიის ეკლესია და მით სცნობ“. დასუა ეპისკოპოზი ოდიშისა, და აწცა ზის, და მწყემსი არს აწ დადის-წყლისა და მოქვის-წყლის შუათისა ადგილითა. აქავ მოიღო იგივე მეფე ბაგრატ ზვიად ერისთავმან და დაფლა

ხოლო ამ ეგრისის მდინარის დასავლით დის მოქვს მდინარე ჩდილოდამ სამჯრით. გამოსდის კავკასს და მიერთვის ილორს ზღუას. ამ მდინარესა ზედა, მთაში, არს მოქვს ეკლესია გუმბათიანი, დიდნაგები. აღაშენა თ — მეფემან აფხაზთამან ლეონ შემკობითა დიდითა. ზის ეპისკოპოზი, მწყემსი კოდორის მდინარისა და მოქვს მდინარის შორისის ადგილისა. არამედ ეს მდინარე მოქვსა დის მოქუამდე აღმო-

А затем абхазский царь Леван⁴⁰ разделил (страну) так, что Цхумский эристав был другим, Бедийский — другим. Абхазский — другим; так (и было) до царицы Тамар. После же Русудан⁴¹ — эриставом Одиши был Дадияни, а Бедиели — остальной территории, но уже не Цхумского (эриставства). Здесь же в Бедии, пятьдесят четвертый царь Баграт⁴² построил большую и великолепную купольную церковь и украсил ее весьма богато. Поэтому и писано: «Кто желает (узнать) о величии и богатстве пятьдесят четвертого царя Баграта, посмотри Бедийскую церковь и по ней познаешь (все о нем)»⁴³. Посадил он (здесь) Одишского епископа; сидит он и поныне, являющийся пастырем земли между (реками) Дадис-цкали и Мокви. Сюда доставил (прах) того же царя Баграта Звиад эристави и похоронил. К западу от той реки Эгриси течет с севера на юг Моквская река. Берет начало с Кавказских гор и впадает в море у Илори⁴⁴. В верховьях этой реки, на горе, стоит купольная великолепная Мокв-

სავლიდამ დასავლეთად. ხოლო მოქვს მდინარის დასავლით დის კოდორის მდინარე. ამ წყალზედ არს ეკლესია დრანდას, მთაში, გუმბათიანი, შუენიერი, დიდშენი. ზის ეპისკოპოზი, მწყემსი კოდორსა და ანაკოფიის შორისისა ადგილთა, არამედ აწ აფხაზთაგან არლარა არიან ორთა ამათ შინა ეპისკოპოზნი. გარნა მდინარე კოდორი დრანდამდის დის აღმოსავლიდან დასავლეთად, გამომდინარე კავკასიიდან, და დრანდიდან ზღუამდე დის ჩდილოდამ სამხრით. მოიგო სახელი დაბის კოდორისაგან, რომელი არს დრანდას ზეით, ამ წყალზედ, მთაში.

ხოლო ამ კოდორის დასავლეთად დის მდინარე ცხომისა, გამომდინარე კავკასისა, და მოერთვის ზღუას ჩდილოდამ. ამ წყალზედ, მთაში, არს ცხომი, და ისახელების მდინარე ესე ამისგან. იყო ცხომი ქალაქ და საერისთო, და აწ დაბა.

ამ ცხომის დასავლით არს ანაკოფია და მდინარე მისი მცირე, გამომდინარე კავკასისა და მომრთველი ზღვსა ეგრეთვე ჩდილოდამ. ამ მდინარის აღმოსავლით და ზღვს კიდევად არს ქალაქი ანაკოფია. ეს აღაშენეს ბერძენთა. აქავ ერეკლეს კეისარმან დასუა ერისთავი აფხაზთა, ეგრისის მდინარის დასავლეთისა ზღუამდე. იყო ქალაქი კეთილი, შუენიერი, ზღუასა ზედა წაშენე-

ская церковь. Построил (ее) девятый царь абхазов Леон⁴⁵, богато украсив ее. Сидит (в ней) епископ, пастырь земель между рекой Кодори и рекой Мокви. А эта река Мокви течет до Мокви с восточка на запад. К западу от реки Мокви течет река Кодори. На берегу этой реки, в Дранда, в горах стоит купольная, прекрасная, величественная церковь. Сидит (в ней) епископ, пастырь местностей между Кодори и Анакопией. Однако ныне в обеих этих (церквях) нет епископов от абхазов. К тому же, река Кодори, вытекающая из (гор) Кавказа, до Дранды течет с востока на запад, а от Дранды до моря — с севера на юг. Получила (она) название свое от села Кодори, которое расположено выше Дранды, у этой реки, в горах.

К западу от той (реки) Кодори течет Цхумская река, берущая начало с Кавказа и впадающая в море с севера. У этой реки, на горе расположен Цхоми, и от него и называется так эта река. Цхоми был городом и эриставством, ныне же поселок. Западнее того Цхоми расположена Анакопия и ее маленькая река, которая вытекает с Кавказа и впадает в море так же с севера. Восточнее той реки, на берегу моря находится город Анакопия. Его построили греки.

⁴⁰ Вахушти имеет ввиду Леона II, объединившего Абхазию и Эгриси во II половине VIII века.

⁴¹ Речь идет о дочери Тамар — Русудан (1222—1245).

⁴² Баграт III (975—1014).

⁴³ Историк приводит сообщение «Летописи Картли» о Бедии.

⁴⁴ Историк здесь допускает неточность: близ Илори в море впадает Галидзга, а не Мокви.

⁴⁵ Речь идет о Леоне III, абхазском царе (957—967), которому «Летопись Картли» приписывает строительство Моквской церкви.

ბული, და შემდგომად ბაგრატიონთაგან უმეტეს განდიდებული, რომლისა ზღუასა შინა სუეტნი ორმოცამდე დღესაც ჩანან. არამედ აწ ოკერ არს, და საზღვარი ოდიშისა და აფხაზეთისა; ამ ანაკოფიის აღმოსავლეთით ზღვად მთამდე შეავლო ზღუდე დიდი ლევან დადიანმან, აფხაზთა გამოუსლველობისათვის, გარნა აწ უქმად არს. ხოლო სიგრძე ოდიშისა არს კავკასიის თხემიდან ზღუამდე და ცხენის წყლიდამ ზღუადმდევე, და მეორე—ეგრისის წყლიდამ ანაკოფიამდე. და განი მისი რიონის მდინარიდამ ეგრისის მდინარემდე, და მეორე — ზღვად კავკასიის თხემამდე.

...ხოლო აწ ეგრისის მდინარემდე უპყრავსთ აფხაზთა, და მას ზეითი სამხრის კერძო დადიანსა.

Здесь же кесарь Ереклеос⁴⁶ посадил эристава абхазов (владевшего землей) западнее реки Эгриси до моря. Был (сей) город превосходным, красивым, построенным над морем, а затем особенно он был возвеличенным Багратионами; около сорока колонн его и сегодня виднеются в море. Однако теперь (он) опустел; и праница между Одиши и Абхазией (проходила здесь). К востоку от сей Анакопии, от моря до гор, (местность) обнес стеной великой Леван Дадиани⁴⁷, для того, чтобы (сюда) не переходили абхазы, но (она) теперь бездействует. Одиши в длину простирается от пребня Кавказа до моря и от Цхенис-шкали до моря, и еще — от Эгрисис-шкали до Анакопии. Ширина же ее — от реки Риони до реки Эгриси, и далее — от моря до гребня Кавказа.

...В настоящее же время до реки Эгриси занимают абхазы, а выше нее — южной стороной (владеет) Дадиани.

ПРИРОДА И ПАМЯТНИКИ СЕВЕРО-ЗАПАДНОЙ АБХАЗИИ,
ОБЫЧАИ АБХАЗОВ
(V. 783-786)

აფხაზეთისათვის.

ხოლო ანაკოფიის დასავლეთი არს აფხაზეთი, პირველად წოდებული ეგრეთვე ეგრისი, რა-

Об Абхазии.

Запад от Анакопии есть Абхазия, сначала именовавшаяся также Эгриси, ибо

მეთუ ვინაჲთგან წილი ეგროსისა არს ზღუამდე, მის გამო ეწოდა ეგრივე, არამედ შემდგომად განდგომისა. დაიპყრეს რა ბერძენთა, მათ უწოდეს აბასა, ხოლო ქართველთა აფხაზეთი. გარნა უმეტეს საგონებელი არს, ძეთაგან ანუ ძის ძეთაგან ეგროსისათა ეწოდა სახელი ესე. ხოლო საზღვარი აფხაზეთისა არს: აღმოსავლით ანაკოფიის დასავლეთით მცირე მთა, კავკასიიდან ჩამოსული ზღუამდე; დასავლით ზღუა და კაპეტის მდინარე. არამედ სხუანი მზღვრიან ჯიქეთის დასავლეთის ზღუამდე; ჩდილოთ მზღვრის მთა კავკასი, სამჯრით ზღუა შავი. სიგრძე ამისი არს ანაკოფიიდან კაპეტის მდინარემდე ანუ ზღუამდე; განი ზღვად კავკასიის თხემამდე.

ხოლო ანაკოფიის დასავლით დის ალაცოს წყალი. გამოსდის კავკასს და მიერთვის ზღუას ჩდილოდამ. ამ ალაცოს წყლის დასავლით დის ზუფუს მდინარე, გამოსდის კავკასს, დის სამჯრით, მიერთვის ჩდილოდამ ზღუას. არს ზუფუ მცირე ქალაქისაებრი, სახლი და საყოფელი შარვაშიძისა, რომელი მპყრობლობს აფხაზთა, არავის მორჩილებასა შინა მყოფი, ამ ზუფუს დასავლით დის მუწის-წყალი. გამოსდის კავკასსავე, მოერთვის ჩდილოდამ ზღუას. ამ მუწის-წყლის დასავლით არს ბიჭვინტას ეკლესია დიდი, დიდშენი, კეთილ ფრიად, გუმბათიანი, ზღვს კიდესა ზედა. ეს ალაშენა იუსტინიანე კეისარ-

удел (земли) Эгроса простирается до моря, потому и была названа так. Однако после (ее) отпадения (от Эгриси), когда греки заняли (эту страну), они называли ее Абаса, а грузины (именовали) Апхазети. Однако более вероятно предположить, что так она была названа сыновьями или внуками Эгроса. Границы Абхазии следующие: с востока — маленькая гора западнее Анакопии, спускающаяся с Кавказа до моря; с западной стороны — море и река Капети; однако некоторые включают в нее пределы западной Джикети до моря; с севера (Абхазия) граничат Кавказские горы, с юга — Черное море. Простирается она в длину от Анакопии до реки Капети, то есть до моря; в ширину — от моря до пребня Кавказа. К западу от Анакопии течет река Агацо, которая вытекает с Кавказа и с севера впадает в море. Западнее этой реки Агацо течет река Зупу; она берет начало с Кавказских гор, течет на юг и с севера впадает в море. Зупу вроде маленького города, дворец и место пребывания Шарвашидзе, который владычествует над абхазами и не зависит ни от кого. Западнее того Зупу течет река Муца, берущая начало с Кавказских гор и с севера впадает в море. К западу от реки Муца на берегу моря в

⁴⁶ Византийский император Ираклий (610—641).

⁴⁷ Владелец Одиши Леван Дадиани (1611—1657).

მან შემკობითა დიდითა. პირველ იყო საეპისკოპოზო. ესა აფხაზთა მეფეთათა იქმნა საკათალიკოზოდ, და აწ არს საყდარი აფხაზთა კათალიკოზისა, არამედ აწ ხუცის ამარად, ვინაფთგან აფხაზნი არღარა მონებენ რჯულსა და სარწმუნოებასა, (ამას ვგონებ ნიკოფსიად, და ეკლესიასაცა მასზედ აღშენებულსა მისთვის, ვინაფთგან ნიკოფსიას დაფლულ არს მოციქული სვმონ კანანელი).

ამის ბიჭვინტის დასავლით დის კაპპეტის მდინარე, დიდი და ჩქარად მდინარე. გამოდის ესე რაჭის მთას, კავკასსა, გამოვლის სუანეთს, ალანსა და მას ქუეითთა ორს კავკას-შორისთა და მოერთვის აქა ჩდილოდამ ზღუასა.

ხოლო ესე აფხაზეთი შემკულ არს ყოველითა ნაყოფითა და ჰავითა, რამეთუ ნაყოფიერებენ ყოველნი მარცვალნი, ხილნი, ვენახნი, პირუტყუნი და ნადირნი, ფრინველნი და თევზნი მრავალნი. არამედ თხა აქაური ფრიად შუენიერნი, ბალნითა წმინდა და ჰრელ, კანჭმაღალნი, ტანად დიდი, რქანი მაღალნი, ვითარ აღლნახევარნი, წუერნი გრძელნი,

48 Имеется в виду постепенное искоренение христианства среди части абхазов в результате утверждения с XVI в. в крае господства султанской Турции. В создавшейся обстановке со второй пол. XVI в. резиденция абхазских католиков была перенесена из Пицунды в Гелати.

Бичвинта (Пицунда) стоит большая, величественная и весьма превосходная купольная церковь. Ее построил и богато украсил кесарь Юстиниан. Первоначально (она) была епископской. Во времена абхазских царей стала католикоской, а ныне является престолом Абхазского католикоса, но теперь осталась при единственном священнике, ибо абхазы ныне более не подчиняются церковным законам и вере (Христовой)⁴⁸. (Это, думаю, есть Никопсия, церковь же в ней потому построена, что в Никопсии похоронен апостол Симон Кананит).

Западнее этой Бичвинты течет река Каппети, большая и быстротечная; она вытекает с Рачинских гор, с Кавказа, протекает через Сванети, Аланию и ниже нее между двумя ответвлениями Кавказа, и здесь, с севера, впадает в море.

А (страна) эта — Абхазия изобилует всевозможными плодами и (благоприятным) климатом, ибо произрастают (в ней) всякие зерновые (злаки), фрукты, виноградники, водятся животные, (дикие) звери, пернатые и рыба во множестве. Кроме того, коза здешняя весьма породиста, с тонкой и пестрой шерстью, длинноногая, рослая, рога

зидრე მუხლთ დაბლამდე. გარნა არს ესე აფხაზეთი ტყიანი, ჰალიანი, ეწროვანი და მცირეველოვანი; მთის კერძონი ავარაკოვანნი. ხოლო კაცნი მგვანენი მეგრელთა და უმეტეს ცქცტნი და ტანოვანნი, წერწეტნი... ავაზაკნი (მეკობრენი), ზღუათა შინა მავალნი ოლეჰკანდარებითა, რომელთა შინა შთასხდებიან რ-, ს- და ტ-, და უცდებიან ოსმალთა ნავთა და ლაზ-ჰანთა უფროსად ოდიშ-გურიასა. არამედ არიან ბრძოლასა შინა მღედრნი, მალმიმდრეკნი, ზღუასა შინა მაგარნი და ძლიერნი. სარწმუნოებით არიან ქრისტიანენი, არამედ არღარა რისა მეცნიერნი და ირიცხვთან ვითარცა კერპნი, ვინაფთგან არა დაჰვლვენ მკუდართა თვსთა, არამედ მისითავე სამკაულ-იარაღითა და შესამოსლითა შთადებენ კუბოთა შინა და შესდგენ ხეთა ზედა, და უკუეთუ შტვენს მკუდარი იგი ეშმაკისა მიერ, სწამთ განსუენებულად მერმესა მას. გარნა უწყიან ნათესაობა, ცოლი ერთი, მარხუა, აქუთ სასოება მღუდელთა ფრიად. არა იქმნებიან მათ შორის სიძვა, მრუშება, რამეთუ დასწუენ შემცოდეთა. უყუარო სტუმარი და პატივსა უყოფენ, და შეიწყნარებენ ფრიად. ენა საკუთარი თვსი აქუსთ, არამედ უწყიან წარჩინებულთა ქართული. სხდებიან სკამთა ზედა და სჭამენ ტაბლასა ზე-

высокие, около полутора аршин, с длинной бородой, свисающей ниже колен. В Абхазии много лесов, рощ, кустарников, но мало лугов, в горной части — дачные места. А люди похожи на мегрелов, но более проворные, статные, стройные, занимаются разбоем, плавают по морю на лодках, на которые садятся по сто, двести и триста (человек), нападают на судна османов, лазов и чанов и больше всего на Одиши и Гурию. В сражении (они) робкие, быстро отступают, но на море сильны и могущественны. По вероисповеданию являются христианами; хотя сейчас ничего в вере не разумеют и причисляются к идолопоклонникам, ибо своих покойников не хоронят, а кладут в гроб вместе с украшениями, утварью и доспехами, одеждой и устанавливают на дерево; если тот мертвец просвистит с помощью дьявола, тогда считают его усопшим. Однако признают родство, одноженство, пост, весьма чтут священников. Запрещается у них прелюбодеяние, блуд, так как согрешивших сжигают. Любят и почитают гостя, принимая его с большим почетом. Имеют свой собственный язык, но знатные люди владеют также грузинским. Усаживаются на скамьи и едят

და. და არიან ერთგულნი ფრიად
მეპატრონეთა და მორჩილნი მის-
ნი.

ОПИСАНИЕ ДЖИКЕТИ (V. 786-787)

ჯიქეთისათვის.

ხოლო ამ აფხაზეთს იქით, კაპპე-
ტის წყლის დასავლეთს ბაგრა-
ტიონთა ჟამს აქეთ აქამოდღე
უწოდებენ ჯიქეთს, არამედ გორ-
გასლის ცხორება უწოდებს ჯი-
ქეთს ამ ჯიქეთის ჩდილო კერ-
ძოს, კავკასიის მთის იქეთს კერძს
ზღუდამდე.

და ამ აწინდელს ჯიქეთს
მზღვრის: აღმოსავლით კაპპეტის
წყალი; დასავლით შავი ზღუა,
სამკრით იგივე ზღუა, ჩდილოთ
კავკასი. და არს აღგილი ესე ყო-
ვლითურთ აფხაზეთისა: მოსავ-
ლით და ცხოვლით, წესით და
ქცევითაცა. არამედ კაცნი უმე-
ტეს მკეცთ მგზავსნი. ყოფილან
პირველად ქრისტეანენი, არამედ
აწ უცნობელნი მისნი. გარნა
იუწყე აფხაზთა და ჯიქთა სამო-
სელნი, და იარაღნი, და საჭურ-
ველნი, ვითარცა ჩერქესთანი,
რომელთა ზნეთა ჟამად იმერნი-
ცა ვმარობდნენ.

с таблы⁴⁹. Весьма преданы
(они) своим владельцам и
покорны им.

О Джикети

Территорию за сей Абхази-
ей к западу от реки Каппе-
ти со времен Багратионов и
по настоящее время называ-
ют Джикети; но история Гор-
гасала⁵⁰ Джикетией называет
(лишь) северную часть этой
Джикети, (расположенной) по
ту сторону Кавказских гор
до моря.

Границы теперешней Джи-
кети следующие: с востока —
река Каппети; с запада —
Черное море; с юга — то же
море; с севера — Кавказские
(горы). Сия страна во всем
(подобна) Абхазии: растения-
ми и животными, обычаями
(и народа) и нравами. Однако
люди (здесь) больше зверо-
подобны⁵¹. Раньше являлись
христианами, ныне эта вера
не известна им. Знаемо, что
одежда, вооружение и снаря-
жение абхазов и джиков те
же, что у черкесов, которые
иногда по привычке носят и
имеретинцы.

⁴⁹ Табла (груз.) — длинная деревянная доска — столик на четырех ножках (по-абх. — аишва).

⁵⁰ Историк имеет в виду сочинение автора XI в. Джуаншера «Житие и деяния Вахтанга Горгасала».

⁵¹ В данном случае, как видно, Вахушти находится под влиянием древней легенды о путешествии апостолов, где джикети характеризуются также отрицательно из-за того, что они плохо встретили Андрея Первозванного и Симона Кананита и не приняли христианскую проповедь.

РЕКА КАППЕТИ⁵² (V. 787)

ამას (სუანეთს) უდის საშუ-
ალსა მდინარე თვისი, რომელი იქ-
მნების ბოლოს კაპპეტისა, გამოს-
დის რაჭის მთას კავკასს და მო-
დის დასავლეთს-ჩდილოს შორის.

По середине сей (Сванети)
протекает ее река, которая
образуется ниже Каппети, вы-
текает из Рачинских гор Кав-
каза и течет между западом
и севером.

ГУРИЯ И АБХАЗСКИЙ ЦАРЬ ЛЕОН (V. 789)

ხოლო გურია არა წილი ეგ-
როსისა არს, არამედ ქართლოსი-
სა. გარნა ოდეს გამეფდა ლეონ
აფხაზთა, მაშინ ამათ არღარა ინე-
ბეს მორჩილება ოძრახოს ერის-
თვისა, რომელნი იყვნენ ძენი
სტეფანოზ ბაგრატიონისანი, ადა-
რნასე და ძე მისი აშოტ. ამათგან
განდგნენ და მიერთნეს ლეონს...

Гурия же является не уде-
лом Эгроса, а Картлоса⁵³.
Однако, когда воцарился Ле-
он абхазский, тогда они⁵⁴ не
захотели подчиняться эриста-
ву Одзрахе⁵⁵ — Адарнасе и
его сыну Ашоту, которые бы-
ли сыновьями Степаноза Ба-
гратиони. Отложились от них
и присоединились к Леону...

ЦХУМСКОЕ И АБХАЗСКОЕ КНЯЖЕСТВА В 20-х ГОДАХ XIV в. (V. 801)

იხილა დადიანმა გიორგიმ
ესე-ვითარება მათ შორის, მაშინ
მიიტაცა საერისთო ცხოვრება
და დაიპყრა თვთ სრულიად ოღო-

Видя создавшееся между
ними положение⁵⁶, Дадияни
Георгий захватил и Цхумское
эриставство и сам занял всю

⁵² Вахушти и при описании Сванети упоминает сванетскую реку и Каппети, будто вытекающие через Рачинские горы. Под Каппети он подразумевает, вероятно, реку Бзыбь.

⁵³ Эгрос и Картлос — сыновья легендарного Таргамоса.

⁵⁴ То есть гурийцы.

⁵⁵ Одзрахе, Одзрахе — город и крепость в Южной Грузии, в совр. Абастумани.

⁵⁶ Выше этого Вахушти сообщает, что брат имеретинского царя Константина I (1293—1327) Микаел около начала 20-х годов XIV в. захватил Рача-Лечхуми и Аргвети, из-за чего между братьями долгое время шла война.

ში ანაკოფიადმდე. ეგრეთვე შარვაშიძემ აფხაზეთი და გურიელმან გურია და სუანთა ერისთავმან სუანეთი და განიშკვდრეს თვსად და არლარა ეგდენსა მორჩილებასა შინა იყვნენ მეფეთასა.

Одиши до Анакопии. А Шарвашидзе (овладел) Абхазией, Гуриели — Гурией, сванский эристав — Сванетией, закрепили (их) за собой и не подчинялись царю как прежде.

ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ГРУЗИНСКИМ ЦАРЕМ БАГРАТОМ V
И ДРУГИМИ ВЛАДЕТЕЛЯМИ В КОНЦЕ XIV в.
(V. 803)

... ეზრახა ალექსანდრე დადიან-გურიელსა, შარვაშიძეს და სუანთა. არამედ არა ინებეს, რამეთუ შიში აქუნდათ ჯერეთ ბაგრატ მეფისა და ეგნენ, ერთგულებასა მისსა ზედა. გარნა აღიხუნა რომელნიმე ციხენი იმერეთისანი ალექსანდრემ, თვნიერ ქუთათისისა, და მცირედისა შემდგომად მოკუდა მეფე ალექსანდრე ქსა ჩ-ტბთ, ქარ. ო-ზ.

Договорился Александр⁵⁷ с Дадияни, Гуриели, Шервашидзе и сванами; однако (они) не согласились, ибо боялись еще Баграта⁵⁸ и были верны ему. Александр же занял некоторые крепости Имерети, кроме Кутаиси. Спустя некоторое время скончался царь Александр в 1389 году после рождения Христова, в 77 году грузинского (хроникона).

ПОЛИТИЧЕСКИЕ СОБЫТИЯ В ГРУЗИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ
XV в. И УЧАСТИЕ АБХАЗОВ В НИХ
V. 805-806)

ხოლო მოკლეს რა აფხაზთა მამია დადიანი ქსა ჩ-უიდ, ქარ. რ-ბ და დაჯდა ძე მისი ლიპარიტ, მაშინ მეფემან ალექსანდრემ სიყუარულითა ცოლისა თვისისა და ვინაჲთგან უწყოდაცა ვერ შემძლეობა დიმიტრისა, მისცა კუა-

Когда абхазы убили Мамия Дадияни, в 1414 году после рождения Христова, в грузинский (хроникон) 102, стал (Дадияном); сын его Липарит⁵⁹; тогда царь Александр⁶⁰ из-за любви к своей жене, зная беспомощность

⁵⁷ Речь идет об Александре I (1372—1389) Багратовиче, эриставе и царе Имерети.

⁵⁸ Царь Грузии Баграт V (1360—1395), внук Георгия V.

⁵⁹ Мамия Дадияни и его сын Липарит — владельцы Одиши.

⁶⁰ Александр I, Великий царь Грузии (1412—1443).

ლად ერისთობა იმერეთს დიმიტრის და იყო ერისთავად ესე დიმიტრი მორჩილებასა შინა ალექსანდრე მეფისასა, ვახტანგისა და გიორგი მეფისასა. ხოლო მოკუდა ესე დიმიტრი ერისთობასა შინა, ძე მეფისა ალექსანდრესი ქსა ჩ-ტნე, ქარ.-რ-მგ.

და დასუა მეფემან გიორგი ძე მისი ბაგრატ ერისთავად, და იყო მორჩილებასა შინა მისსა. არამედ ათაბაგმან ყუარყუარემ შემდგომად გაათაბაგებისა თვისისა გიორგი მეფისაგან, იწყო ქუეგამკვერეტელობა მეფისა გიორგისა. ამისთვის ეზრახა ბაგრატს ფარულად, რათა განდგეს და აღუთქუას დადიან-გურიელსა განთავისუფლება და მწე ეყოს იგი ბაგრატს. სთნდა ბაგრატს განზრახუა ესე და ჰყოფდა ეგრეთ. ამისთვის მოსცეს დადიან-გურიელმან, აფხაზთა და სუანთა პირი მტკიცედ მეფედ ყოფისა იმერეთს.

... მაშინ პაემნითა ამით განდგა ბაგრატ და დაიპყრა იმერეთი და ვინაჲთგან მეციხოვნენი გიორგი მეფისანი არა ეკრძალოდენ ბაგრატს, რამეთუ ბიძა იყო მეფისა და სახლო, გამოასხ-

Дмитрия⁶¹, отдал Дмитрию эриставство Имерети; и был сей Дмитрий эриставом в подчинении царя Александра, Вахтанга⁶² и царя Георгия⁶³.

Дмитрий, сын царя Александра, умер будучи эриставом в 1455 году после Рождества Христова, в груз. (хроникон) 143. А царь Георгий поставил эриставом (Имерети) сына его — Баграта⁶⁴, который пребывал в подчинении его (Георгия). Однако атабаг Кваркваре⁶⁵, после того как он стал атабагом через посредство царя Георгия, начал изменять царю Георгию. Поэтому он тайно посоветовал Баграту (эриставу) отложиться (от царя Георгия), пообещать Дадияни и Гуриели освобождение и (сам) обещал оказать помощь Баграту. Понравился сей совет Баграту, так он и поступил. Потому-то Дадияни, Гуриели, абхазы и сваны дали ему твердое заверение провозгласить (его) царем в Имерети⁶⁶.

...Тогда с этим условием отложился Баграт (от Георгия) и овладел Имерети; так как крепостная стража царя Георгия не остерегалась Баграта, — ибо был (он) дядей

⁶¹ Дмитрий был сыном Александра I.

⁶² Вахтанг IV (1443—1446), сын Александра I.

⁶³ Грузинский царь Георгий VIII (1446—1466), сын Александра I.

⁶⁴ Баграт (1455—1478), сын Дмитрия, эристав, а затем и царь Имерети.

⁶⁵ Владелец Самцхе-Саатабаго Кваркваре II Джакели (1451—1466).

⁶⁶ Далее Вахушти дает оглавление текста: «Седьмой царь Баграт, царствовал шестнадцать лет».

ნა ყოველნი და დაიპყრა თვთ და შეაყენა მეციხოვნე გუშაგნი თვსნი. ამისი მცნობელი მეფე გიორგი შეკრებული სპითა ჩამოვიდა იმერეთს და რა არღარა მოერთო ათაბაგი ყუარყუარე, ეწყო სპითა იმერთათა ბაგრატ ჩიხორს, ქ-სა ჩ-უდბ, ქართ. რ-ნი, და ძლიერისა ბრძოლის შემდგომად იძლია გიორგი მეფე და ივლტოდა ქართლსავე. ხოლო ბაგრატ გამარჯუებული მოვიდა ქუთათისსა, აქა მოერთნენ დადიან-გურიელ-აფხაზნი და სუანნი და აკურთხეს, სრულიად იმერთა სათნო ჩინებითა, მეფედ. ამისთვის აღუსრულა მთავართა მათ აღთქმული თვსი და განთავისუფლდნენ, თვნიერ ლაშქრობისა და ქუეგანწყესებისა მეფისა, და იქმნა იმერეთი მიერთით ერთ მეფედ და ოთხ სამთავროდ ანუ სათავადოდ, რამეთუ მიიღო დადიანმან ოდიში, გურიელმან გურია, შარვაშიძემ აფხაზნი და ჯიქნი და გელოვანმან სუანეთი და ბაგრატ მეფობდა მათ ზედა ესრეთ.

УЧАСТИЕ АБХАЗОВ В ОТНОШЕНИЯХ МЕЖДУ
ИМЕРЕТИНСКИМИ ЦАРЯМИ И ВЛАДЕТЕЛЯМИ ЗАПАДНОЙ
ГРУЗИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XV ВЕКА
(V. 807-809)

შემდგომად მოკულა დადიანი Умер Шамадавле Дадни⁶⁷ შამანდავლე, ქ-სა ჩ-უოდ, ქარ. ანი⁶⁷ в 1474 году после Рож-

⁶⁷ Шамадавле Даднани — владетель Мегрелии (1470—1474), сын Александра.

царя и не вызывал подозрения, вывел (Багрატ) всех (из крепости), занял ее сам и поставил свой гарнизон. Узнав об этом царь Георгий собрал войско и прибыл в Имерети; но на помощь не пришел атабаг Кваркваре; сразился с ним Баграт при Чихорис имеретинским воинством в 1462 году после Рождества Христова, в груз. (хроникон) 150. После ожесточенного сражения побежденный царь Георгий бежал обратно в Картли. А одержавший победу Баграт прибыл в Кутатиси; к нему явились Даднани, Гуриели, абхазы и сваны и, выражая желание всех имеров, благословили его царем. Поэтому выполнил он тем владетелям обещанное; и освободились они, кроме обязанности представлять войско и быть подручными царя; превратилась с того времени Имерети в одно царство и четыре княжества или сатавадо, ибо Даднани получил Одиши, Гуриели — Гурию, Шарвашидзе — абхазов и джигов, Геловани — Сванети; а Баграт таким образом царствовал над ними.

რ-მბ და დაჯდა ბიძა მისი ვამიკ დადიანად, სათნოთივე ბაგრატ მეფისათა. ხოლო ამან ვამიკ დადიანმან არღარა ინება განძლიერება უმეტესად ბაგრატ მეფისა, შემოიკრიბნა აფხაზნი და გურიელი და უწყო კირთება, ოკრება და დაპყრობა იმერეთსა.

ესმა ესე ბაგრატ მეფესა, ქართლს მყოფსა, და წარვიდა მსწრაფლად სპითა დიდითა, რამეთუ წარიტანნა ქართველნიცა და მისრულსა ოდიშს ეწყო დადიანი ვამიკ და იქმნა ბრძოლა ძლიერი ქ-სა ჩ-უოზ, ქარ. რ-მე და მოსწყდნენ მრავალნი. შემდგომად იძლია დადიანი ვამიკ; მაშინ შევიდა ბაგრატ მეფე ოდიშს, აღიხუნა ციხენი და დაიპყრა ოდიში...

...ხოლო შემდგომად ბაგრატ მეფისა დაჯდა მეფედ ძე ამისი ალექსანდრე და ინება კურთხევა. ამისთვის მოუწოდა დადიან-გურიელსა, შარვაშიძეს და გელოვანს. არამედ დადიანმან არღარა ინება მოსლვა. ეგრეთვე გურიელმან და სხუათა...

...ხოლო ალექსანდრე ეზრახა იმერთა და დადიანსა, ჩამოვიდა და დაიპყრა იმერეთი კუალად, აღიღო ქუთათისი და ყოველნი ციხენი იმერეთისანი, ვინაჲთგან კოსტანტინე მეფე უცალო იყო.

дества Христова в груз. (хроникон) 162, а Даднаниом стал дядя его Вамик⁶⁸, по желанию же царя Баграта⁶⁹. Тот Вамик не захотел чрезмерного усиления царя Баграта, привлек абхазов, Гуриели и начал разорять, опустошать, покорять Имерети.

Услышал об этом Баграт, находившийся в Картли, отправился поспешно с большим войском, взяв с собой и картлийцев; по прибытии в Одиши сразился с ним Вамик, и произошло ожесточенное сражение в 1477 году после рождества Христова, в груз. (хроникон) 165, и погибли многие. Затем был побежден Вамик Даднани; тогда царь Баграт вторгся в Одиши, занял крепости и овладел Одиши...

...После же царя Баграта⁷⁰ воцарился сын его Александр⁷¹ и пожелал быть коронованным. Для этого призвал (он) Даднани, Гуриели, Шарвашидзе и Геловани. Однако Даднани не пожелал явиться к нему. Также (не захотели этого) Гуриели и остальные (владельцы)...

...Александр, сговорившись с имеретинцами и Даднани, прибыл и опять овладел Имерети, взял Кутатиси, все имеретинские крепости, ибо занят был царь Константин⁷².

⁶⁸ Вамик Даднани (1474—1482).

⁶⁹ Баграт — царь Имерети (1455—1478), сын Дмитрия.

⁷⁰ Имеретинский царь Баграт, умер в 1478 году.

⁷¹ Александр II (1478—1510).

⁷² Картлийский царь Константин (1448—1500).

მერმე დაეზავა დადიან-გურიელ-სა. ამით დამშვდა იმერეთი და და-იპყრა უმტკიცესად და დაიმორ-ჩილნა აფხაზნი და სუანნიცა გარ-ნა არა ეგოდენად, ვითარცა ენე-ბა...

მერმე შესცვალნა ურჩნი თვს-ნი და რომელნიმე მოსპნა და უმკვდრო ჰყვნა და დაადგინა ერთგულნი და მისანდონი თვსნი და მომტკიცა ამითი იმერეთი. ეგრეთვე დაიმორჩილნა დადიან-გურიელი და მთავარნი სსუანი იგინი ლაშქრობათა, ნადირობა-თა და მეფედ მათთა კმობითა მსახურებათა.

ПОХОД ДАДИАНИ И ГУРИЕЛИ В ДЖИКЕТИ (V. 811)

ხოლო ესე მეფე ბაგრატ იმერტა, გიორგი ქართველთა და ლევან კახთა წარვიდნენ იერუსა-ლიმს, ვითარცა აღვსწერეთ ყო-ფილი. შემდგომად შეიკრიბნენ დადიანი მამია და გურიელი მამია და წარვიდნენ ჯიქეთს სპითა, რა-მეთუ ეკირთებოდნენ იგინი ოდიშს და გურიას. ზღვთ ნავები-თა მისრულთა ჯიქეთს, ეწყუნენ ჯიქნი სიმაგრით გამო, ჰყვეს ბრძოლა ძლიერი და აოტეს სპა-ნი იმერტა, მოკლეს დადიანი მამია და შეიპყრეს გურიელი მა-

Затем заключил мир с Дадиа-ни и Гуриели. Тем самым усмирил Имерети и прочнее овладел ею, привел в повино-вание абхазов и сванов, од-нако не в такой степени, в какой ему хотелось...

Затем сместил непокорных ему (лиц), некоторых истре-бил, и лишил потомства, на-значил (вместо них) верных ему и надежных; этим закреп-ляя за собой Имерети. Таким же путем подчинил себе Да-диани, Гуриели и других вла-детелей. Они участвовали с ним в походах и охоте, служа ему, называя его своим ца-рем.

Цари — имеретинцев Баг-рат, картлийцев — Георгий и кахетинцев — Леван отпра-вились в Иерусалим⁷³, как об этом уже было писано. После того собрались Дадиаани Ма-мია и Гуриели Мамиа⁷⁴ и с войском отправились в Джи-кети, ибо те разоряли Одиши и Гурию. Как только морем на суднах добрались они до Джикети, джики из своих укреплений напали на них; произошло ожесточенное сра-жение, и войска имеров об-ратили в бегство. Убили Да-диани Мамиа, схватили Гури-

მია და აღიტეს ალაფი და იავარი მათი ქ-სა ჩ-ფლბ, ქარ. ს-კ. ხოლო ნეშტნი, ლტოლვილნი სპანი, მო-ვიდნენ და დასუეს ოდიშს დადი-ანად ლევან და გურიელი მამია დაიკსნა ვეცხლით ძემან მისმან როსტომ და მოვიდა გურიასვე.

ели Мамиа, взяли у них тро-феи и добычу в 1532 году после родства Христа, в груз. (хроникон) 220. А оставшие-ся, бежавшие части войска, возвратились в Одиши и по-ставили Дадиааном Левана⁷⁵; а Гуриели Мамиа, которого выкупил за деньги его сын Ростом, вернулся в Гурию⁷⁶.

ВЫСТУПЛЕНИЕ ОДИШСКОГО ВЛАДЕТЕЛЯ ЛЕВАНА I ДАДИАНИ С МЕГРЕЛО-АБХАЗСКИМИ ВОЙСКАМИ ПРОТИВ ТУРОК В СЕРЕДИНЕ XVI в. (V. 814)

მოვიდნენ ოსმალნი, დაუწყეს შენება უმეტესად ციხესა გონი-ას. ხოლო ვახტანგ მისრულმან საჯავახოს უწყო ზრახუად დადი-ანსა, როინის თულსა ზედა მდგომს სპითა ოდიშ-აფხაზთა-თა: „ვინაფთვან ვარ ფუცებულნი შენდა, აწ უწყოდე თუმცა შეიკ-რიბნეთ შენ და გურიელი, აქუს გურიელისაგან პირი ძმასა შენსა, დაგესმის იგი, ანუ მოგაკუდინე-ბენ და ანუ შეგიპყრობენ“. მაშინ მეგრელთა არლარა გამოიკითხეს ზაკულება ესე, უკუნიქცნენ ფო-თიღამ და წარვიდნენ თვსად და ვახტანგ მივიდა გურიელისა თა-ნა. არამედ გურიელს აღუძნდა უკუნიქცევა დადიანისა, რამეთუ

Пришли османы и начали еще больше укреплять кре-пость Гонио. Вахтанг⁷⁷ же, прибывший в Саджавахо, на-чал переговоры с Дадиаани, стоявшим у устья (реки) Ри-они с одишско-абхазским вой-ском: «Так как я связан клят-вой с тобой, должен изве-стить что, хотя объединились ты и Гуриели, имеет Гуриели договоренность с твоим бра-том, нападут на тебя, либо убьют, либо схватят». Тогда мегрелы, не выведав сие ко-варство, возвратились из По-ти к себе, после чего Вахтанг явился к Гуриели⁷⁸.

Возвращение Дадиаани опе-чалило Гуриели, ибо он не в состоянии был на своих су-

⁷³ Баграт III (1510—1564), сын Александра II; Георгий IX (1525—1534), сын Константина II; Леван — кахетинский царь (1520—1574); они отправились в Иерусалим в 1520 году.

⁷⁴ Дадиаани Мамиа III (1512—1532), сын Липарита; Гуриели Мамиа владетельствовал в 1520—1534 гг.

⁷⁵ Дадиаани Леван I (1532—1572), сын Мамиа.

⁷⁶ Данное сообщение Вахушти опирается, как видно, на текст продол-жения «Новой истории Грузии» (см.: IV. 497).

⁷⁷ Брат имеретинского царя Баграта III, сын Александра.

⁷⁸ Владелец Ростом Гуриели (1534—1564), сын Мамиа Гуриели.

ნავებითა თესითა არა ძალედვა
განსლვა გონიას და ბრძოლა ოს-
მალთა და განმაგრება გურიისა.

дах проплыть в Гонию и сра-
зиться с османами и защи-
тить Гурию⁷⁹.

УЧАСТИЕ АБХАЗОВ, ДЖИКОВ И ЧЕРКЕСОВ
В МЕЖДОУСОБНЫХ ВОЙНАХ ПРАВИТЕЛЕЙ ЗАПАДНОЙ ГРУЗИИ
В НАЧАЛЕ 70-х ГОДОВ XVI ВЕКА
(V. 816-817)

ამისა შემდგომად მოკუდა
ლევან დადიანი ქ-სა ჩ-ფოზ, ქარ.
ს-ა, რამეთუ უბრკმა ცხენსა მის-
სა ნადირობასა შინა და შემუსრა
კისერი მისი; და დაჯდა ძე მისი
გიორგი დადიანად. ხოლო გიორ-
გი მეფემან მოგუარა ძესა თჳსსა
ბაგრატს ცოლად და დადიანის
გიორგისა და ასული ლევანისა და
აქორწინა მის თანა ქ-სა ჩ-ფოზ,
ქარ. ს-ა. ამავე ქორონიკონსა
იშვა ძე გიორგი მეფისა რუსუ-
დანისაგან ლევან. არამედ ესე
შეერთება მეფისა და დადიანისა
შეუძნდა გურიელს და გარდაბი-
რა დადიანს ძმა მამია და მოიყვა-
ნა გურიას, შერთო დაჲ თჳსი ცო-
ლად. მერმე შემოიკრიბნა სპანი
გურიელმან, მიუტდა დადიანს
ზუგდიდს, ეკუთა დადიანიცა,
არამედ ბრძოლასა იძლია დადი-
ანი გიორგი და ივლიტოდა აფხა-
ზეთს. ხოლო დაჯდა დადიანად

Умер Леван Дадияни⁸⁰ в
1572 году после рождения
Христова; в груз. (хроникон)
260, ибо во время охоты
споткнулась его лошадь и со-
крушила шею; а на дади-
ановский престол взошел Ге-
оргий⁸¹.

Царь Георгий⁸² для своего
сына Баграта привел в жены
сестру Георгия Дадияни, дочь
Левана и справил свадьбу в
1573 году после рождения
Христова, в груз. (хроникон)
261.

В тот же хроникон у царя
Георгия родился сын от Ру-
судан⁸³, Леван.

Однако породнение (имере-
тинского) царя (Георгия) и
Дадияни (Георгия) озадачи-
ло Гуриели, он переманил
на свою сторону брата Да-
дияни (Георгия) — Мамиа;
привел его в Гурию и женил
на своей сестре. Затем Гури-
ели (Георгий) собрал войско,

მამია, ძმა მისი. ეზრახნენ მეფე
გიორგის მამია და გურიელი,
რათა სთნდეს ესე ესრეთ და მოს-
ცეს რომელი ეპყრა ჭილაძისეუ-
ლი დადიანსა. ესე სათნო იყო
გიორგი მეფემან, ვინაჲთგან მამი-
აცა იყო მძახალი და მისცათ ნება
და ჰყვეს ზავი მეფემან და და-
დიანმან და გურიელმან.

შემდგომად იშვა ნიჯადი გი-
ორგი დადიანმან აფხაზნი, ჯიქნი
და ჩერქეზნი და მოვიდა ოდიშს.
ესე აცნობა დადიანმან გურიელ-
სა და გურიელმან წარუვლინა
სპანი თჳსნი მამიას; ეწყო მამია
გიორგი დადიანსა, იძლია კუა-
ლად გიორგი და წარვიდა აფხა-
ზეთს.

напал на Дадияни (Георгия)
в Зупдиди, и Дадияни сразил-
ся с ним, но в сражении Да-
дияни Георгий был побеж-
ден и бежал в Абхазию. Да-
дианом же стал Мамиа, брат
его; Мамиа (Дадияни) и Гу-
риели (Георгий) вступили в
переговоры с (имеретинским)
царем Георгием о том, чтобы
он вернул занятое Дадияном
владение Чиладзевых. Это
одобрил царь Георгий, так как
и Мамиа был с ним пород-
нившимся и заключили союз
царь (Георгий), Дадияни
(Мамиа) и Гуриели (Геор-
гий).

Затем Георгий Дадияни
заполучил наемные войска
абхазов, джиков и черкесов
и прибыл (из Абхазии) в
Одиши. Об этом Дадияни
(Мамиа) известил Гуриели.
А Гуриели свои войска по-
слал к Мамиа (Дадияни).
Сразился Мамиа с Георгием
Дадияни; и на сей раз Георг-
ий потерпел поражение и пе-
решел в Абхазию.

НАШЕСТВИЕ АБХАЗОВ НА ГУРИЮ
(V. 823)

შემდგომად მოუტდნენ აფხაზ-
ნი გურიას ნავებითა. ამათ ეკუთ-
თა გურიელის ძე მამია, სძლო და
მოსწყვდნა სრულიად ქ-სა ჩ-ფო, ქარ.
ს-ოთ.

Абхазы на лодках напали
на Гурию. Сразился с ними
сын Гуриели — Мамиа⁸⁴; по-
бедил их и истребил всех в
1591 году после рождения
Христова, в груз. (хроникон)
279.

⁷⁹ Названные события имели место около 1545 года; Вахушти же, описывая все это, исходит, вероятно, из аналогичного сообщения продолжения «Картлис цховреба», (IV. 360).

⁸⁰ Леван I Дадияни (1532—1572), владетель Одиши.

⁸¹ Дадияни Георгий (1572—1582), сын Левана.

⁸² Имеретинский царь Георгий I (1564—1585), сын Баграта III.

⁸³ Супруга имеретинского царя Георгия II — Русудана была дочерью черкесского князя (V. 815).

⁸⁴ Сын Георгия Гуриели — Мамиа — владетель Гурии в 1600—1625 годах.

და მორჩილად ქაიხოსრო გურიელი, და განაცხადა მტერობა მეფისა გიორგისა, განზრახვითა პაატა წუჭისათა.

...სძულობდა ცოლი დადიანისა პაატას და მტერობდა წუჭი მას. ამის გამო შეუთქუა ლევან დადიანს ცოლსა თვსსა სიძუა მეწლისა თანა თვსისა. შეიპყრა იგი ძეგბითურთ, შთადვა ზარბაზნისა შინა და განატყორცნა, და დაიფანტნენ სრულიად. მერე მოიყვანა სხუა ცოლი და იქორწინა.

ПРИЗНАНИЕ ВЛАДЕТЕЛЕМ АБХАЗИИ ВЛАСТИ
КАРТЛИЙСКОГО ЦАРЯ
(V. 836)

ხოლო სკანდიდამ მოვიდა ბატონი თეიმურაზ მის თანა და სკანდა დაიპყრა ვახტანგ, მოვიდა, მოადგა ქუთათისსა, აღიღო ქუთათისი და გამოიყვანა ბაგრატ მეფე. მაშინ მიერთნენ სრულიად იმერნი და შემოკრებულნი ყოვლითა ქართველ-იმერელითა ჩამოვიდა ოდიშს. ვერ წინააღუდგა დადიანი ვამიყ, არამედ განივლტო სუანეთს. ხოლო ვახტანგ

крыто выступать против царя Георгия по совету Паата Цуцки...⁹³

...Недолюбливала супруга⁹⁴ Дадияни Паату Цуцки и враждовал он с ней. Поэтому же Леван Дадияни обвинил свою жену в прелюбодеянии с его кравчим, схватил ее с сыновьями, поместил в пушечный ствол и выстрелил, разбросав (ее тело) на части. После этого Леван женился на другой (женщине) и сыграл свадьбу.

Царь Теймураз⁹⁵ из Сканды⁹⁶ явился к нему⁹⁷ и Вахтанг занял Сканду; подошел к Кутатиси, взял Кутатиси, вывел (оттуда) царя Баграта⁹⁸. Тогда явились (к нему) все имерцы и (он), окруженный всеми картлийцами и имерцами, прибыл в Одиши. Вамик Дадияни⁹⁹ не смог противостоять им, и поэтому

⁹³ Паата Цулукидзе (V. 856).

⁹⁴ Вахушти не называет личность супруги Левана II Дадияни, но по другим источникам известно, что она была дочь владетеля Абхазии Пүто Шервашидзе. (См.: З. В. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии, с. 262—265).

⁹⁵ Теймураз I (1605—1661), сын Давида.

⁹⁶ Крепость в Имерети.

⁹⁷ Т. е. к Вахтангу V Шахнавазу (1658—1675), картлийскому царю.

⁹⁸ Имеретинский царь Баграт IV (1660—1661), сын Александра II.

⁹⁹ Дадияни Вамек III (1658—1661), сын Мамиа Дадияни.

მოსრნა ურჩნი ოდიშს, მოსტყუენენა, აღიღო ციხენი და მოადგა ჭაქვიტის ციხესა, აღიღო იგიცა გამოიყვანა ცოლშვილი ვამიყ დადიანისა და გამოიღო საგანძურნი მისნი, მოვიდა ზუგდიდს და მუნ მოერთო შარვაშიძე ძლუნითა დიდითა და აფხაზთა.

бежал в Сванети. Вахтанг же перебил неподчинившихся в Одиши, полонил их, взял крепости, осадил Чаквитскую крепость, взял и ее. Вывел (из нее) жену и детей Вамика Дадияни, захватил сокровища его, прибыл в Зугдиди, а там присоединился к нему Шарвашидзе с абхазами и большими подарками¹⁰⁰.

КАТОЛИКОСЫ АБХАЗИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVII ВЕКА
(V. 838)

ამსვე ქორონიკონს (ქ-სა ჩ-ქავ, ქარ. ტ-ნდ) მოკუდა კათალიკოზი სვმონ ჩხეიძე და დაჯდა საყვარელისძე ევდემოზ.

В тот же хроникон (1666 г. после р. х. груз. хроникон 354) умер Католикос Свимон Чхеидзе и сел (католикосом) Евдемоз Сакварелидзе¹⁰¹.

АБХАЗЫ И ГУРИЕЛИ ГЕОРГИИ НА РУБЕЖЕ 60—70-х гг. XVII в.
(V. 840)

არამედ გიორგი გურიელი იყო კაცი მხნე, შემმართველი, მშველდოსან-მოასპარეზე რჩეული, უღმრთო, მესისხლე და ტყვეს მყიდველი უწყალო. ამან მოსრნა მეგობრედ მოსრულნი აფხაზნი გურიას მრავალგზის.

А Георгий Гуриели¹⁰² был человеком храбрым, мужественным стрелком и наездником отменным, безбожником, мстительным, безжалостным пленоторговцем. Он истреблял абхазов, неоднократно приходивших в Гурию пиратствовать.

НАШЕСТВИЯ АБХАЗСКИХ ФЕОДАЛОВ НА ОДИШИ
ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVII ВЕКА
(V. 842)

ხოლო ჟამებთა ამათ შინა В течение того времени¹⁰³ იყო კირთება ოდიშს აფხაზთაგან, абхазы нападали на Одиши.

¹⁰⁰ Все это имело место в 1661 году.

¹⁰¹ Католикосы Свимон I (1659—1666) и Евдемоз II Сакварелидзе (1666—1669), главы западногрузинской церкви — «католикосы Абхазии».

¹⁰² Владетель Гурии, сын Кайхосро Гуриели.

¹⁰³ Речь идет о семидесятих годах XVII в.

რამეთუ ვინაჲთგან განდიდნა ჰყონდიდელი ჩიქოვანი, რომელი გამოეპარა ვახტანგ მეფესა შულავრიდამ, მოვიდა და დაიპყრა ჰყონდიდლობავე, და იქმნა მისანდო ლევან დადიანისა ყოველსა შინა.

А возвеличился Чкондидели Чиковани, который бежал от царя Вахтанга¹⁰⁴ из Шулаври, пришел и стал опять Чкондидским епископом, и стал во всем доверенным лицом Левана Дадияни¹⁰⁵.

*
*
(V. 845)

გარნა იყო ჰირი დიდი ოდიშს, ვითარცა აღვსწერეთ, და უმეტეს აფხაზთაგან, რამეთუ მოვიდოდნა ნავებითა და კმელითა და სტყუევიდნა, დაიპყრეს ვიდრე ეგრისის მდინარემდე, და დაეშენებოდნენ თვთ აფხაზნი და არღარა იყო დრანდას და მოქუს ეპისკოპოსნი.

Однако в Одиши было горе большое¹⁰⁶, как описано нами, (исходившее) в основном от абхазов; ибо приходили (они) на лодках и по суше, и полоняли (одишцев), овладели вплоть до реки Эгриси и заселились там сами же абхазы, и в Дранде и Мокви более не было епископов.

*
*
(V. 850)

გარნა იყო ოდიშს ჰირი გიორგი ლიპარიტიანისაგან კლვითა და ყივლითა ტყვესათა და უმეტეს აფხაზთაგან, რამეთუ მოვიდნა ლაშქრად და აოჯრებდნა ქუყანა ავაზაკობით და ცხადად.

И было в Одиши горе из-за Георгия Липаритиани¹⁰⁷, чинившего убийства и торговавшего пленными, но больше всего от абхазов, так как приходили с войной, разоряли страну (Одиши), разбойнически и открыто¹⁰⁸.

ხოლო არჩილ მეფემან სცნა, რამეთუ მივიდა დავით შეწევნითა შამხალისათა ყირიმის ხანისა თანა და იგი აღძრულ იყო შეწევნად არჩილისად წინაშე ხონთქრისა. ამისთვის იწება არჩილ წარსლვა ყირიმს და მივიდა აფხაზეთს; მოეგება შარვაშიძე, ისტუმრა პატივით, ვითარცა მეფე, და იყოფებოდა ზუფუს ქამრადენამე. არამედ ვერღარა მშოვნელი გზისა უკმოქცა და მოვიდა ოდიშს.

Царь Арчил¹⁰⁹ узнал о том, что Давид¹¹⁰ с помощью Шамхала¹¹¹ прибыл к крымскому хану, и что он был готов посодействовать Арчилу перед султаном¹¹².

Поэтому Арчил, пожелал отправиться в Крым и прибыл в Абхазию; встретил его Шарвашидзе, принял с почестями, подобающими царю; и находился некоторое время в Зупу¹¹³, но из-за отсутствия дороги (безопасности), вернулся обратно и прибыл в Одиши.

ПОХОД ВЛАДЕТЕЛЕЙ ИМЕРЕТИ И МЕГРЕЛИИ В АБХАЗИЮ
В НАЧАЛЕ XVIII ВЕКА
(V. 862-863)

ხოლო მთავრობდა აბაშიძე და განეგებოდა მის მიერ ყოველი იმერეთი. ზამთარსა ამას ევედრა ლიპარიტიანი აბაშიძეს, რათა შეეწიოს აფხაზთა ზედა, რამეთუ მიეღოთ აფხაზთა ეგრისის მდინარემდე და აოხრებდნენ ოდიშს კლვითა და ტყუეობითა. უსმინა აბაშიძემ, შემოიკრიბნა სპანი

Владелецствовал Абашидзе¹¹⁴ и управлялась им вся Имерети. В ту зиму Липаритиани¹¹⁵ попросил Абашидзе о помощи против абхазов, ибо абхазы, овладев до реки Эгриси, разоряли Одиши, убивая и пленяя людей. Согласился Абашидзе, собрал имеретинское войско, отправился

¹⁰⁹ Восточногрузинский царь Арчил (1661—1699), сын Вахтанга V Шахнаваза; умер в 1712 году.

¹¹⁰ Видимо, имеется в виду сын Ираклия I Давид Имамкулихан.

¹¹¹ Официальное название владетельных феодалов Дагестана.

¹¹² Турецкий султан, которого Вахушти именует хонткаром.

¹¹³ Зупу (совр. с. Лыхны в Гудаутском районе) резиденция владетелей Абхазии.

¹¹⁴ Абашидзе Георгий, владетель Имерети (1701—1705); Вахушти пишет, что он был пятнадцатым царем и царствовал 5 лет.

¹¹⁵ Липаритиани Георгий, владетель Одиши.

¹⁰⁴ Вахтанг V Шахнаваз (1658—1675), картлийский царь.

¹⁰⁵ Леван Дадияни III (1661—1680), владетель Одиши.

¹⁰⁶ В 80-х годах XVII века.

¹⁰⁷ Георгий Липаритиани — владетель Одиши.

¹⁰⁸ В конце 80-х годов XVII века.

იმერთა, წარვიდა და შთავიდა აფხაზეთს. ვერ წინააღმდეგა შარვაშიძე, მოსტყუებენ აფხაზეთი, აღიღო ალაფი დიდი, დაახავა ლიპარიტიანი და შარვაშიძე, გაჰმოუხუნა ქუეყანა მიღებული და მძევალნი, მერე წარმოვიდა და მოვიდა იმერეთსავე.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ МИРА МЕЖДУ ИМЕРЕТИНСКИМ ЦАРЕМ И ВЛАДЕТЕЛЕМ АБХАЗИИ В 1709 ГОДУ

(VI. 869-870)

ხოლო მოდგომილს ნავარძეთს მეფეს აზრახეს ძეთა ლიპარიტიანისათა კაცია და ბეჟან, რათა ულაშკროს მეფემან და გარდააგდონ მამა მათი და დაიპყრან მათ ოდიში. უსმინათ მეფემ, მოუდგინა ნავარძეთს ქუელი წერეთელი და თვთ წარვიდა ოდიშს; ვერ წინააღმდეგა ლიპარიტიანი, არამედ ივლტოდა აფხაზეთს. ხოლო ამათ დაიპყრეს ოდიში და მიჰყუენ აფხაზეთს, მუნ წინააღმდეგა შარვაშიძე; ზავ-ჰყვეს მის თანა, უკმოიქცნენ ოდიშსე და დასუეს კაცია დადიანად. მერე მოვიდა მეფე იმერეთს.

(в поход) и вступил в Абхазию. Не смог противостоять ему Шарвашидзе¹¹⁶; полонили (они) Абхазию, взял много добычи; помирил Липаритиани и Шарвашидзе, отнял (у Шарвашидзе) захваченную землю и (взял) заложников; затем вернулся обратно и прибыл в Имерети.

Сыновья Липаритиани¹¹⁷ — Кация и Бежан убеждали царя¹¹⁸, подступившего к Навардзети¹¹⁹, чтобы царь помог бы им свергнуть их отца и овладеть Одиши. Послушался царь, приставил к Навардзети Квели Церетели, сам отправился в Одиши. Липаритиани оказался не в силах противостоять и бежал в Абхазию. А те овладели Одиши и вступили в Абхазию; тут им сопротивление оказал Шарвашидзе; заключили с ним перемирие, возвратились в Одиши и посадили (там) Кация Дадианом. Затем царь прибыл в Имерети.

¹¹⁶ Владелец Абхазии.

¹¹⁷ Владелец Мегрелии Георгий Липаритиани.

¹¹⁸ Речь идет об имеретинском царе Георгии V (1701—1720), сыне Александра.

¹¹⁹ Крепость в Имерети, принадлежавшая крупным феодалам Абашидзе.

СВИДЕТЕЛЬСТВО О БРАКАХ МЕЖДУ ФАМИЛИЯМИ ГУРИЕЛИ И ШЕРВАШИДЗЕ (ЧАЧБА) (V. 884)

მოკულა გურიელი გიორგი, დაჯდა ძე მისი მამია, ნაშობი შარვაშიძის ქალისაგან, და მომკულარ იყო ცოლიცა ერისთვისა, მარიამ, მეფის ქალი.

Умер Гურიели Георгий¹²⁰, сел (на престол владетеля Гური) сын его, Мамиа¹²¹, сын дочери Шарвашидзе; скончалась и супруга эристава, царевна Мариа¹²².

ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ОСМАНАМИ, ИМЕРЕТИНЦАМИ, ОДИШЦАМИ И АБХАЗАМИ В 30-х ГОДАХ XVIII ВЕКА

შემდგომად მოკულა ცოლი მეფისა, ასული დადიანის ბეჟანისა, და გლოვისა შემდგომად შერიტო მეფემან ასული ლევან აბაშიძისა ცოლად და იქორწინა, ქსა ჩ-ლბ, ქარ. უ-კ, და მისცა გურიელს მამიას ასული თესი მეფემან, დადიანის ქალის ნაშობი. იხილეს ესე დადიანმან, ერისთავმან და ზურაბ აბაშიძემან, გარდაბირეს მეფეს მამუკა ძმა მისი, მოიყვანა დადიანმან და შერთო და თესი ცოლად. შემოიკრიბნა ოდიშარნი, აფხაზნი და მოვიდნენ იმერეთს. მიერთოთ ერისთავიცა და შეკრებულნი დადგნენ გეგუთს. მუნ მიერთუნენ მარგუელნიცა და აოკრებდნენ ქუეყანათა... დადიანი შეკრებული მოადგა ქუ-

Скончалась супруга царя¹²³, дочь Бежана Дадиани¹²⁴, и после траура царь женился на дочери Левана Абашидзе и сыграл свадьбу в 1732 году после р. х. в груз. хроникон 420; царь же свою дочь, рожденную от дочери Дадиани, выдал замуж за Гურიели Мамиа. Увидев это, Дадиани, эристава¹²⁵ и Зураб Абашидзе, возбудили против царя Мамуку, брата его. Дадиани привел его и поженил на своей сестре. Собрал одишцев, абхазов и прибыли в Имерети. Присоединился (к ним) также эристава и объединившись, все расположились в Гегути; там присоединились (к ним) и аргветцы¹²⁶ и опустошили страну...¹²⁷

¹²⁰ Гურიели Георгий (1714—1726), сын Мамиа Гურიели.

¹²¹ Мамиа Гურიели (с 1726 г.) сын Георгия. В тексте оригинала о нем написано букв.: «рожденный от дочери Шарвашидзе».

¹²² Мариа — супруга эристава Шошита, дочь: царя Александра.

¹²³ Имеретинского царя Александра (1721—1752), сына Георгия.

¹²⁴ Дадиани Бежан (1715—1728), владетель Лечхуми.

¹²⁵ Рачинский эристава Григол сын эристава Шошита.

¹²⁶ В тексте оригинала «маргуели» — жители Аргветской области.

¹²⁷ Т. е. земли Имерети.

თათისს. არამედ მეფე არა განვიდა ბრძოლად და მათ ვერ იკადრეს მოსლვა შიშითა ოსმალისათა, შემეპირდნენ და წარვიდნენ თვს-თვსად, და ალექსანდრემ მოიმტკიცა იმერნი წულუკიძითურთ. ამავე ჟამთა მოვიდა სხუა ფაშა ფოთის სპითა, რათა დაიპყრას ურჩნი ზღვს-კიდისანი ვიღრე აზავადმდე. ამან მოუწოდა ალექსანდრეს სპითა. ხოლო მეფე ალექსანდრე წარსლვად განმზრახი, რამეთუ შემდგომად მსახურებისა ოსმალთა დაიმორჩილოს მათით ურჩნი თვსნი იმერნი და, რა მოვიდა ოდიშს, ეტყოდა დადიანი არა წარსლვასა: „ვინაფთვან არა კეთილ არს დაპყრობა მათგან ზღვს კიდისა ჩუენთვს“. ესე არა უსმინა მეფემან, რამეთუ იყვნენ ადგილნი ყოველნი დადიანისა, ვინაფთვან არა ერჩიდა დადიანი, და მოვიდა ფაშისათანა, მან პატივსცა და წარვიდნენ ოდიშს. გარნა ოდიშარნი სრულიად დახიზნულ იყვნენ აფხაზეთამდე, ვინაფთვან დადიანი არა იყო ფაშისა თანა.

არამედ არბევდნენ ოსმალნი და იმერნი და სტყუევნიდნენ, საღვთის ჰპოვებდნენ. შევიდნენ ოსმალნი ილორს. არამედ ხატნი და ჯუარნი და საკმარნი ეკლესიისანი დაეხიზნათ. შეუდღეს ცეცხლი, მოწვეს ეკლესია და აღძრცვეს კრამიტი ბრძენისა და მოსნეს დახატულებანი, და შემდ-

სობრავიყსა დადიანი подступил к Кутатиси; однако царь (Имерети) не вышел сражаться, и те не решились напасть, опасаясь османов, и попав в затруднительное положение, разошлись; Александр же укрепил за собой имерцев вместе с Цулукидзе¹²⁸. В это же время прибыл в Потю другой паша с войском, чтобы подчинить непокорных по морскому побережью до Азова. Тот призвал Александра с войском; царь собрался в поход, намереваясь служением османам (и с их помощью) подчинить себе непокорных ему имеров, и когда он прибыл в Одиши, Дадияни уговаривал не ходить (к османам): «Ибо ничего благого нам не предвещает захват ими морского побережья». Однако царь не послушался, потому что все те места принадлежали Дадияни, и ему (царю) не подчинялся Дадияни. Явился (царь Александр) к паше, тот принял его с почестями; отправились они в Одиши, но одишцы все укрывались (в безопасных местах) вплоть до Абхазии, ибо Дадияни не был на стороне пашы. Османы и имеры разоряли (Одиши) и пленяли всех, где бы кого не находили. Вошли османы в Илори. Однако, иконы, кресты и другую церковную утварь заблаговременно спрятали (от неприятеля). Развели они огонь и подо-

გომად განვლეს და მივიდნენ აფხაზეთს. მაშინ არა მოენდო შარვაშიძე აფხაზით და ოსმალთა მოარბივნეს და ტყუე-ყვნეს, სადა რაი ჰპოვეს. არამედ შემდგომად მოენდო შარვაშიძეცა, ჰყვეს იგი მაჰმადიანად და ყოველნი მისთანა მყოფნი სრულიად. ხოლო რა განვდნენ მდინარესა კოდორისასა, ეტყოდა ფაშა მეფესა, რათა წარყვეს ჯიქეთს, და მერმე აზავს. ესე შეუძნდა ალექსანდრეს და იმერთა და ღამესა მას დაუტევეს ყოველნი სამამარნი თვსნი, წარმოვიდეს, ვლეს ორი დღე და ღამე და მოვიდნენ ეგრისის მდინარესა ზედა. მაშინ ეწივნენ ოსმალნი აფხაზითურთ და იმერთა განამაგრეს კიდე მდინარისა.

მერმე შემოვიდა მეფე წარჩინებულთა თვსითა და გამოხდნენ მდინარესა და, რაოდენნი დაშთნენ, წარიყვანეს ოსმალთა ტყუედ. გამოვლეს ამათ ოდიში და მოვიდნენ ციხესა შინა კაცოსა და მოგზაურნიცა მოისრგოდნენ ოდიშართაგან. მცნობი ამისი დადიანი მოადგა სპითა ციხესა სამდღე, მერმე ყვეს ზავი; მისცა მეფემან მძევალნი დადიანსა და წარმოვიდნენ, და მოვიდნენ იმერეთს ქსა ჩ-ღ-ღე, ქარ. უ-კა. ხოლო აფხაზთა აილაფეს ბარგი იმერთა. არამედ შემდგომად ოსმალთა და მათ შორისცა იქმნა შფოთი, განევლტნენ აფხაზნი და

жгли церковь, содрали крышу из свинцовой черепицы и уничтожили стенную роспись. Затем отправились (оттуда) и прибыли в Абхазию. Тогда Шарвашидзе с абхазами не примкнул к ним и османы разграбили и полонили все, где что нашли. Однако, после этого и Шарвашидзе примкнул к ним и обратили его в магометанинство и всех его приближенных. И когда перешли реку Кодори, паша предложил царю следовать с ним в Джикети и затем в Азов. Это встревожило Александра и имеров и в ту же ночь (они), оставив всю тяжелую ношу, возвратились обратно, шли двое суток и дошли до реки Эгриси. Там их настигли османы вместе с абхазами, но имеретинцы укрепили берег реки.

Затем царь со своими знатными перешел реку, а всех оставшихся захватили в плен османы. Прошли они через Одиши и, истребляемые в пути одишцами, прибыли в крепость Кацхи. Узнав об этом, Дадияни¹²⁹ с войском подступил к крепости (и осаждал) три дня, а после заключили мир. Царь отдал Дадияни заложников, потом отправились в путь и прибыли в Имерети в 1733 году после рождения Христа, в груз. (хроникон) 421. А абхазы захватили поклажу имеров. Однако между ними и османами тоже возникла ссо-

128 Рачинский эристави Цулукидзе Мераб.

129 Дадияни Отиа (1728—1758), сын Бежана Дадияни.

უწყეს ღამით პარვა, კლვა კაცთა და კირთება ოსმალთა.

იხილა ფაშამ და უკმოიქცა ოდიშსვე, მაშინ დაესხნენ აფხაზნი, მოსრეს ბანაკი ოსმალთა და აოტეს, რამეთუ ფაშა ივლტოდა ზღვით და სხუანი მოსრნეს უმეტესნი და მოიშთუნენ ზღუასა და მდინარესა შინა, აღიღეს ალაფი მათი დიდ-ფრიად და დაუტევეს მაჰმადიანობა და დაიპყრეს აფხაზთა თესივე სჯული (არამედ ძლევასა ამას იტყოდინა სასწაულსა წმიდის გიორგისა ილორისასა, თუ ღამესა ამას ეტყოდა აფხაზთა განსლვად და განაძლიერებდა მათ ბრძოლად).

АБХАЗСКОЕ ВОЙСКО НА СТОРОНЕ ВЛАДЕТЕЛЯ МЕГРЕЛИИ (V. 891)

ხოლო დადიანმან შურითავე წინათქმულთა იშოვნა სპანი აფხაზთა. მიერთო ერისთავი და ზურაბ სპითა მათითა, ამათ წინა-ელუდგა ალექსანდრე, გამოუშუეს მარბიელი ქ-სა ჩ-დმ, ქარ. უ-კმ, მოწუეს სასახლე ალექსანდრესი ვარციხეს, მოაოკრეს და მოწუეს იმერეთი და წარვიდნენ.

რა; абхазы отступились от них и начали по ночам грабить, убивать их людей и нападать на османов. Увидев это, паша вернулся в Одиши; тогда абхазы напали и уничтожили лагерь османов, обратили их в бегство; паша бежал морем, большую же часть их истребили, либо они утонули в море и в реке; абхазы взяли премного их имущества, оставили магометанство и обратились в свою веру. Эту победу приписывали чудотворению Святого Георгия Илорского, ибо в ту ночь он велел абхазам выступить и придавал им силу в сражении.

Дадлиани¹³⁰ в силу уже описанной вражды¹³¹ заполучил абхазское войско. Присоединились (к нему) эристави¹³² и Зураб со своими войсками; против них выступил Александр. Устроили набег (на Имерети) в 1740 году после рождения Христа, в грузинский (хроникон) 428, подожгли дворец Александра в Варцихе, опустошили и сожгли Имерети и ушли.

¹³⁰ Дадлиани Отиа — владетель Мегрелии (1728—1758).

¹³¹ Речь идет о вражде с имеретинским царем Александром V.

¹³² Рачинский эристави.

ИЗ ХРОНОЛОГИЧЕСКОЙ ТАБЛИЦЫ ВАХУШТИ (V. 895)

ქ-ს აქათი ქრონიკონი 1390, ქართული ქრონიკონი ო-მ-აფ-ხაზთა კ-ზად დასვეს არსენ.

В хроникон 1390 после рождения Христова, в грузинский хроникон 78, католиком абхазов посадили Арсена.

(V. 896)

ქ-ს აქათი ქ-კნი 1414, ქართული ქ-კნი რ-ბ-მოკლეს აფხაზთა დადიანი მამია, და დასვა ალექსანდრე მ-ფნ ძე მისი ლიპარიტი დადიანად.

В хроникон 1414 от рождения Христова, в грузинский хроникон 102, абхазы убили Дадлиани Мамиа¹³³; царь Александр¹³⁴ возвел в дадлиани сына его Липарита¹³⁵.

(V. 896)

ქ-ს აქათი ქ-კნი 1451, ქართული ქ-კნი რ-ლთ, — მურად-ბეგის ორმოცდაათმან კატორღებმან აფხაზეთი, ცხომი და ზღვსპირეთი ააოხრეს.

В хроникон 1451 от рождения Христова, в грузинский хроникон 139, пятьдесят военных кораблей Мурадбега опустошили Абхазию, Цхომи и все побережье.

(V. 899)

ქ-ს აქათი ქ-კნი 1532, ქართული ქ-კნი ს-კ-მამია დადიანი და მამია გურიელი ჯიქეთს ჩაუხდენ, დადიანი მოკლეს, გურიელი დაიჭირეს; გურიელი მისმ-ნ ძემ როსტომ დაიხსნა და დადიანად დაჯდა ლევან.

В хроникон 1532 от рождения Христова, в грузинский хроникон 220, Мамиа Дадлиани и Мамиа Гურიели напали на Джикети; Дадлиани убили, Гურიელი схватили; Гურიელი выкупил сын его Ростом. А дадианом стал Леван.

(V. 902)

ქ-ს აქათი ქ-კნი 1578, ქართული ქ-კნი ს-ფ-ზ... მოკლდა კ-ზი აფხაზთა ევდემოზ.

В хроникон 1578 от Рождества Христова, в грузинский хроникон 266, скончался католикос абхазов Евдемоз.

¹³³ Владетель Одиши Дадлиани Мамиа II (1396—1414), сын Вамика.

¹³⁴ Александр I, царь Грузии (1412—1443).

¹³⁵ Липарит Дадлиани (1414—1470).

(V. 903)

ქ-ს აქათი ქ-კნი 1591, ქართული ქ-კნი ს-ოთ-ფხაზნი მოუხდენ გურიას, გურიელის ძემ მა-მიამ მოსწყვიტა.

В хроникон 1591 от рождения Христова, грузинский хроникон 279, абхазы напали на Гурию; сын Гуриели — Мамия перебил их.

(V. 906)

ქ-ს აქათი ქ-კნი 1666, ქართული ქ-კნი ტ-ნდ, მოკუდა ჩხეიძე კ-ზი სკმონ, დაჯდა საყვარელიძე ევდემოზ აფხაზთად.

В хроникон 1666 от рождения Христова, в грузинский хроникон 354, скончался католикос Свимон Чхеидзе, сел Сакварелидзе Евдемоз — абхазским (католикосом).

(V. 911)

ქ-ს აქეთი ქ-კნი 1733, ქართული ქ-კნი უ-კა ფაშამ ალექსანდრე მეფე წარიყვანა იმერეთის სპითა, გამოეპარა აფხაზეთიდან და მოვიდა იმერეთს.

В хроникон 1733 от рождения Христова, в грузинский хроникон 421, (турецкий) паша взял с собой царя Александра с имеретинским войском. Ушел (царь) тайком из Абхазии и прибыл в Имерети.

(V. 912)

ქ-ს აქათი ქ-კნი 1740, ქართული ქ-კნი უ-კმ-მოუხდა დადიანი ოტია ალექსანდრე მ-ფს ოდიშარ აფხაზთა. მ-ფე გაეცალა მ-ნ მოსწვა ვარციხე და იმერეთი.

В хроникон 1740 от рождения Христова, в грузинский хроникон 428, — Отиа Дадияни с одишцами и абхазами напал на (имеретинского) царя Александра. Царь уклонился (от сражения), а тот сжег Варციхе и Имерети.

(V. 913)

ქ-ს აქათი ქ-კნი 1742, ქართული ქ-კნი უ-ლ... მოკუდა კ-ზი აფხაზთა გრიგოლ, დაჯდა გერმანე.

В хроникон 1742 от рождения Христова, в грузинский хроникон 430, — умер абхазский католикос Григол, сел (на его место) Германе.

УКАЗАТЕЛЬ ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ПАМЯТНИКОВ¹

I. Георгика. Сведения византийских писателей о Грузии, том I. Тексты с грузинским переводом издали и примечаниями снабдили А. Г. Гамкрелидзе и С. Г. Каухчишвили. Изд-во Акад. наук Грузинской ССР. Тбилиси, 1961.

II. Древняя Грузия. Сборник Общества историков и этнографов Грузии. Т. II. Тифлис, 1913.

III. Картлис цховреба (История Грузии). т. I, Грузинский текст, установленный по всем основным рукописям С. Г. Каухчишвили, Госиздат. Тбилиси, 1955.

IV. Картлис цховреба (История Грузии). Грузинский текст, т. II. Подготовил к изданию по всем основным рукописям проф. С. Г. Каухчишвили. Госиздат «Сабчота Сакартвело», Тбилиси, 1959.

V. Картлис цховреба (История Грузии), Грузинский текст, т. IV. — Вахушти, История Грузии. Подготовил к изданию по всем основным рукописям проф. С. Г. Каухчишвили. Госиздат «Сабчота Сакартвело», Тбилиси, 1973.

VI. Картлис цховреба (История Грузии). Изд. Д. Чубинашвили, 1854.

VII. Ефрем Мцире. Повествование об обращении Грузии — и о том, в каких книгах об этом упоминается. Текст издала, указаниями и словарем снабдила Т. М. Брегадзе. Изд. Акад. наук ГССР, Тбилиси, 1959.

VIII. Орбелиани Сулхан-Саба. Путешествие в Европу. Сочинения, т. I, Тбилиси, 1959.

IX. Памятники древнегрузинской агиографической литературы. Кн. I (V—X вв.). Подготовили к печати: И. Абуладзе, Н. Атанелишвили, Н. Гогоадзе, Л. Каджая, Ц. Курцикидзе, Ц. Чанкиев и Ц. Джгамая. Под руководством и общей редакцией И. В. Абуладзе. Изд-во Акад. наук Груз. ССР, Тбилиси, 1963.

X. Памятники древнегрузинской агиографической литературы. Кн. II, (XI—XV вв.). Под руководством и редакцией И. В. Абуладзе. Изд-во «Мецниереба», Тбилиси, 1967.

XI. Памятники древнегрузинской агиографической литературы. Кн. III,

¹ Все использованные памятники опубликованы на груз. яз.

(Метафрасные редакции XI—XIII вв.). Под руководством и редакцией И. В. Абуладзе. Изд-во «Мецниереба», Тбилиси, 1971.

XII. Саисторно моамбе (Исторический вестник). Кн. II, Издание: С. Какабадзе, Тбилиси, 1925.

XIII. Хрестоматия по древнегрузинской литературе, т. I. Составил С. И. Кубанейшвили, Тбилиси, 1946.

XIV Цховреба Сакартвелойса (История Грузии). Парижская хроника. Текст подготовила к изданию, предисловием, примечаниями и указателем снабдила Г. Аласаниа. Изд-во «Мецниереба», Тбилиси, 1980.

ОГЛАВЛЕНИЕ

Предисловие	3
Иоан Сабанисдзе — Мученичество Або Тбилели	6
Мученичество Давида и Константина	11
Степане Мтбевари — Мученичество Гоброна	14
Георгий Мерчуле — Житие Григола Хандзтели	15
Диван абхазских царей	22
Поминование о странствии и проповедовании Андрея	25
Георгий Атонели — Житие Иоанна и Евктиме	27
Георгий Хуцесмоназони — Житие Георгия Атонели	29
Ефрем Мцире — Повесть об обращении Грузин в христианство	34
Леонтий Мровели — Повесть о царях	37
Джуаншер Джуаншериани — Житие и деяния Вахтанга Горгасала	44
Летопись Картли	55
Сумбат Давитис-дзе — История и повествование о Багратионах	81
Житие царя царей Давида	84
История и восхваление венценосцев	88
Житие царицы цариц Тамар	95
Летопись времен Георгия-Лаша	98
«Столетняя история»	100
Продолжения «Картлис цховреба»	109
Парсадан Горгиджанидзе — История Грузии	119
Сехниа Чхеидзе — Жизнь царей	121
Сулхан Саба Орбелиани — Путешествие в Европу	122
Вахушти Багратиони — История Грузии	126
Указатель использованных памятников	177

207

АБХАЗИЯ И АБХАЗЫ СРЕДНЕВЕКОВЫХ
ГРУЗИНСКИХ ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНЫХ
ИСТОЧНИКОВ

ТБИЛИСИ
«МЕЦНИЕРЕБА»
1988

აფხაზეთი და აფხაზები შუასაუკუნეების ქართულ
წერილობით წყაროებში

Напечатано по постановлению редакционно-издательского
совета Академии наук Грузинской ССР

ИБ 3661

Редактор издательства Л. Г. А х а л к а ц и
Худож. редактор Г. А. Л о м и д з е
Техредактор Э. Б. Б о к е р и я
Корректор Л. Д ж и к и я
Выпускающий Е. М а й с у р а д з е

Сдано в производство 12.VI.88; Подписано к печати 26.10.88; Формат
бумаги 60×90¹/₁₆; Бумага № 1; Печать высокая;
Гарнитура лит.; Усл. печ. л. 11,25; Уч.-изд. л. 9,60; Усл. кр. отт. 11,5;
УЭ 02521; Тираж 1000; Заказ № 1379;
Цена 1 руб. 80 коп.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Грузинской ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

